

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İMAM HATİP LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN İNANÇ
EĞİLİMLERİNİN PSİKOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Servet YILMAZ

Çorum-2025

**İMAM HATİP LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN İNANÇ EĞİLİMLERİNİN
PSİKOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

Servet YILMAZ

**Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Nur BEDİR

Çorum 2025

Servet YILMAZ tarafından hazırlanan “İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin İnanç Eğilimlerinin Psikolojik Açıdan İncelenmesi” adlı tez çalışması .../.../..... tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Muammer CENGİL

.....

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Nur BEDİR

.....

Danışman

Doç. Dr. Zeynep SAĞIR

.....

Üye

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../..... tarih ve sayılı kararı ile'ın Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Osman ÇUBUK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Servet YILMAZ

İMAM HATİP LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN İNANÇ EĞİLİMLERİNİN PSİKOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Servet YILMAZ

ORCID: 0009-0001-2286-1026

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Aralık 2024

ÖZET

Ülkemizin çoğunluğu Müslüman (teist) anlayışa sahip bireylerden oluşmaktadır. Ancak son yıllarda, gençler arasında ateizm, deizm, agnostisizm gibi farklı inanç eğilimlerinin yaygınlaştığına dair yazılı ve görsel medyada çeşitli haberlerle karşılaşılmaktadır. Bu durum, özellikle dinî eğitimin yoğun olarak verildiği İmam Hatip Liseleri gençliği arasında da bu tür yönelimlerin arttığı iddialarını gündeme getirmiştir.

Bu araştırmanın amacı, İmam Hatip Liselerinde eğitim gören öğrencilerin ateizm, deizm, agnostisizm, teizm ve gnostisizm gibi anlayışlara yönelimlerini tespit etmek ve bu tür akımların İmam Hatip Liselerinde arttığına dair iddiaları, Çorum ili örneği üzerinden incelemektir. Çalışma, öğrencilerin dinî ve felsefi eğilimlerini cinsiyet, yaş ve okul türü (Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Proje İmam Hatip Lisesi) temelinde değerlendirmeyi hedeflemiştir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde, yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Bu yöntem, öğrencilerin farklı inanç eğilimlerini derinlemesine analiz edebilmek ve kendi beyanlarına dayalı nitelikli veriler elde edebilmek amacıyla tercih edilmiştir. Katılımcılar, araştırmanın amacına uygun olarak seçilmiş ve veriler sistematik bir şekilde toplanarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler değerlendirildiğinde; öğrenciler arasında ateizm, deizm, agnostisizm ve gnostisizm yönelimlerinin belirgin bir şekilde gözlemlenmediği tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun teist anlayışı sahip olduğu, ancak bu inancın pratiğe aktarımı bağlamında, özellikle ibadet ve dua konularında eksikliklerin bulunduğu katılımcı beyanlarıyla ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra, öğrencilerin ateizm, deizm, agnostisizm ve gnostisizm hakkında bilgi sahibi oldukları, ancak bu akımlara yönelim göstermedikleri belirlenmiştir. Proje İmam Hatip Liseleri ile diğer İmam Hatip türleri arasında bu akımlara bakış açısı açısından anlamlı

bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, İmam Hatip Liselerinde farklı dinî eğilimlerin yaygınlaştığına dair iddiaların genel geçer bir gerçeklik taşımadığı, ancak öğrencilerin dinî pratiğe yönelik bazı eksiklikler taşıdığına işaret etmektedir.

Anahtar Kavramlar: Din Psikolojisi, Ateizm, Deizm, Agnostisizm, Teizm

Bilim Kodu: 60701

PSYCHOLOGICAL EXAMINATION OF RELIGIOUS ORIENTATIONS OF IMAM HATIP HIGH SCHOOL STUDENT

Servet YILMAZ

ORCID: 0009-0001-2286-1026

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATION

Master's Thesis

June 2024

ABSTRACT

The majority of our country consists of individuals with a Muslim (theist) understanding. However, in recent years, there have been various news reports in print and visual media that different belief tendencies such as atheism, deism and agnosticism have become widespread among young people. This situation has brought to the agenda the allegations that such tendencies are increasing among the youth of Imam Hatip High Schools, where religious education is intensively provided.

The aim of this study is to determine the atheism, deism, agnosticism, theism and gnosticism tendencies of the students studying in Imam Hatip High Schools and to examine the claims that such trends are increasing in Imam Hatip High Schools through the example of Çorum province. The study aimed to evaluate the religious and philosophical tendencies of the students on the basis of gender, age and school type (Anatolian Imam Hatip High School and Project Imam Hatip High School).

Qualitative research methods were used in this study. In the data collection process, structured interview technique was applied. This method was preferred in order to analyse the religious and philosophical tendencies of the students in depth and to obtain qualified data based on their own statements. The participants were selected in accordance with the purpose of the study and the data were collected and analysed systematically. When the data obtained were evaluated, it was determined that atheism, deism, agnosticism and gnosticism orientations were not clearly observed among the students. It has been revealed that the majority of the participants have a theistic understanding, but in the context of the transfer of this belief to practice, especially in worship and prayer, there are deficiencies in the statements of the participants. In addition, it was determined that the students had

knowledge about atheism, deism, agnosticism and gnosticism, but they were not orientated towards these movements. It was concluded that there was no significant difference between Project Imam Hatip High Schools and other types of Imam Hatip High Schools in terms of the perspective on these trends. These findings indicate that the claims about the spread of different religious tendencies in Imam Hatip High Schools do not carry a generally valid reality, but that students have some deficiencies in religious practice.

Keywords: Psychology of Religion, Atheism, Deism, Agnosticism, Theism

Science Code: 60701

ÖNSÖZ

Bu çalışmada imam hatip lisesi öğrencilerinin inanç eğilimlerinin psikolojik açıdan incelenmesi ve imam hatip lisesi öğrencilerinin inanç eğilimleri karşısındaki psikolojik dayanıklılıkları saptanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında elinden gelen yardımcı esirgemeyen, fikirleriyle beni akademik olarak destekleyen değerli danışman hocam Dr. Fatma Nur Bedir Hanımefendiye sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca ilk günden bugüne kadar hem fikirleriyle hem de teknik anlamda emeğini ve zamanını esirgemeyen dostum, kardeşim Mustafa SAKA' ya teşekkürü bir borç biliyorum. Bu süreçte bazen ihmal ettiğim kızlarım, oğlum ve eşimden de haklarını helal etmelerini istirham ediyorum.

Servet YILMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İnanç Eğilimleri.....	5
1.1.1. Ateizm kavramı.....	5
1.1.2. Deizm kavramı.....	7
1.1.3. Agnostisizm kavramı.....	9
1.1.4. Teizm kavramı.....	10
1.1.5. Gnostisizm kavramı.....	11
1.2. Anadolu İmam Hatip Liseleri.....	13
1.2.1. Proje imam hatip liseleri.....	14
1.3. Ergenlik Dönemi.....	16
1.3.1. Ergenlik dönemi özellikleri.....	16
1.3.2. Ergenlik dönemi dinî gelişim.....	17
1.3.3. Ergenlik döneminde farklı eğilimlerin nedenleri.....	19

2. BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi.....	21
2.2. Evren ve Örneklem.....	21
2.3. Veri Toplama Araçları.....	22
2.4. Veri Analiz Süreci.....	22

3. BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Demografik Özellikler İle İlgili Bulgular	24
3.2. Dinî Arka Plan	26
3.2.1. Dinî eğitim.....	26
3.2.2. Dindarlık.....	26
3.3. Tanrı Kavramı, Peygamberlik ve Ahiret	28
3.3.1. Tanrı tasavvuru	28
3.3.2. Peygamber tasavvuru	32
3.3.3. Ahiret inancı/kavramı	34
3.4. Dinî Görev Yükümlülükleri ile Psikolojik Dayanıklılık.....	37
3.4.1. İbadet ve dua	37
3.4.2. Başa çıkma yöntemleri	39
3.5. Dinî Eğilimler	40
3.5.1. Ateizm.....	40
3.5.2. Deizm	43
3.5.3. Agnostisizm.....	46
3.5.4. Teizm	49
3.5.5. Gnostisizm	51
SONUÇ	53
KAYNAKÇA	56
EKLER	60
Ek-1: Görüşme Formu	60
Ek-2: Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu	62

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Okul Türü	24
Şekil 3.2. Yaş Gruplarına Göre Dağılım.....	24
Şekil 3.3. Cinsiyetiniz.....	25
Şekil 3.4. Dinî Eğitim ile İlgili Bulgular	26
Şekil 3.5. Dindarlık ile İlgili Bulgular.....	26
Şekil 3.6. Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular	28
Şekil 3.7. Peygamber Tasavvuru ile İlgili Bulgular	32
Şekil 3.8. Ahiret Kavramı ile İlgili Bulgular.....	34
Şekil 3.9. İbadet ve Dua Etme ile İlgili Bulgular	37
Şekil 3.10. Başa Çıkma Yöntemleri ile İlgili Bulgular	39
Şekil 3.11. Ateizme Eğilim ile İlgili Bulgular	40
Şekil 3.12. Ateizmle ile İlgili Düşünceleriniz Nelerdir? Sorusunun Bulguları.....	41
Şekil 3.13. Deizme Eğilim ile İlgili Bulgular.....	44
Şekil 3.14. Deizme Eğilim ile İlgili Bulgular.....	44
Şekil 3.15. Agnostisizme Eğilim ile İlgili Bulgular.....	46
Şekil 3.17. Teizme Eğilim ile İlgili Bulgular	49
Şekil 3.18. Teizm ile İlgili Bulgular.....	49
Şekil 3.19. Gnostisizme Eğilim ile İlgili bulgular	51
Şekil 3.20. Gnostisizm ile İlgili Bulgular	51

KISALTMALAR

Kısaltmalar

ark.	Arkadaşları
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DOGM	Din Öğretimi Genel Müdürlüğü
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İHL	İmam Hatip Lisesi
LGS	Liselere Giriş Sistemi / Liselere Giriş Sistemi
m.	madde
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
OGM	Orta Öğretim Genel Müdürlüğü
Ö.	Ölümü
R.G.	Resmi Gazete
s.	sayfa
Sy.	Sayı
T.D.	Tebliğler Dergisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
YÖK	Yükseköğretim Kurulu
yy.	Yayın yılı yok

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu imam hatip lisesi öğrencilerinin inanç eğilimlerinin din psikolojisi perspektifinden incelenmesidir. Ülkemizde zaman zaman gençler arasında yeni dinî akımların yayıldığına dair iddialar ortaya atılmaktadır. Gençlerin dinden uzaklaşarak ateizm, deizm, agnostisizm vb. akımlara yöneldikleri iddialarının yapılacak akademik çalışmalarla açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Şayet bu akımlara bir yönelim varsa bunun sebeplerinin ortaya konması gerekmektedir. Bu sayede dinin ve dinî kültürün gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılmasında hatalı ya da eksik bir husus varsa bunlar tespit edilmiş yeniden gözden geçirilerek gençlerin ihtiyaçları doğrultusunda güncellenmesi sağlanmış olacaktır.

Eğitimin temel işlevlerinden biri de kültürel mirasın yeni nesillere aktarılmasıdır. Toplumsal bütünleşmeyi ve birleşmeyi sağlayan dil, din, normlar, sanat, örf ve adetler başta olmak üzere kültürel mirasın yeni nesillere aktarılması toplumların devamlılığını ve gelişmesini sağlayan dinamik bir süreçtir. Bu süreçte, bir yandan kültürel mirasın korunması, diğer yandan da onun çağın ihtiyaçlarına göre değiştirilip geliştirmesi gerekmektedir. Hayatın her alanında çok hızlı değişimlerin yaşandığı günümüzde din anlayışları ve dinî değerler de bu değişimden etkilenmektedir. Toplumda meydana gelen ve sürekli olan değişme ve gelişmeler, toplumun ve bireyin dine bakış açısında da değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Bu sebeple bu çalışmada İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin dinî tutum ve davranışları ele alınırken günümüzde popüler olan inanç eğilimlerine ilgi duyup duymadıkları tespit edilecek, eğer bu akımlara bir yönelim varsa sebepleri incelenecektir. Genel olarak, çalışma İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ateizm, deizm, agnostisizm, teizm ve gnostisizme yönelik tutum ve davranışlarını anlamak ve analiz sonuçlarına dayalı genellemeler yapmak açısından önem taşımaktadır.

Ülkemizde ortaöğretim düzeyinde din eğitimi veren İmam Hatip Liseleri, hem öğrencileri yükseköğretime hazırlamakta hem de Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde din hizmetleri sunacak nitelikli personel ihtiyacını karşılamaktadır. İmam Hatip Liselerinin en önemli amacı diğer okullar gibi bireyi hayata hazırlamaktır. Burada üstünde durulması gereken konu, din eğitimi veren bir kurumun öğrencilerinin Tanrı, insan ve âlem arasındaki ilişkiyi reddeden ve teizmden farklı bir Tanrı anlayışı getiren ateizm, deizm, agnostisizm vb. akımlara yönelik yönelmediğidir. Konuyla alakalı olarak literatür taramasında yer verilen haberlerin doğruluğunun araştırılması gerekmektedir.

Son zamanlarda lise ve üniversite gençleri üzerine yapılan çalışmalarda gençler arasında ateizm, deizm, agnostisizm vb. inanç sistemlerinin yaygınlık kazandığı teist tanrı anlayışında ise gerilemenin olduğuna dair iddialar gündeme getirilmektedir (Euronews, "Türkiye'de Deizm Neden Artıyor, Dindarlık Neden Azalıyor.") Yine buna benzer bir araştırma Konda tarafından yapılmıştır. 2008-2018 yılları arasında hayat tarzındaki değişim incelenmiş 2008 de %1 olan kendini inançsız olarak tanımlayanların oranı 2018 de %3'-lere yaklaşmıştır. Bu

iddialardan bir tanesi de bu akımların İmam Hatip Lisesi gençleri arasında da yayıldığına yöneliktir. Dinî akımlarla ilgili tartışmaların daha çok araştırma şirketleri verileri veya internet ortamında yapılan yorumlar çerçevesinde yürüdüğünü görmekteyiz. Akademik ortamda özellikle din psikolojisi alanında çok az çalışmanın olduğunu söyleyebiliriz. Bu iddiaların akademik araştırmalarla teyit edilmesi yürütülen tartışmaların daha sağlıklı bir zeminde yürütülmesine katkı sağlayacaktır.

Bu bağlamda yaptığımız çalışma Ortaöğretimde din eğitiminin hedef kitlesi olan İmam Hatip Liseli gençlerde ateizm, deizm, agnostisizm, teizm, agnostisizm gibi akımlara iddia edildiği gibi bir yönelim var mı ya da yok mu? Eğer varsa bu eğilimlerin hangi seviyede olduğunu ortaya çıkarmayı problem edinmiştir. Araştırmanın alt soruları şunlardır.

- İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ateizm, deizm, agnostisizm, teizm, gnostisizm algıları nedir?
- İmam Hatip Lisesi öğrencileri çalışmamıza konu olan inanç sistemlerinin anlamını bilmekte midir?
- İmam Hatip Liseli öğrencilerde bu akımlar nasıl bir inanç şekli olarak görülmektedir?
- İmam Hatip Liseli öğrencilerde tanrı tasavvuru nasıldır?
- İmam Hatip Liseli öğrencilerin dua ve ibadet tutumları nasıldır?
- İmam Hatip Liseli öğrencilerin dindarlık düzeyleri nasıldır?
- İmam Hatip Liseleri farklı inanç sistemlerine kaynaklık etmekte midir?

Literatür taraması, araştırılan konu ile ilgili daha önceden yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi ve konu ile ilgili eksiklerin ve çalışılmış olan alanların tespit edilme sürecidir. Bilgilerin ve çalışmaların oldukça fazla olması sebebiyle konuyla ilgili yapılan araştırmaların analiz edilip problemin belirli sınırlar içine alınarak amaç ve yöntemin en doğru şekilde belirlenebilmesi için literatür taraması büyük önem taşımaktadır (Karasar, 2023, s.94). Bu nedenle literatür taraması başlığı altında bu çalışmanın konusu ile ilgili daha önceden yapılmış olan benzer çalışmaların incelemesi yer alacaktır.

Elimizdeki araştırma konusu bağlamında literatür taraması sonuçları incelendiğinde, farklı inanç sistemlerinin İmam Hatip Liseleri üzerindeki etkisine dair çeşitli çalışmaların bulunduğu, ancak bu çalışmaların bizim ele aldığımız kapsam ve genişlikte olmadığı görülmektedir. Araştırmamızda ateizm, deizm, agnostisizm, teizm ve gnostisizm akımlarını ele aldık. Ancak mevcut çalışmaların büyük ölçüde yalnızca deizm üzerine yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Literatürdeki araştırmaların çoğunlukla diğer ortaöğretim kurumlarında ateizm, deizm ve agnostisizm konularını odağa aldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Sibel Kandemir'in 2022 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi alanında sunduğu "*Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)*" başlıklı doktora tezi dikkate değerdir. Kandemir, çalışmasında Konya ilindeki farklı lise türlerinden örneklem grupları seçmiş; bu

bağlamda İmam Hatip Liselerinden 86, Fen Liselerinden 21, Anadolu Liselerinden 190 ve Mesleki ve Teknik Liselerden 176 olmak üzere toplamda 473 öğrenci üzerinde araştırmasını yürütmüştür. Araştırmasında “Kişisel Bilgiler Anketi”, “Din Dışı Yönelim Ölçeği” ve “Ok Dini Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Kandemir’in tezi yalnızca deizm konusunu değil, aynı zamanda ateizmi de ele almıştır. Kandemir’in yaptığı bu çalışmanın sonuçlarından bazılarına değinecek olursak, ailenin gençlerin dinî inançları üzerinde %70 gibi oldukça yüksek bir paya sahip olduğunu tespit etmiş, dolayısıyla dinî değerlerin yeni nesiller aktarılmasında en büyük sorumluluğun aileye düştüğüne işaret etmektedir. Bu anlamda ebeveyn eğitiminin önemine dikkat çekmektedir. Okulda verile dinî eğitimin olduğu sonucundan hareketle eğitimin monotonluktan kurtarılarak daha ilgi çekici dijital içeriklerle zenginleştirilerek gençlere sunulmasının yeni neslin eğitilmesinde önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca ergenlik döneminin dinî şüphe ve sorgulama dönemi olduğu göz önünde bulundurularak gençlerin soru sormalarına olanak tanınması bu sorularına cevap bulmada onlara rehberlik edilmesinin önemini dile getirmiştir.

Nesin Aslantatar (2022)’in, *Agnostisizm: Tanrı’nın Bilinememezlik Sorunu* başlıklı doktora çalışması, agnostisizme dair yeni bir tanım sunmakta ve bu tanımla birlikte agnostisizmin imkânı, kanıtla olan ilişkisi ve rasyonelliği noktasındaki birtakım belirsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Biz bu çalışmadan tezimizin kavramsal çerçevesini çalışırken faydalandık. Mustafa Emre Dorman (2009)’ın gerçekleştirdiği *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım* başlıklı doktora tezi, deizmin Batı düşüncesinde dinî ve felsefi bir anlayış olarak ortaya çıkışını incelemektedir. Deizm, özellikle Hıristiyanlığın -Tanrı, vahiy peygamberlik ve mucize gibi temel inançlarına yönelik eleştirel yaklaşımlarda bulunmuş ve XVIII. yüzyıldan günümüze kadar dinî anlayışlar üzerinde çeşitli açılardan etkili olmuştur. Bu çalışmada, deizmin ortaya çıkmasına neden olan tarihsel ve teolojik etkenler ele alınarak, farklı bakış açılarıyla konu derinlemesine irdelenmiştir. Bu çalışmadan deizmin kavramsal çerçevesini oluşturma konusunda istifade ettik.

Araştırmamızla doğrudan ilişkili olan, Halil Gacemer tarafından 2023 yılında hazırlanan *“İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Deizm Algısı (Denizli İli Örneği)”* başlıklı yüksek lisans tezi dikkat çekicidir. Bu çalışma, doğrudan İmam Hatip Liseleri üzerine odaklandığı için araştırmamız kapsamında en çok faydalandığımız kaynaklardan biri olmuştur. Söz konusu çalışmanın amacı, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin deizme yönelik algılarını ölçmek ve bu liselerin öğrencileri deizme yönelttiği iddialarının doğruluk payını sorgulamaktır. Bu bağlamda, Gacemer’in araştırması, İmam Hatip Liselerindeki deizm algısını anlama çabalarımız için önemli bir referans noktası oluşturmuştur. Ayşe Kinsiz tarafından hazırlanan *Lise Öğrencilerinde Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma (Tokat Örneği)* başlıklı yüksek lisans tezi, Tokat ilindeki lise öğrencilerinin deizm eğilimlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nicel yöntemle gerçekleştirilmiş ve veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket, üç farklı lise türündeki öğrencilere uygulanmıştır. Kinsiz’in yaptığı çalışmanın sonucunda, lise öğrencilerinde dinî bilgi eksikliği tespit edilmiştir. Bu

eksikliğin giderilmesinde öğretmenlerin rolüne dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda gençlerin bilgi eksikliklerinin giderilmesi, sordukları sorulara tatmin edici cevapların verilmesi ve iyi bir rehberlikle bu akımlara yönelimin önlenebileceği sonucuna varılmıştır. Yapılan çalışmanın sonuçlarından biri, bazı dindarların olumsuz tutum ve davranışlarının gençleri olumsuz yönde etkilediğidir. Bu nedenle, toplumun ahlaki davranışlar noktasında İslam'a uygun bir yaşam tarzına özen göstermesi, gençlerin İslam'a karşı olumlu tutum sergilemelerinde önemli bir faktör olacaktır. Yine önemli diğer bir sonuç da sosyal medyanın gençlerin dinî düşünce ve tutumlarında etkili olduğu gerçeğidir. Sosyal medyanın dinî inançlar üzerindeki etkisinin derinlemesine araştırılması ve gençlerin sosyal medyada takip ettiği içeriklerin hangi inançlara yönelik olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, çalışma, deizm eğilimini anlamaya yönelik önemli katkılar sunmaktadır.

Gülten Koç *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Ait Sosyolojik Bir Araştırma (Başakşehir Örneği)* başlıklı yüksek lisans çalışmasında öğretmen ve öğrenciler için ayrı ayrı yapılandırılmış ölçekler kullanmış ve araştırmasını 338 öğrenci üzerinde gerçekleştirmiştir. Öğrencilerin okullara göre dağılımı şu şekildedir: Anadolu Liseleri, Fen Liseleri, Anadolu İmam Hatip Lisesi, İmam Hatip Proje Okulu ve Mesleki Teknik Anadolu Liseleri. Araştırma sonucu göstermiştir ki lise öğrencilerinin tümü bir şekilde deizmi duymuştur. Bunların bir kısmı din ve felsefe derslerindeki müfredata bağlı olarak, bir kısmı ise sosyal medya, internet, sosyal çevre, basılı yayınlar (kitap, dergi vb.) vasıtasıyla görmüştür. Gençlerin merak, sorgulama ve araştırma olan eğilimleri nispetinde deizmle alakalı bilgileri derinleşmektedir. Bu sorgulamalara aile, okul veya uzman kişiler üzerinden karşılık bulamayan gençler özellikle sosyal medya ve internet siteleri vasıtasıyla doğru/yanlış pek çok bilgiye ulaşmaktadır. İnternet tabanlı bazı web siteleri tarafından gençlere her türlü destek verilmekte, ücretsiz kitaplar gönderilmekte ve gençler akran bulabileceği platformlara yönlendirilmektedir. Bu çalışma ile bizim çalışmamız karşılaştırılmış, her iki çalışmada İmam Hatip Proje Okulu ile ilgili bulguların benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Araştırma konumuzla ilgili yapılan kitap çalışmalarından bazıları ise Kenan Sevinç'in "İnsanlar nasıl inançsız olur?" sorusuna cevap arayan *İnançsızlık Psikolojisi* adlı eseri, Bekir Şahin'in kendilerini deist olarak tanımlayan bireylerin görüşleri üzerinden değerlendirmeler yaptığı *Deizmin Sosyolojisi* adlı eseri ile Nazmi Bozoğlan'ın ateizmin ve deizmin ayrı ayrı incelendiği ve bu akımlara cevapların yer aldığı *Ateizm – Deizm (Milli Manevi Değerleri Yok Etme Projesi)* adlı eseridir.

1. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İnanç Eğilimleri

İnanç eğilimleri, insanlık tarihindeki düşünsel ve inançsal gelişmelerin bir ürünü olarak, evrenin, varoluşun ve ötesindeki gerçekliklerin doğasına dair farklı yorumları içermektedir. Bu akımlar, teolojik ve felsefi perspektiflerin çeşitliliğini temsil ederken, insan bilgisinin ve anlayışının sınırları içerisinde evrensel sorulara yaklaşım biçimlerini ortaya koyarlar. Ateizm, deizm, gnostizm, agnostizm ve teizm gibi alt başlıklar altında incelenecek olan bu düşünce sistemleri, varlık, tanrı, bilgi ve inanç kavramlarına ilişkin temel pozisyonları belirler. Bu bölümde, her bir akımın temel özellikleri, tarihsel gelişimi ve insan düşüncesi üzerindeki etkileri akademik bir çerçevede ele alınacaktır. Bu çeşitlilik, bireylerin ve toplumların dünya ve varoluşa dair anlayışlarının nasıl şekillendiğini ve dönüştüğünü gözler önüne sermektedir.

1.1.1. Ateizm kavramı

Ateizm, Tanrı veya tanrıların varlığını inkâr eden bir düşünce sistemidir. Bu kavram, tarihsel, felsefi ve sosyo-kültürel açıdan derinlemesine bir inceleme gerektirir (Aydın, 1999, s. 207-208). Ateizm, Yunanca "a" (yokluk) ve "theos" (tanrı) kelimelerinin birleşiminden türemiştir. Bu terim, Tanrı'nın varlığına inanmayan kişileri tanımlar. Felsefe literatüründe ateizm farklı kavramlarla tanımlanmıştır. Tanrısız varoluşçuluk, tanrıtanımazlık, ilhâd, mülhitlik, dehriyye gibi birçok farklı sözcükle ifade edilmiştir. Bu sözcüklerin tanımlarında; evreni var eden mükemmel bir varlığın yokluğu; öldükten sonra yeniden yaşamı kabul etmeme, metafizik (doğüstü) hiçbir gücü varsaymama ortak gözükmektedir (Hançerlioğlu, 1979, s. 230).

İslami literatürde ateizm ilhâd kavramıyla ifade edilir. Sözlükte "meyledip yönelmek, gerçekten sapmak, emredilene yerine getirmemek, kuşku duymak, mücadele ve münakaşa etmek" gibi anlamlara gelen "ilhâd" kelâm terimi olarak "Allah'ın varlığı veya birliğini, dinin temel hükümlerini inkâr etmek, bunlar hakkında kuşku beslemek veya uyandırmak, dinî kuralları hafife almak" mânasında kullanılır. İlhâda sapan kimseye "mülhit" denir (Sinanoğlu,2000, s.90-92). Türkçede ateizm terimini tam olarak karşılayan ve yaygın olarak kullanılan bir terim bulunmamaktadır. Dinî literatürde; dinden dönen anlamında "ilhad", inanç yolundan sapan anlamında "zındık", zaman yönünden dünyanın başlangıcı olmadığına inanan ve her şeyin zamanla yok olacağına inanan anlamında "dehri" terimlerinin ateizme yakın olarak kullanılmaktadır. Gerek Yunanlılarda ve Hristiyan Batı dünyasında gerekse İslam tarihinde ateizm, tanrının varlığını inkâr edenler için değil, daha çok dinî inancını değiştiren veya inancın bir yönünü inkâr eden veya yeni bir inancı savunanlar için kullanılan bir kavram olmuştur. Allah'a iman prensibini inkâr eden değil, Allah'ın varlığının somut

somut kanıtlarla ispatlanamayacağını savunan birçok insan dinsizlikle suçlanmıştır (Aydın, 1999, s. 207).

Ateizm, farklı şekillerde kendini gösterir. Bunlar arasında pratik ateizm, ideolojik ateizm, felsefi ateizm bulunur. Pratik ateizm, günlük yaşamda Tanrı fikrinden bağımsız olarak yaşayan bireyleri ifade eder. İdeolojik ateizm, özellikle Marksist-Leninist dünya görüşünde görülen, devlet politikası olarak benimsenen bir formdur. Felsefi ateizm, Tanrı'nın varlığına karşı rasyonel ve felsefi argümanlar sunar (Bakış, 2008, s. 33-39). Ateizmin felsefi temelleri, genellikle rasyonalizm, empirizm, natüralizm ve insan merkezilik gibi akımlarla ilişkilendirilir. Bu temeller, insan aklının ve gözlemlenebilir gerçeklerin üstünlüğüne vurgu yapar. Ayrıca, Tanrı'nın varlığının mantıksal ve bilimsel olarak kanıtlanamaması ateist düşünce için önemli bir dayanaktır (Kandemir, 2022, s. 40-41).

Ateizm ilk çağlardan beri var olan bir gerçekliktir. Ateizmin tarihsel gelişimi, Batı'da Rönesans, Aydınlanma ve Modernite dönemlerinde önemli dönüm noktalarına sahiptir. Bu dönemler, kilisenin otoritesine ve metafizik açıklamalara karşı artan bir şüpheciliği ve bilimsel düşünceyi teşvik etmiştir. Ayrıca, Endüstri Devrimi ve bilimsel devrimler, Tanrı merkezli dünya görüşünü sorgulamayı ve alternatif açıklamalar sunmayı teşvik etmiştir (Kandemir, 2022, s. 40-41). Doğuda tanrıtanımsızlık olarak ifade edilen ateizmin tarihi bazı Batılı bilim insanlarına göre Tanrı inancının varlığı ile başlar (Hançerlioğlu, 1979, s. 230). Ancak günümüz ateizmi insanlık tarihinde yeni bir durumdur ve geniş kesimlerde karşılık bulmuştur. Bu durumda Hristiyan teolojisinin akla ve bilime aykırı birtakım uygulama ve anlayışlarının payı büyüktür. Özellikle Rönesans'tan sonra pozitif bilimlerdeki ilerlemeler Avrupa'da din bilim çatışmasına neden olmuştur. Bilimsel gelişmeler Hristiyan teolojisine ait birçok düşünceyi geçersiz hale getirmiştir. Kilise ve din adamları otoritesini kaybetmeme adına bilim adamlarına baskı şiddet yoluna başvurmuş, bu baskıcı tutum ateizmin daha da güçlenmesine sebep olmuştur. İslam'ın teolojik anlayışına baktığımızda böyle bir çatışmaya mahal verecek bir anlayışın var olmadığını görürüz. Aksine İslam, Kuran evreni; bilgi, Kudret, iyilik ve merhamet sahibi bir yaratıcının eseri olarak sunmaktadır. Bu manada İslam ve Bilim birbiriyle çatışmaz. Birbirinin düşmanı iki unsur değildir. Ancak İslam inanç esaslarında yer almayan fakat sonradan kültürel mirasımızdaki birtakım olumsuz unsurların etkisiyle evrensel ilkelerden uzaklaşmıştır. Bu durum dinî metinlerin yorumlanmasında sığığa esas maksattan uzaklaşmaya ve Avrupa'daki skolastik düşünceye benzer bir duruma yol açmıştır (Coşkun,2018, s. 224-225).

Günümüzde ateizm olgusunun açıklanması ve daha net anlaşılması için modernitenin, Tanrı anlayışı ve teizm üzerindeki etkisinin ve sonuçlarının bilinmesi gerekmektedir. Çünkü modernite ile birlikte geleneksel kurumsal yapıdaki Tanrı anlayışı evrilmeye başlamış, nihayetinde dünyadan uzaklaştırılan Tanrı sadece dua nesnesi haline dönüşmüştür. Çağın bilimsel ve teknolojik gelişmeleri, deney ve gözleme konu olamayan hiçbir şeyin anlamlı ve değerli görülmemesi, hedonizminin vazgeçilmez tutkulara dönüşmesi ve ölümün olduğu

dünyada doyasıya yaşama arzusu gibi hususlar ateizmi besleyen nedenler arasında sayılabilir (Hyman, 2010). Ayrıca giderek farklılaşan toplum ve kültür yapısı ateizmin yeniden biçimlenip tanımlanmasında önemli rol oynamıştır. İctimai ve dinî kurumsal yapılarda meydana gelen değişimler dinî pratik, değer ve dünya görüşü başta olmak üzere pek çok alanda şekil ve içerik bakımından köklü dönüşümlere neden olmuştur (Çapcıoğlu, 2003; s. 49).

Ateizm, çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştiriler arasında ahlaki boşluk, nihilizm, insanın anlam ve amaç arayışını göz ardı etmek gibi konular yer alır. Bazı düşünürler, ateizmin, insan varlığını ve evrenin karmaşıklığını yeterince açıklayamadığını iddia eder (Bakış, 2008, s. 12-19).

Ateizmin dünya genelindeki yayılışı, bölgeden bölgeye değişkenlik gösterir. Batı dünyasında ateizm, özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da, yaygın olarak kabul görmüştür. Fakat, dünyanın diğer bölgelerinde, özellikle dinî inançların güçlü olduğu toplumlarda, ateizm daha az yaygındır (Karataş, 2018, s. 28).

1.1.2. Deizm kavramı

Deizm, Tanrı'yı sadece ilk neden olarak gören ve ona başka bir güç ve nitelik vermeyen akılcı bir düşünce sistemidir. Bu anlayış *nedentanrıcılık* olarak da ifade edilmektedir. Önce ateizme karşı Latince *deus* sözcüğünden türetilmiş, ateizme karşı tanrıci anlamında kullanılmıştır (Hançerlioğlu, 1977, s. 228). Özgün anlamıyla Tanrı'nın varlığına inanmayı ifade eden teizm, zamanla Batı dillerinin çoğunda "deizm" terimi ile kendine özgü felsefi bir hüviyet kazanmıştır. Deizm, akla ve bilime duyduğu sonsuz güven ile kâinat sistemine karışmayan bir ilah anlayışı olmak üzere iki temel hareket noktasına sahiptir (Aydın, 1999, s. 180).

Deizm ilk önceleri teizm terimiyle aynı sözcük anlamına sahip Latince *deus* ve Grekçe *theos* kelimelerinden türetilmiştir. Bu iki kelime de Tanrı anlamına gelmektedir. Fakat 16. yüzyıldan itibaren Hristiyan alemindeki bazı teolojik ve felsefi tartışmalar neticesinde farklı anlamlarda ifade edilmiştir. Teizm Hristiyanlığın Ortodoks inançlarını savunan, deizm ise bu inançlardan sapanlar için kullanılmaya başlanmıştır. Hatta bazı deistler bu eleştirilerinden dolayı ateistlerle aynı kategoride değerlendirilmişlerdir. Bu akım orta çağ Hristiyan dünyasında yaşanan teolojik buhranı bir neticesi olarak yeniçağda taraftar bulurken İslam orta çağında teolojik olarak böyle bir buhrandan söz edemeyiz. Bundan dolayı bu akımın İslam dünyasında etkileri Avrupa'daki kadar bir etkiye sahip olamamıştır (Erdem, 1994, s. 109-111).

Deizm, tarihsel olarak Hristiyanlık içerisindeki bazı tartışmalar ve ayrışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Batı düşüncesindeki deizm, Hristiyanlığın temel inançlarındaki sapmalara ve kilisenin dünya işlerine yönelik tutumlarına tepki olarak gelişmiştir. Deizm, rasyonel bir tepki

olarak ortaya çıkmış ve deizm anlayışları önemli noktalarda birbirinden ayrılmıştır. Özellikle on sekizinci yüzyılda deizm, teizm ve ateizm arasındaki tartışmalara dönüşmüş ve etkisi azalmıştır (Dorman, 2017, s. 217).

İlk önceleri ateizme karşı olarak çıkan bu düşünce akımı teizmin tanrı anlayışına da karşı çıkmıştır. Teizmin tanrı düşüncesinden başka her şeyi saçma olarak nitelendirmişlerdir. Yaratılıştan sonra tanrının evrene dolayısıyla insan hayatına hiçbir etkisini kabul etmezler. Evren bir kez yaratılmış ve tanrı ona birtakım yasalar koymuştur her şey bu yasalara uygun olarak işlemektedir (Hançerlioğlu, 1979, s. 229). Deizm, Tanrı'nın varlığını kabul eden, ancak vahyi, ilahi dinleri ve peygamberleri reddeden bir düşünce akımıdır. Deistler, Tanrı'nın varlığını ve evrenin bir yaratıcısı olduğunu kabul ederken, dinlerin ve kutsal metinlerin insan ürünü olduğunu savunurlar. Deizmde, Tanrı ve insan ilişkisi, yaratıcının yarattığına müdahale etmediği bir ilişki olarak görülür ve bu anlayışta Tanrı'nın ahlaki ve dinî kurallar koymaktan aciz olduğu düşünülür (Gündoğar, 2017, s. 30; Aydın, 1999, s. 182-183; Özdemir, 2017, s. 15-16).

Deizm, vahyin bildirdiği Allah'ı değil de aklın türettiği Allah anlayışına sahip bir felsefi düşüncedir. Bu anlayış peygamber ve dine ihtiyaç olmadığını savunup 'Tabii Din' fikrini savunmaktadır (Bolay,1979, s.55).

Deist olarak nitelenebilecek filozofların/düşünürlerin hepsinin tek bir anlayış etrafında toplayabilmek mümkün görülmemektedir. Ancak deistlerin hepsinin mucizelerin imkansızlığı görüşünde ortak uzlaşma içinde olduklarını söylemek mümkündür (Aydın, 1999, s. 181).

Deizmin felsefi temelleri, akıl ve bilimsel gelişmeler üzerine kuruludur. Bu düşünce akımı, Tanrı'nın evrenle sürekli bir ilişki içinde olmadığı ve insan aklının Tanrı'nın varlığını kavrayabileceği düşüncesini öne sürer. Deizme göre, insan aklı, Tanrı'nın varlığını ve ona karşı olan sorumluluklarını kavrayabilir (Gacemer, 2023, s. 21-22).

Deizm ve teizm arasındaki temel fark, Tanrı'nın evrene ve yarattıklarına müdahil olup olmadığına dair yaklaşımlarda yatmaktadır. Teizmde Tanrı, evreni yaratmanın yanı sıra insanların yaşamlarına aktif olarak müdahale ederken, deizmde Tanrı evreni yaratmış ancak sonrasında müdahale etmemiştir. Deizm, dinî inançların reddedilmesi anlamına gelirken, teizmde dinin temel öğretileri ve kutsal metinler kabul edilir (Sönmez, Kıyıcı ve Yıldız, 2017).

Deizmin önemli temsilcileri arasında Thomas Paine gibi Amerikalı deistler yer almaktadır. Deizm akımı, felsefi ve dinî düşünceleri sorgulayan ve geleneksel dinî inançlara alternatif bir yaklaşım sunan düşünürler tarafından benimsenmiştir. Bu temsilciler, deizmi, insan aklının önemine ve evrensel ahlaka vurgu yaparak savunmuşlardır (Gacemer, 2023, s. 16).

1.1.3. Agnostisizm kavramı

Agnostisizm kelimesi Yunanca “bilinemezlik” anlamına gelen “agnostos” kelime kökünden gelmektedir. Bu kavram Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu hakkında kesin bir bilgiye sahip olunamayacağını savunur. Antik Yunan felsefesinde ilk biçimini gördüğümüz bu kavramı ilk olarak Agnostisizm kavramının zıddı olan gnostisizm kavramından hareket ederek felsefi literatürde kullanan araştırmacının Thomas Huxley (1825-1895) olduğu bilinmektedir (Uslu, 2015, s. 7) 19. yüzyılın ortalarında Thomas Huxley ve dönemin düşünürleri tarafından meşhur hale getirilen agnostisizmi özellikle Hume ve Kant gibi düşünürler çok etkilemiştir. Mantıksal pozitivizm ve natüralizm gibi felsefi akımlar, geleneksel teizmin Tanrı hakkındaki iddialarının rasyonel olmadığını savunarak agnostisizmin temellerini desteklemiştir (Aslantatar, 2022, s. 12-13; Hançerlioğlu, 1979, s. 34). Mantıksal pozitivizm, Tanrı hakkındaki ifadelerin analitik veya deneysel olarak denetlenebilir olmadığını savunarak, teizmin anlamlı bir tutum olmadığını iddia etmiştir. Natüralizm ise, güvenilir bilginin sadece bilimin metoduna sadık kalarak elde edilen bilgi olduğunu savunur ve doğaüstü alan hakkında agnostik olunması gerektiğini öne sürer (Aslantatar, 2022, s. 35-36).

Agnostisizm, Arapça “laedri” fiilinden türetilmiştir ve “bilmiyorum” anlamına gelmektedir. Klasik İslam düşüncesinde İslam Kelamcılarının Sofistlere yaptıkları eleştiriler neticesinde şekillenmiş daha sonra da modern Müslüman düşünürler tarafından 19. yüzyıl Batı felsefesinde kabul edilen agnostisizm kavramına karşılık olarak kullanılmıştır (Kutluer, 2003, s.41-42).

“Leslie Stephan teologlara karşı agnostisizmi savunmuş; Robert Flint de Hamilton ve diğerlerinin benimsediği dinî nitelikli agnostisizmin ne olumlu ne de olumsuz bir yargıya varmaktan kaçınan yaklaşımlarını eleştirerek onların tutumunun bilinmeyen bir Tanrı karşısında inanıyor gibi yapıp hiçliğe tapmaktan öte anlam taşımayacağını ileri sürmüştür. James Ward da benzer eleştiriler ortaya koymuştur.” (Kutluer, 2003, s.42).

Aydın, agnostiklerin Tanrı'nın varlığı ya da yokluğuna dair bir şey bilmediklerini savunarak bu konuda hiçbir görüş ortaya koyamayanların savunduğu bir görüş olduğunu dile getirmektedir. Agnostiklere göre Tanrı'nın var olduğunu gösteren ipuçları olabileceği gibi, olmadığını gösteren ipuçları da bulunmaktadır (Aydın, 1999, s. 211).

Agnostikler, Tanrı'nın varlığı veya yokluğu konusunda kesin bir delil olmadığını savunurlar ve bu nedenle, Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu hakkında bir pozisyon almaktan kaçınırlar. Bu durum, agnostisizmin teizm veya ateizme göre daha belirsiz bir tutum içermesine yol açar (Aslantatar, 2022, s. 62). Ateizm, Tanrı'nın var olmadığını açıkça iddia ederken, agnostisizm, Tanrı'nın varlığı veya yokluğu hakkında kesin bir bilgiye sahip olunamayacağını savunur. Bu ayırım, Tanrı'nın varlığı veya yokluğu konusunda kesin bir bilgiye sahip olmadığını düşünen agnostikleri, ateistlerden ayırır (Karataş, 2018, s. 46). Agnostikler, genellikle Tanrı'ya inanma

veya O'nu reddetme konusunda kararlarını askıya alırlar ve bu, onların dinlere ve Tanrı'ya karşı nötr bir tutum sergilemelerine neden olur (Karataş, 2018, s. 24-25).

Türkiye'de agnostisizm, son yıllarda özellikle gençler arasında daha fazla görülen bir tutum haline gelmiştir. Bu durum, hem sosyal medyada hem de akademik çalışmalarda daha fazla yer bulmuş, din ve inanç konularına karşı farklı bir perspektif sunmuştur. Türkiye'deki gençlerin dinî inançları ve agnostisizme bakış açıları, kültürel ve sosyal faktörlerin etkisi altında şekillenmektedir (Gacemer, 2023, s. 5-6).

1.1.4. Teizm kavramı

Sözlükte "tanrı" anlamındaki Yunanca theos kelimesinden türemiştir. Alemin var edeni, ilk sebebi, varlığı mutlak bir Tanrı inancını savunan felsefi düşünceyi ifade etmektedir. Bu düşünceye sahip olan kişilere de teist denir (Topaloğlu,2011,s.332-334).

Teizm, Tanrıcılık kavramıyla da ifade edilir. Tanrıcılık, tanrıtanımazlık (ateizm)'in karşıtı olan bir düşünce sistemidir. Tanrı yaratıcı olduğu gibi aynı zamanda yöneticidir yani hayata müdahale etmektedir. Nedentanrıcılık ya da yaratancılıktan (deizm) ayrılan yönü tanrının yaratmayla bırakmayıp hayata dair kurallar koyduğunu yani hayata müdahale ettiğini savunmasıdır. İlahi dinlerden farklı bir öğreti olarak tanımlansa da vahye dayanan dinlerden bir farkı yoktur (Hançerlioğlu, 1977, s. 302).Evreni yaratan vahiy yoluyla evrene, insanın yaşamına müdahale eden bir tanrının varlığına inanmayı savunan bir düşünce akımıdır (Hançerlioğlu, 1979, s. 225-226). Teizm, farklı dinlerin temel yapısını oluşturan bir inanç sistemidir. İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi monoteist dinler, teizmin temel ilkelerini benimserler. Bu dinler, yaratıcı olarak tanımlanan Tanrı'nın varlığını ve evrenin işleyişindeki rolünü merkeze alırlar. Farklı dinler, teizmin temel prensiplerini kendi öğretileri ve ritüelleri içinde yorumlar ve uygular (Düzgün, 2017, s. 5-6).

Teizm, her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen, mutlak iyi olarak tanımlanan yüce bir yaratıcıya inanmanın yanında Tanrı'nın varlığını delillerle ispat etmeye çalışan bir felsefi ekol olarak da tanımlanabilir. Bu kavramın kökleri, Thales'in evren ruhu, Herakleitos'un logos ve Ksenophanes'in hareketsiz düşünce fikirlerine kadar uzanır. Teizmin Orta Çağ'daki klasik formu ise daha çok Platon ve Aristoteles'in fikirlerine dayanmaktadır (Kandemir, 2022, s. 33-34). Teizmin tarihsel gelişimi, eski Yunan felsefesinden günümüze kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsar. İlk çağ filozoflarından Anaximandros'un "apeiron" görüşünden başlayarak, Platon ve Aristoteles'in düşüncelerine ve İslâm düşüncesinde Allah'ın varlığının delillendirilmesine kadar geniş bir alana yayılmıştır. Bu gelişim sürecinde teizm, felsefi düşüncenin ve dinî inancın temel taşlarından biri olarak kalmıştır (Kandemir, 2022, s. 33-34).

Teizm ve deizm arasındaki temel fark, Tanrı'nın evrenle ilişkisine dair farklı görüşlerden kaynaklanmaktadır. Teizm, Tanrı'nın evrenle aktif bir ilişkisi olduğunu ve evrenin işleyişine

müdahale ettiğini savunurken, deizm, Tanrı'nın yaratma eyleminden sonra evrenin işleyişine müdahil olmadığını iddia eder. Deizm, Tanrı'nın evreni yarattığı ancak daha sonra bu evrene müdahale etmediği bir inanç sistemidir. Bu, teizmin aksine, daha mekanik bir Tanrı anlayışına dayanır (Özten, 2017, s. 251). Teizmin temel inançları, Tanrı'nın varlığı ve evrenin işleyişine aktif bir şekilde müdahil olması üzerine kuruludur. Teizm, Tanrı'nın varlığını, yalnızca belli bir anlamda kabul ederken, ateizm Tanrı kavramını her anlamda reddeder. Teizm, bireylerin Tanrı ile kişisel bir ilişki kurmalarını ve bu ilişkinin dinî uygulamalar ve inançlar yoluyla ifade edilmesi üzerinde önemle durur (Kandemir, 2022, s. 34-35).

Günümüzde teizmin toplumsal ve kültürel etkileri, özellikle gençler üzerinde belirgindir. Toplumsal değer yargılarındaki değişimler ve modernleşme süreçleri, gençlerin dinî inançlarını ve teizme bakış açılarını etkileyebilir. Teizm hem bireysel düzeyde hem de toplumsal ve kültürel bağlamda, insanların dünya görüşlerini ve yaşam tarzlarını şekillendiren önemli bir faktör olarak kalmaya devam etmektedir (Gacemer, 2023, s. 22-23). Teizmin savunduğu doktrinin çerçevesi genişletildiğinde agnostisizm ve ateizmin savunduğu iddiaların ortadan kalkacağı, tanrının olmadığını savunan görüşlerin imkansızlaşacağı söylenilebilir (Aydın, 1999, s. 211).

1.1.5. Gnostisizm kavramı

Gnostisizm antik Yunanca "gnosis" sözcüğünden türetilmiş bir kelimedir. Gnos eski Yunancadan gelen bir kavramdır ve "bilgi" anlamına gelir. Bu bilgiye marifet, gizli, ilham edilmiş, yüce sırların bilgisi denmesinin daha uygun olacağı savunulur. Çünkü bu bilgi herkese verilmeyen üstün tabiatlı, seçkin insanlara verilen mistik bir bilgidir (Bolay, 1979, s. 111-112). Tanrısal ve doğal gerçeğe ulaşmanın yolu sezgi yoluylaadır. İnsanı kurtaracak olan dünyevi koşullardan sıyrılarak ilahi bilgiye anlık. Birdenbire oluveren, sezgisel, gizemli bir şekilde ulaşılabilecek bilgilerdir ve bu bilgiye herkes ulaşamaz (Hançerlioğlu, 1977, s. 118).

Sözlükte "bilmek, tanımak, kavramak" anlamına gelen irfân kelimesinden nispet ekiyle oluşturulan irfâniyye, Yunanca "bilgi" manasındaki gnosisten türetilen gnostisizm karşılığında modern Arapça'da kullanılan bir terim olup başta Tanrı olmak üzere varlık ve olaylarla dinî konulara dair gerçek ve derunî bilginin duyu verilerine, akıl yürütmeye veya burhanî kanıtlamalara dayanmaksızın sadece keşif ve ilham yoluyla elde edilebileceğini ileri süren mistik ve felsefî akımı ifade etmektedir (Alper, 2000, s. 444).

Gnostisizm düşüncesinde olanlar Tanrı'nın hakikatin bilgilerini özel olarak kendilerine verildiğini savunurlar. Tanrı, insan, kâinat ve bunlar arasında ilişkilerin özel kişilere bahsedilen ezoterik (kutsal) bilgiyle izah eden Maniheizm, Sabiilik ve Hermetizm gibi dinler günümüzde gnostik dinler olarak tasvir edilmektedir (Gündüz, 1998, s. 143). Gnostisizmin bir din mi, mezhep mi yoksa felsefi bir akım mı olduğu tarihi süreçte tartışılmıştır. Fakat gnostisizmin müstakil bir din, mezhep ya da felsefi bir akım olmasından ziyade Ortadoğu

dinsel geleneklerinden birçoğunda hâkim olan bir meta veya söylem olarak tezahür eden bir düşünce sistemi olduğu görülmektedir (Gündüz,2022, ansiklopedi.tubitak.gov.tr). Bilim çevrelerinde gnostik dünya görüşünün tarihte bahsedilen Mezopotamya'da var olmuş Babil dinlerinden günümüze kadar geldiğini savunanlar da olmuştur (Gündüz, 1995, s. 11). Bu açıdan teolojik, kozmolojik ve soterioloji (kurtuluş) inanışlarını mahiyetinde barındıran (Gündüz, 1995, s. 49) gnostik sistemlerin tamamında gizemli ilahi bilgi, kutsal ruh tasavvuru, kutsal gizli bilgi (gnosis), kurtarıcı (redeemer) doktrini vardır. Gnostikler kendilerinin bu kutsal gizemli ilahi bilgilerin verildiği seçkin ruhlar olduklarına inanırlar (Gündüz, 1995, s. 107, 183).

Kendisini gnostik olarak tanımlayan en eski düşünürün İskenderiyeli Clemens olduğu söylenebilir. Gnostik düşüncenin Tanrı'nın varlığını kabul eden tüm dinlerde var olduğu iddia edilebilir. Morton Smith, gnostisizm teriminin tarihini incelediği makalesinde Ortodoks Hristiyan gnostisizminin varlığının gözden kaçırıldığını gnostik düşüncenin tamamının tek bir çatı altında toplanamayacağını savunmaktadır (Morton, 2024, s. 797).

Gnostisizmin ne zaman ortaya çıktığı konusunda birçok fikir ileri sürülmüştür. Bir kısım düşünürler Hristiyanlık içerisinde sapkın bir akım olarak görmüşlerdir. Gnostisizmin Hristiyanlıkla ilişkisi, hem etkileşim hem de bağımsızlık açısından ele alınabilir. Gnostik metinlerde Hristiyanlık etkisi olmadan yazılmış eserler bulunmakla birlikte, iki akım arasında karşılıklı etkileşimler olduğu da görülmektedir (Pınar, 2020, s. 7). Yine gnostisizmin başlangıcıyla ilgili yapılan araştırmalarda, İran, Eski Yunan, Eski Mısır, Babil ya da Yahudi kaynaklı olabileceği yönünde bazı bilim adamlarının çeşitli teorileri vardır. Bu araştırmalar Ortadoğu'nun çeşitli bölgelerinde gnostik inanç ve anlayışın var olduğunu ortaya çıkarmıştır (Gündüz,2022, ansiklopedi.tubitak.gov.tr)

Gnostisizmde evren anlayışı, Sophia'nın yaratıcılığı ve Demiurge'un yaratılışı gibi mitolojik unsurlarla örülüdür. Bu düalist yapının temelinde, evrenin yaratılışındaki ilk bölünme yatar ve bu bölünme gnostik bir boyut kazanır. Gnostisizmde bilgi, insan ve Tanrı arasındaki aracı rolü üstlenir ve insanın kaderini ve kökenini açığa çıkarır (Pınar, 2020, s. 28-29). Gnostisizmin temel öğretileri arasında: Işık ve karanlık ya da iyilik ve kötülük arasındaki düalizm, maddi alemin kötülüğü, ruhun ilahi aleme ait olduğu bu süfli alemde beden içerisinde hapis hayatı yaşadığı, kurtuluş için dünyevi olan her şeyden uzaklaşılması gerektiği, bunun için de gnosis (kurtarıcı bilgi, hikmete) ulaşılmasının gerektiği gibi düşünceler gnostisizmin temel prensipleri içerisinde yer almaktadır (Gündüz,2022, ansiklopedi.tubitak.gov.tr).

Modern dönemde gnostisizm, hem akademik çalışmalarda hem de popüler kültürde farklı yorumlarla karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de gnostisizm üzerine yapılan akademik çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, bu konudaki ilgi giderek artmaktadır. Gnostisizm, mistik hareketler üzerinde etkili olmuş ve Hristiyanlık öncesinden itibaren var olan bir hareket olarak kabul edilmiştir (Pınar, 2020, s. 3-5).

Gnostisizm, tarihsel ve kültürel bir fenomen olarak, insanın bilme ihtiyacı ve kurtuluş arayışını temel alan derin ve karmaşık bir düşünce sistemidir. Bu sistem, antik çağlardan günümüze kadar farklı kültürlerde ve dönemlerde çeşitli biçimlerde tezahür etmiş, hem Hıristiyanlıkla ilişkili olarak hem de bağımsız bir hareket olarak ele alınmıştır. Gnostisizm, düalist kozmolojisi, mitolojik öğeleri ve kurtuluş anlayışı ile dikkat çekerken, modern zamanlarda da çeşitli yorumlar ve etkilerle varlığını sürdürmektedir.

1.2. Anadolu İmam Hatip Liseleri

İmam Hatip okulları ilk olarak Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitim sistemi içerisinde yer almıştır. Ancak bu okulların kökeni II. Meşrutiyet döneminde medreselerin yeniden yapılandırılmasını amaçlayan bir takım yasal düzenlemeler sonucu ortaya çıkan kurumlara dayandırılmaktadır. Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırı olduğu dönemde hazırlanan ve medreselerin yeniden yapılandırılmasını hedefleyen Medâris-i İlmiye Nizamnamesi (1910) ile medrese müfredatlarına kültür ve fen dersleri ilave edilmiştir. 1914 yılında çıkarılan Islâh-ı Medâris Nizamnamesi ile fen ve kültür derslerinin yanında Batı dilleri ve beden dersleri de medrese programlarına girmiştir (Ölmez, 2014, ss. 132-136).

Eğitim birliği sağlamak gerekçesiyle hazırlanan ve 3 Mart 1924'de kabul edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu ile medreseler kapatılmış, dinî hizmetler alanında ihtiyaç duyulan personeli yetiştirecek olan İmam Hatip Okulları açılmıştır. 29 yerde açılan okullar 1930 yılında öğrenci yetersizliği sebebiyle kapatılmıştır. Tevhid-i Tedrisat ile birlikte açılan bu okulların müfredatında dinî eğitimle birlikte Fransızca, tarih, coğrafya, cebir, nebatat, fizyoloji, musiki, ruhiyat gibi çeşitli dersler yer almaktadır. 1930'dan 1948 yılına kadar din eğitimi alanında bir boşluk oluşmuştur. 1947 yılında C.H.P. Divanı tarafından alınan kararla belli şartlarla "Din Bilgisi Dershaneleri" açılabilmesi kabul edildi. Uzun tartışmalar sonunda ortaokul mezunu ve askerliğini yapmış kimselerin devam edebileceği İmam ve Hatip Kurslarının açılmasına karar verilmiştir. 1948'de açılan ve 10 aylık bir eğitim verecek olan bu kurslardan aydın din görevlileri yetiştirilmesi hedefleniyordu (Duman, 2015, ss. 1354-1355).

1984-85 yılında ilk defa açılan Anadolu İmam Hatip Liseleri, başlangıçta özellikle din görevlileri yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Bu okullar, 1996-97 yılına kadar sayıca artarak Türkiye genelindeki eğitim sisteminin önemli bir parçası haline gelmiştir. Anadolu İmam Hatip Liseleri, milli eğitim sistemiyle uyumlu bir yapıda olup, ders müfredatı hem dinî dersleri hem de modern dersleri kapsar. Bu okulların eğitim yaklaşımı, İslam anlayışını hem tarihsel hem de çağdaş bir perspektifle ele alırken, dinî ve modern bilimler arasında bir denge kurmayı amaçlar. Anadolu İmam Hatip Liseleri, Türkiye'nin eğitim sistemi içinde meslek okulu kategorisine girmekte ve imam-hatip yetiştirmek amacıyla hizmet vermektedir. Bu okullar, gençlerin dinî eğitim almasında kritik bir rol oynamakta ve toplumun dinî bilincinin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Anadolu İmam Hatip Lisesi mezunlarının üniversiteye geçiş oranları, bu okullardan mezun olan öğrenci sayısının artmasıyla paralel olarak yükselmiştir. Bu artış, halkın bu okullara yönelik talebinin ve bu okulların akademik başarısının bir göstergesidir.

Anadolu İmam Hatip Liselerindeki öğrenci profili, Türkiye'nin farklı bölgelerinden ve çeşitli sosyoekonomik arka planlardan gelen gençleri kapsar. Bu çeşitlilik, bu okulların toplumdaki geniş kesimlere hitap ettiğini gösterir (Özkarpuşcu, 2019, s. 7).

Anadolu İmam Hatip Liseleri, modern eğitim gereksinimlerine uygun fiziksel ve teknolojik altyapıya sahiptir. Bu okullar, öğrencilere hem dinî bilgileri hem de modern bilimleri öğretecek şekilde donatılmıştır. Anadolu İmam Hatip Lisesi mezunlarının iş bulma oranları ve sektörel dağılımları, bu okulların mezuniyet sonrası istihdam başarısını göstermektedir. Mezunların, farklı sektörlerde yer bulabilmesi, aldıkları eğitimin çeşitliliğini ve uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır (Emiroğlu, 2016, s. 215-216). Anadolu İmam Hatip Liseleri, Türkiye'nin eğitim sistemine dinî ve modern bilimlerin dengeli bir uyum sunarak önemli katkılar sağlamıştır. Bu okulların toplum üzerindeki etkisi, öğrenci profilleri, akademik ve mesleki başarıları, Türkiye eğitim sistemindeki önemli rolünü vurgulamaktadır. Bu okullar, öğrencilere sadece akademik bilgi değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel anlamda da önemli bir perspektif kazandırmaktadır.

1.2.1. Proje imam hatip liseleri

2014 tarih ve 6528 sayılı “Millî Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” kapsamında Millî Eğitim Bakanlığına “proje okulu” açma imkânı verilmiştir. Kanunda proje okulları “yurt içinde ve yurt dışında yerli veya yabancı kurum ve kuruluşlarla veya başka ülkelerle iş birliği anlaşmaları çerçevesinde kurulan ve ulusal veya uluslararası proje yürüten okul ve kurumlar ile belirli eğitim reformu ve programları uygulayan okul” olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete 28941 (1 Mart 2014), Kanun No. 6528, md. 22/9)

Proje İmam Hatip Liseleri, Millî Eğitim Bakanlığı'nın özel program ve proje uygulayan eğitim kurumları yönetmeliğiyle tanımlanmış okullardır. 2014-2015 eğitim öğretim yılından itibaren Türkiye'deki eğitim sisteminin bir parçası haline gelmiştir. Bu liseler, Anadolu İmam Hatip Liseleri statüsünde olup, öğrencilere fen bilimleri, sosyal bilimler, ilahiyat, yabancı dil, hafızlık, spor ve sanat alanlarında yoğun bir eğitim sunmayı amaçlamaktadır (Tarhan & Karateke, 2021, s. 482).

Proje Anadolu İmam Hatip Okullarını diğer okullardan farklı kılan bazı özellikleri bulunmaktadır. Yönetimsel açıdan okul müdürüne yardımcılarını seçme ve öğretmen kadrosunu oluşturma imkânı verilmesi bunların başında gelmektedir. Proje okullarında yönetici ve öğretmenlerin en fazla sekiz yıl çalışabilmesi, her yıl performans değerlendirmesinin yapılması, merkezi sınavla öğrenci alınması, sınıf mevcutlarının en fazla

30 öğrenciden oluşması, çeşitli paydaşların katılımıyla danışma kurulunun oluşturulması, proje yürütme komisyonunun zorunlu olması, koordinatör öğretmen uygulaması, ulusal ve uluslararası eğitim programları ve projelerin uygulanması, her bir proje okul türü için vizyon belgelerinin olması, üniversite ve STK'larla protokoller yapılabilmesi diğer farklılıklar olarak ifade edilebilir. (Milli Eğitim Bakanlığı Özel Program ve Proje Uygulayan Eğitim Kurumları Yönetmeliği, md. 5-17).

Bu kurumlar, öğrencilerin ilgi ve kabiliyetlerine uygun olarak yetiştirilmesini sağlamak amacıyla çeşitli programlar sunar. Eğitim çeşitliliği, Proje İmam Hatip Liselerinin temel özelliklerinden biridir ve bu okullar yeni açılan eğitim kurumları olarak araştırmaya ve yeni bulgular bulmaya ihtiyaç duyarlar (Tarhan & Karateke, 2021, s. 482).

Proje İmam Hatip Liselerinde öğrencilerin tercih sebepleri arasında fen derslerinin yanı sıra dinî dersleri de en iyi şekilde öğrenme isteği bulunmaktadır. Okul müdürünün öğretmen kadrosunu kendi seçme yetkisi, bu okulların tercih edilmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir. Ayrıca, çevre, aile, öğretmen ve arkadaş çevresinin etkisi de bu tercihlerde belirleyici olmaktadır. Eğitim programı açısından, Proje İmam Hatip Liseleri, öğrencilere birden fazla program sunma imkânına sahiptir. Bu programlar arasında hafızlık ve fen ve sosyal bilimler programları temel programlar olup, her bir program türü için farklı ders yükleri içeren programlar uygulanmaktadır. Öğrencilerin akademik başarısı, bu okullarda temel amaç olarak görülmekte, ancak bu durum meslek derslerinin ikinci planda kalmasına neden olabilmektedir (Tarhan & Karateke, 2021, s. 482).

Yabancı dil eğitimi konusunda, Proje İmam Hatip Liseleri, öğrencilere Arapça dersleri sunmaktadır. Öğrencilere, Arapça öğretim programı kapsamında farklı temalar ve haftalık ders saatleri ile eğitim verilmektedir. Bu programlar, öğrencilerin günlük hayatta karşılaşılabilecekleri durumlarla ilgili kelime ve konuları kapsamaktadır (Ceylan, 2022, s. 138). Sosyal ve kültürel aktiviteler açısından Proje İmam Hatip Liseleri, öğrencilerin kişisel ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunan konferans ve paneller düzenlemektedir (Ceylan, 2022, s. 145).

Sonuç olarak Proje İmam Hatip Liseleri, öğrencilere geniş bir eğitim yelpazesi sunarak hem akademik başarılarına katkıda bulunmakta hem de onların kişisel ve sosyal gelişimlerine bilişsel ve duyuşsal yönden önem vermektedir. Bu okullar, öğrencilerin ilgi ve kabiliyetleri doğrultusunda nitelikli eğitim alabilmeleri için çeşitli programlar ve aktiviteler düzenlemektedir. Bu okulların üniversitelerle işbirliği yapmaları, protokoller imzalayarak çalışmalar yürütmeleri esastır. Bu bağlamda öğrenciler akademik camia ile tanışmakta, üniversitelerin birikiminden yararlanmaktadır. Araştırma ve inceleme yöntemleri hakkında bilgi edinmektedirler. Belirli başarıları olan öğrenciler tematik yaz etkinlikleri bağlamında "Bilim ve Teknoloji" etkinliklerine katılma imkânına sahiptir. Öte yandan İmam Hatip Liseleri ile ortak çalışmaları olan kamu kurumları, mezun dernekleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla da farklı projeler gerçekleştirebilmektedirler.

1.3. Ergenlik Dönemi

Ergenlik dönemi, bireysel gelişimin en kritik evrelerinden biri olarak kabul edilir ve bu süreçte bireyler, biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimlerin yoğun bir şekilde yaşandığı bir geçiş döneminden geçerler. Bu evre, çocukluktan yetişkinliğe geçişin hem zorluklarını hem de fırsatlarını barındırır. Ergenlik döneminde meydana gelen değişimler, bireyin kendini ve çevresini algılayış şeklini temelden etkiler. Bu bölümde, ergenlik dönemi özellikleri, bu dönemde yaşanan dinî gelişim süreçleri ve ergenlerin farklı eğilimler göstermesinin muhtemel nedenleri akademik bir perspektifle incelenecektir.

1.3.1. Ergenlik dönemi özellikleri

Ergenlik dönemi, fizyolojik, psikolojik, sosyal ve bilişsel gelişimlerin hız kazandığı ve bireyin çocukluktan yetişkinliğe geçiş yaptığı bir süreçtir. Bu dönemde ergenler, bedensel ve ruhsal değişimler yaşarlar ve bu değişimler onların ilişkilerini, kimlik oluşumlarını ve özgüvenlerini etkiler. Ergenlik, aynı zamanda aile içi ilişkilerde de önemli dönüşümlere yol açar. Bu süreçte ergenlerin karşılaştığı zorluklar ve bu zorlukların üstesinden gelmeleri için gereken destekler önemlidir. Aşağıda, ergenlik döneminin özellikleri çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

Ergenlik veya gençlik dönemi için genellikle buluş olayı başlangıç kabul edilir. Buluşa erme, genel olarak çocukluktan ergenliğe geçişin bir işareti olarak kabul edilir. Bu dönemde, gencin vücudunda, boyunu ve bedensel yapısını değiştiren hızlı değişiklikler olur. Zihinsel yapısında ve ilgilerinde gelişme görülür; her iki cins de fiziksel ve fizyolojik (hormonal) olarak cinsel gelişmelerini tamamlarlar (Gündüz, 2010, s. 157; Coşkunsever, 2022, s. 70-71).

Ergenliğin gelişim özellikleri çocuklukla kıyaslandığında çok yoğun bir değişiklik gösterir. Bu değişiklik hem nicel açıdan hem de nitel açıdan bir değişikliktir. Bundan dolayı bu dönem için bazı psikologlar “yeniden doğuş” tanımlaması yapmışlardır. Ayrıca cinsiyet güdüsünden kaynaklanan yoğun çatışmaların yaşandığı, kimlik arayışının, hayatın anlamına dair sorgulamaların zirveye çıktığı, bir lidere ya da üstün şahsiyetlere bağlanma bu dönemin kendine has özelliklerindedir (Hökelekli, 2005, s. 266-267).

Psikolojik açıdan bakıldığında, ergenlik dönemi kimlik arayışı ve öz-bilinç gelişiminin yoğun olduğu bir süreçtir. Bu dönemde ergenler, kendilerini ve dünyayı anlamaya çalışırken çeşitli duygusal dalgalanmalar yaşarlar. Kimlik bunalımı, özgürlük arayışı ve bağımsızlık isteği gibi konular, ergenlerin psikolojik gelişiminde önemli yer tutar (Coşkunsever, 2022, s. 62).

Sosyal gelişim açısından ergenler, arkadaş grupları ve akran ilişkilerine daha fazla önem vermeye başlarlar. Bu dönemde ergenler, sosyal becerilerini geliştirirken, duygusal anlamda daha bağımsız ve kendilerini ifade etme konusunda daha cesur olabilirler. Aynı zamanda ergenler, aileleriyle olan ilişkilerinde de değişimler yaşayabilir. Özgürlük istekleri ve bireysellik arayışları, aile içi iletişimde dönüşümlere yol açabilir (Erdoğan, 2014, s. 158).

Ergenlik döneminde bilişsel yeteneklerde önemli gelişmeler gözlemlenir. Ergenler, soyut düşünme yeteneklerini geliştirir ve karmaşık kavramları anlama ve sorgulama kabiliyetleri artar. Bu dönemde ergenler, eleştirel düşünme becerilerini geliştirirken, problem çözme ve karar verme yetenekleri de gelişir (Demir, 2019, s. 23-24).

Ergenlik dönemi, riskli davranışların ortaya çıkma olasılığının yüksek olduğu bir dönemdir. Bu dönemde ergenler, deneyim arayışı ve risk alma eğilimleri nedeniyle, sağlıklarını ve güvenliklerini tehlikeye atabilecek davranışlarda bulunabilirler. Bu nedenle ergenlerin rehberlik ve destek alması, riskli davranışların önlenmesi açısından büyük önem taşır (Demir, 2019, s. 26-27).

Ergenlik dönemi, aile içi iletişim ve ilişkilerde de dönüşümlere neden olur. Ergenlerin bağımsızlık arayışları, aile içindeki rollerinin değişmesine yol açabilir. Aile üyeleri arasındaki iletişim biçimleri ve beklentiler, ergenlerin bu dönemdeki ihtiyaçlarına uyum sağlamak için değişiklik gösterebilir. Aileler, ergenlerin bu dönemdeki değişimlerini anlamak ve onlara destek olmak için empati ve anlayış göstermelidir (Erdoğan, 2014, s. 159-160).

Sonuç olarak, ergenlik dönemi, bireyin hayatındaki en önemli geçiş süreçlerinden biridir ve bu süreçte yaşanan değişimler, ergenin yetişkinliğe adım atmasında kritik bir rol oynar. Bu dönemin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi, ergenlerin fiziksel, psikolojik, sosyal ve bilişsel açıdan sağlıklı birer yetişkin olarak gelişmeleri için önemlidir.

1.3.2. Ergenlik dönemi dinî gelişim

Ergenlik hem bireysel hem de toplumsal açıdan önemli bir gelişim dönemidir ve bu dönemde yaşanan dinî gelişimler, bireyin ileriki yaşamını etkileyecek önemli bir süreci temsil eder. Ergenlikte dinî gelişim, bireyin fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel değişimleriyle iç içe geçmiş bir yapıdadır.

Ergenlik dönemi, bireyin kendisini ve çevresini sorguladığı, dünyayı ve yaşamı farklı bir perspektiften değerlendirdiği bir dönemdir. Bu dönemde ergenler, daha önce edindikleri bilgileri ve inançları sorgulamaya başlarlar ve bu süreçte kendi dinî kimliklerini ve inançlarını şekillendirirler. Bu süreçte bazen şüphe, stres ve din değiştirme gibi durumlar da görülebilir. Ergenler, kendi hayat felsefelerini oluşturma ihtiyacı hissederken, dinî konulara özel bir ilgi göstermeye başlarlar (Demir, 2019, s. 44-46).

Din Psikolojisi açısından bakıldığında ergenlik, bir taraftan “dinî uyanış” ve “dine dönüş” ün ortaya çıktığı en karakteristik dönem iken diğer taraftan da “dinî şüphe ve kararsızlıkların en yoğun olarak geliştiği, çelişki ve çatışmaların gittikçe artış gösterdiği bir dönemdir. Ergenliğe yaklaşırken çocuk, psikolojik yapısında ortaya çıkan değişmelerin etkisiyle daha önce severek ve isteyerek, coşku ve heyecanla yapmaya çalıştığı ibadetlerini aksatmaya başlar. Aslında dinî pratikleri yerine getirme noktasındaki bu gevşeme, bir müddet sonra açığa çıkacak dinî

şüphelere bir ön basamak teşkil eder. Şüphe ve inançsızlığın öncesinde, güçlü ya da zayıf mutlak bir iman gerçeği söz konusudur (İmamoğlu, 2011, s.210).

Ergenler üzerinde yapılan araştırmalar, dinî inanç, şüphe ve dinî tutumların bu dönemde şekillendiğini göstermektedir. Bu çalışmalar, ergenlerin dinî gelişim süreçlerinde yaşadıkları değişimleri, bu değişimlerin nedenlerini ve sonuçlarını derinlemesine inceler. Ergenlik döneminde, dinî inanç ve şüphelerin anlaşılması, ergenlerin bu süreçte yaşadıkları zihinsel ve duygusal değişiklikleri daha iyi kavramalarına yardımcı olur (Demir, 2019, s. 51-53).

Hökelekli'ye göre ergenlik, bireyin kimliğini oluşturduğu, dünyayı ve inançlarını daha derinlemesine sorguladığı, dinî şüphe ve çatışmaların ortaya çıktığı karmaşık bir dönemdir. Bunu ergenin bu dönemde kimlik arayışı, bağımsızlık duygusu, soyut düşünme yeteneğinin gelişimi, bilgiye erişimin artması, din eğitiminin yetersizliği, dindarların ve din görevlilerinin bazı tutumları gibi nedenlere bağlamaktadır. Ergenlik dönemindeki bu sorgulamalar, şüphe ve çatışmalar doğal bir süreçtir. Ergenlerin hepsinin üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmezler. Uygun şartlar oluşturulursa bu sürecin dinî duyguyu saflaştırıcı, daha şuurulu bir dindarlığa yönlendirici etkileri vardır (Hökelekli, 2005, s. 272-273).

Ergenlik, dinî kimlik oluşumunun da temelini atar. Bu dönemde ergenler, dinî düşüncelerini ve inançlarını daha bilinçli bir şekilde değerlendirirler. Kimlik oluşumu sürecinde, ergenlerin aileleri, arkadaş çevreleri, okulları ve medya gibi etkenler önemli rol oynar. Ergenler, çevresel etkiler ve kişisel deneyimler aracılığıyla kendi dinî kimliklerini oluşturur ve dinî inançlarını içselleştirir (Su, 2022, s. 65-66). Ergenlerin dinî gelişimleri, içinde yaşadıkları toplumun dinî değerleri ve normlarıyla şekillenir. Aile ve çevre, ergenlerin dinî değerleri öğrenmelerinde ve içselleştirmelerinde önemli bir rol oynar. Medya ve eğitim sistemi de ergenlerin dinî algıları üzerinde etkili olabilir (Coşkunsever, 2022, s. 66-67).

Ergenlik dönemindeki dinî eğitim, ergenlerin dinî inanç ve değerleri anlamalarında, şüphelerini gidermelerinde ve sağlıklı bir dinî kimlik geliştirmelerinde önemli bir rol oynar. Dinî eğitim, ergenlerin dinî bilgilerini derinleştirmelerine, dinî inanç ve değerleri sorgulamalarına ve kendi dinî kimliklerini oluşturmalarına yardımcı olur. Ayrıca, dinî eğitim, ergenlerin toplumsal değerler ve normlarla uyumlu bir şekilde dinî yaşamlarını sürdürmelerine katkı sağlar (Demir, 2019, s. 44-49).

Ergenlik döneminde yaşanan dinî gelişim süreçleri, ergenlerin yetişkinlik dönemlerindeki dinî inanç ve tutumlarını önemli ölçüde etkiler. Bu nedenle, ergenlerin dinî gelişimlerine yönelik olarak etkili eğitim programları ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi, onların dinî kimliklerini sağlıklı bir şekilde geliştirmeleri için büyük önem taşır. Ergenlerin dinî gelişimi, sadece bireysel bir süreç olmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal dinî yapıları ve normları da etkiler. Bu nedenle, ergenlik dönemindeki dinî gelişim süreçlerinin dikkatle ele alınması ve desteklenmesi gerekmektedir.

1.3.3. Ergenlik döneminde farklı eğilimlerin nedenleri

Ergenlik, duygusal hassasiyetin arttığı ve bağımsız karar alma arzusunun güçlendiği bir dönemdir. İlk ergenlikte kişilik gelişimi ve toplumdaki rolün öğrenilmesi ön plana çıkar. Bu dönem "buhran dönemi" olarak tanımlanır ve gençlerin dinî duygularında artış gözlemlenir. Son ergenlik döneminde ise ergen, duygularını kontrol etmeyi öğrenir ve dinî şüpheler yerini kesin inançlara bırakır. Ancak bazı gençlerin, çocukluktan getirdiği inançlar ile ergenlik tecrübelerini bağdaştıramaması nedeniyle dinî inançlara yönelik sorgulamalar yaşadığı da görülür (Özkarpuzcı, 2019, s. 21).

Ergenlik, sosyal gelişim ve toplumsal uyum için kritik bir zaman dilimidir. Ergenler bu dönemde, toplumun beklentilerine uyum sağlamaya çalışırken, arkadaş grupları ve aile ile olan ilişkilerinde önemli değişiklikler yaşar. Bu dönemde ergenler, toplumda saygınlık kazanma ve statü sahibi olma gereksinimi duyar. Sosyal uyum, bu gereksinimin karşılanmasına bağlıdır (Erdoğan, 2014, s. 158). Ergenlikte arkadaş grupları, sosyal gelişimde kritik bir rol oynar. Arkadaşlar, ergenlerin sosyal becerilerini geliştirmelerine, farklı görüşleri ve davranışları öğrenmelerine yardımcı olur. Ayrıca, ergenlerin kimlik arayışı ve sosyal kabul görme çabaları, arkadaş gruplarının etkisi altında şekillenir (Erdoğan, 2014, s. 161).

Ergenlerde risk alma davranışları, beynin haz merkezinin erişkinlere nazaran farklı çalışmasından kaynaklanır. Araştırmalar, ergen beyninin, endişe verici durumlara erişkinlere göre daha az tepki verdiğini göstermektedir. Ayrıca, ailelerin eğitim ve ekonomik seviyesi ile tolerans düzeyi arttıkça, ergenlerin daha fazla risk alma eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir (Demir, 2019, s. 27-28).

Ergenlerin bağımsızlık arayışı, özellikle ergenlik döneminde gelişen özerklik duygusundan kaynaklanır. Bu süreçte, ergenler kendi gelişimlerini ve geleceklerini yönlendirebilecek bağımsız bir kimlik kazanma ihtiyacı hisseder. Ebeveyn ve yetişkinlerin, ergenlerle kurduğu pozitif ilişkiler önemlidir (Gündüz, 2020, s. 1099-1100).

Ergenlik döneminde aile ile ilişkilerde yaşanan değişimler, ergenin bağımsızlık arayışı ve kendini keşfetme süreciyle ilişkilidir. Ebeveynlerin ergenlerin arkadaş seçimlerine müdahalesi, ergenlerin özsaygılarını etkiler. Ayrıca, ergenlerin aile yapısı ve aile içi iletişim tarzları, ergenin sosyal gelişimini ve psikolojik sağlığını önemli ölçüde etkiler (Demir, 2019, s. 32). Ergenlikteki duygusal dalgalanmaların nedenleri arasında, ergenlerin ailesi tarafından eleştiri ve yüksek beklentilere maruz kalmaları, arkadaş grupları içinde yaşanan çatışmalar ve kimlik arayışı süreçleri yer alır. Ayrıca, sosyal ve ekonomik faktörlerin yanı sıra, ergenlerin kendi içsel değişimleri ve hormonal dengesizlikler de bu dalgalanmalara katkıda bulunur (Çayır, 2014, s. 60-61). Ergenlik döneminde özgüven gelişiminin psikolojik temelleri, ergenin sosyal çevresi, aile yapısı, başarılar ve başarısızlıklar, arkadaş grupları ve okul ortamındaki deneyimlerle ilişkilidir. Sağlıklı bir özgüven gelişimi için, ergenin kendini değerli hissetmesi, kabul görme ve başarılarının takdir edilmesi gereklidir (Demir, 2019, s. 35-40).

Ergenlerin sosyal medya ve teknoloji kullanım eğilimleri, sosyal etkileşim ve kendini ifade etme ihtiyaçlarından kaynaklanır. İnternet ve dijital oyunlar, ergenlerin ebeveynlerine ve topluma karşı başkaldırma aracı olarak kullanılabilir. Aile içi çatışmaların ve sosyal çevrenin bu bağımlılık eğilimlerini beslediği görülmektedir (Su, 2022, s. 70-71).

Özetle, ergenlik dönemi insan hayatında gerek fiziksel gerekse psikolojik olarak köklü değişim ve dönüşümlerin yaşandığı önemli bir süreçtir. Aileler, okul ve toplumun gençlere bu dönemde destek olması bu sürecin daha sağlıklı atlatılmasına yardımcı olacaktır.

2. BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, imam hatip lisesi öğrencilerinin inanç eğilimlerinin din psikolojisi perspektifinden incelenmesi amacıyla nitel bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma, birey veya grupların bir probleme yüklediği anlamları keşfetmeyi ve anlamayı hedefleyen bir yaklaşımdır (Creswell, 2017, 4). Araştırma sürecinde, öğrencilerin dinî inançları ve bu inançların şekillenmesinde etkili olan faktörler hakkında derinlemesine bilgi edinmek için görüşme (mülakat) yöntemi kullanılmıştır. Görüşme, belirli bir konu veya deneyim hakkında bilgili bir kişiyle, çoğu zaman önceden hazırlanmış soruları içeren bir konuşma yapılması ve bunun bütünlüğü içinde kaydedilmesidir (Sayım, 2021, s. 54). Araştırmada izlenen görüşme yaklaşımı ise yapılandırılmış görüşmedir. Yapılandırılmış görüşme, her katılımcıya önceden hazırlanan soruların, aynı biçimde ve aynı sırada sorulduğu bir görüşme türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 130).

Hitit Üniversitesi Girişimsel Olmayan Etik Kurulunun 03.04.2024 tarih ve 2024-08 sayılı kararı doğrultusunda gönüllü olur formları çoğaltılmış, 06 Mayıs 2024 tarihi ile 09 Mayıs 2024 tarihleri arasında her okuldaki katılımcılarla belirlenen gün ve saatte formların doldurulmasının ardından aynı gün elden teslim alınmıştır.

Araştırmamızda katılımcıların isimleri yerine kod kullanılmıştır. Erkek katılımcılar için E (Örneğin; E1), kız katılımcılar için K (Örneğin; K1) şeklinde kodlama yapılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Çorum ili; örnekleme ise Çorum ilinde bulunan dört İmam Hatip Lisesinden oluşmaktadır. Bu çerçevede sınavsız öğrenci alan iki imam hatip lisesi, sınavla öğrenci alan iki imam hatip lisesinde öğrenim gören 20'si kız, 20'si erkek olmak üzere toplam 40 öğrenci araştırmamızın örneklemini oluşturmuştur. Çorum'da biri kız diğeri erkek olmak üzere iki Proje Anadolu İmam Hatip Lisesi bulunmasından dolayı araştırmamız iki proje okuluyla sınırlı tutulmuştur. Bunun karşılığında biri kız diğeri erkek olmak üzere proje olmayan iki Anadolu İmam Hatip Lisesi seçilmiştir.

Araştırma için her okuldan 10 öğrenciye görüşme formu verilmiş ve 39 tanesi geri dönmüştür. Araştırmamızda hedef 40 öğrenci olarak belirlenmiş, bir öğrenci görüşme esnasında sorulara cevap vermek istememiştir. Dolayısıyla araştırmaya dahil edilen geçerli form sayısı 39'dur. Geri dönen görüşmelerin tamamı değerlendirilmeye alınmıştır.

Görüşmede öğrencilerin tamamının hiçbir etki altında kalmadan, bağımsız ve özgür olarak sorulara özgün yanıtlar verdikleri kabul edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme formları kullanılmıştır. Formda yer alan sorular açık uçlu sorulardan oluşmuştur. Görüşmelerimiz 06 Mayıs ile 09 Mayıs 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak açık uçlu sorulardan oluşan yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır.

Görüşme formları Microsoft Word ortamında hazırlanmış, basılı olarak çoğaltılarak katılımcılara el yazıları ile doldurulmak üzere dağıtılmıştır. Formların toplanmasının ardından bulgular Google formda e-tablolar ve grafiklerden de yararlanılarak analiz edilmiştir.

Soruları değerlendirmeden önce “Bu görüşme modern çağda ortaya çıkan yeni dinî akımların din eğitimi alan İmam Hatip Lisesi öğrencileri üzerindeki etkilerini saptamak amacıyla hazırlanmıştır. Soruları cevaplarken sadece kendi duygu ve düşüncelerinizi dikkate alarak samimiyetle cevaplamanızı özellikle istirham ederiz. Size bırakılan alan yeterli gelmediği durumda soru numarasını kâğıdın arka kısmına yazarak yanıtınızı tamamlayabilirsiniz.” ön bilgisi verilmiştir.

Görüşme yapılmadan önce öğrencilerle görüşme yapılacak gün, yer ve saat belirlenmiş, öğrencilerin birbiriyle etkileşimde bulunmayacakları bir ortamda görüşme formları dağıtılmıştır. Öğrencilerin etki altında kalmamaları için formlar cevaplanırken sessiz bir ortam sağlanmıştır. Mülakat formunda ilk önce demografik niteliklerin tespit edilmesi için bilgi formuna yer verilmiştir. Birinci bölümde katılımcıların dinî arka planları, ikinci bölümde Allah, Peygamber ve Ahirete yönelik inanma biçimleri, üçüncü bölümde dinî görev ve yükümlülükleri ile psikolojik dayanıklılıkları, dördüncü bölümde ise inanç eğilimlerini saptamaya yönelik açık uçlu sorular yöneltilmiştir.

2.4. Veri Analiz Süreci

Verilerin analizinde içerik analizi ve betimsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen verilerin orijinaline sadık kalarak ve katılımcıların görüşme sırasında söyledikleri ifadelerden doğrudan alıntılar yaparak verilerin açık ve anlaşılır bir şekilde sunulmasıdır (Wolcott, 1994, s. 10). Bu yöntemle, katılımcıların görüşlerini ve deneyimlerini derinlemesine yansıtmak amaçlanmıştır. İçerik analizi ise, nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bilgilere ulaşmayı hedefleyerek, doküman, metin ve evrak gibi materyalleri belirli kurallar çerçevesinde sistematik bir şekilde analiz etmeyi amaçlayan bir nitel araştırma tekniğidir (Metin & Ünal, 2022, s. 273). Bu analizde, katılımcıların ifadeleri üzerinde yapılan derinlemesine incelemelerle, anlamlı temalar ve kategoriler ortaya konulmuştur.

Veri setinin incelenmesi sırasında, öncelikle Google Form e-tabloları ve Google Forms sistemi kullanılmıştır. Görüşme formları dijital ortamda oluşturulmuş ve katılımcıların verdikleri

cevaplar dijital forma aktarılmış, ardından bu veriler tablolaştırılmış ve grafiklendirilmiştir. Katılımcıların yazılı ifadeleri, yaş, cinsiyet ve dinî arka plan gibi demografik değişkenler dikkate alınarak analiz edilmiştir. Bu analizle, katılımcıların dinî eğilimleri ve yeni felsefi yaklaşımlara yönelik tutumları detaylı bir şekilde betimlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen tüm veriler burada sunulmamıştır. Ancak, araştırmadan çıkan genel kanaatleri yansıtan belirli cevaplar burada verilmiş ve her bir yanıtın altında, bu cevaplardan çıkarılan genel sonuçlar sıralanmıştır. Bu süreçte, katılımcıların özgün görüşlerini objektif bir biçimde yansıtarak araştırma bulgularını sistematik olarak analiz etmeye odaklanılmıştır.

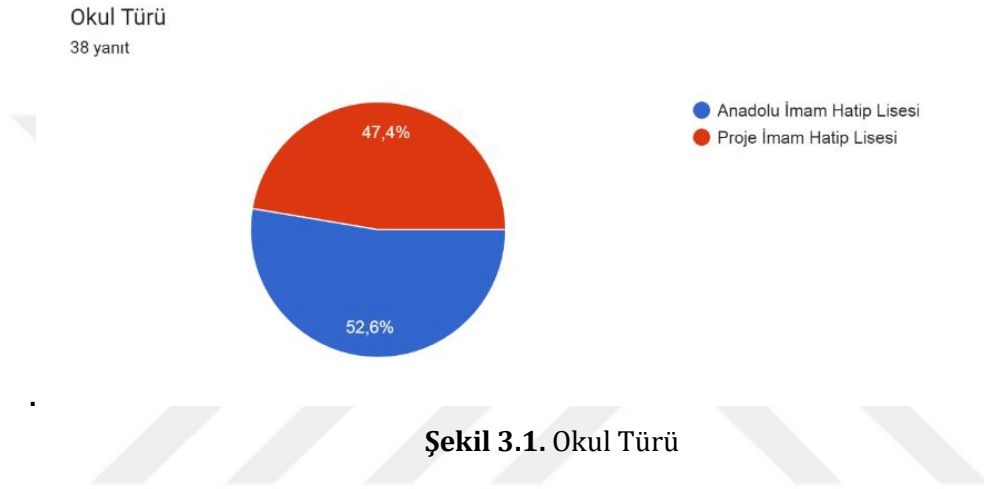

3. BÖLÜM

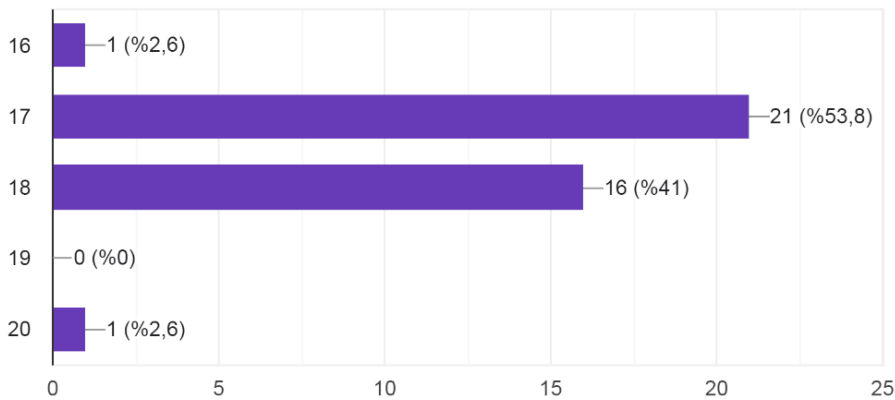
BULGULAR

3.1. Demografik Özellikler İle İlgili Bulgular

Görüşmeye katılan öğrencilerin verdikleri bilgiler incelendiğinde öğrencilerden %47'sinin sınavla öğrenci alan proje imam hatip lisesinde öğrenim gördükleri, % 52'sinin ise sınavsız öğrenci alan Anadolu İmam Hatip Lisesinde öğrenim gördükleri tespit edilmiştir.

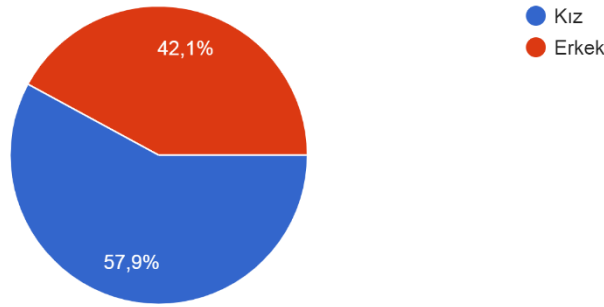
Yarı yarıya olması beklenen bu oran bir öğrencinin sonradan görüşmeye katılmak istememesi nedeniyle beklenilenin aksine değişiklik göstermiştir.

Şekil 3.2. Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Katılımcılardan 1 kişi 16 yaşındadır ve bu katılımcı oranın %2,6'sını oluşturmaktadır. Katılımcıların % 53,8'inin 17 yaşında olduğu ve 21 kişiyle ağırlıklı yaş grubunu oluşturduğu görülmektedir. Yine öğrencilerin % 41'inin 18 yaşında olduğu ve 16 kişi ile ikinci büyük grubu teşkil etmektedir. 1 kişinin 20 yaşında olduğu ve örneklem grubunun % 2,6'sına karşılık geldiği görülmektedir. Katılımcıların yaş aralığı 16-20 ve yaş ortalaması 17,4'tür.

Cinsiyetiniz
38 yanıt

Şekil 3.3. Cinsiyetiniz

Mülakat yapılan öğrencilerden % 42,1'ini(16 kişi) erkek öğrenci, % 57'9'unu ise(22 kişi) kız öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırma örneğinde yer alan imam hatip liselerinin demografik yapısıyla ilgili yaş gruplarında oransal değişiklik gözlenmiştir.

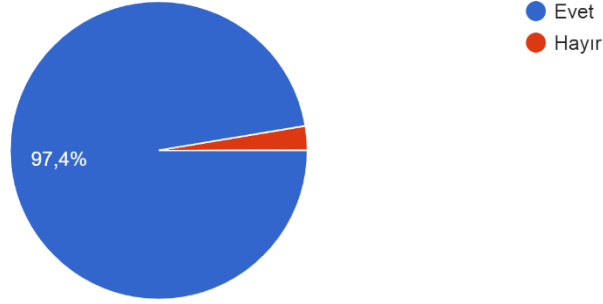
- Yaş durumuna göre dini arkaplan, dinî başka çıkma yöntemleri ve dinî eğilimler değişmemektedir. Ancak, bilgim yok cevabı veren katılımcılarda dini eğilim değişmemekle beraber değerlendirme yapmada farklılık gözükmemektedir.
- Proje İmam Hatip Lisesi ve Anadolu İmam Hatip Lisesi, durumuna göre, dini arkaplan, dinî başka çıkma yöntemleri ve dinî eğilimler değişmemektedir.
- Cinsiyete göre göre, dini arkaplan, dinî eğilimler değişmemektedir. Ancak cinsiyete göre psikolojik başa çıkma yöntemlerinde bireysel farklılıklar bulunmaktadır.
- Doğduğu yer, durumuna göre, dinî arkaplan, dinî başka çıkma yöntemleri ve dinî eğilimler değişmemektedir.
- Bilgilerin öğrenildiği kaynaklara göre, dinî arkaplan, dinî başka çıkma yöntemleri ve dinî eğilimler değişmemektedir.

3.2 Dinî Arka Plan

Bu bölümde bugüne kadar edindiğiniz dinî duygu ve düşüncelerinizi ifade ediniz şeklinde ön bilgi verildikten sonra soruların yanıtlanması istenilmiştir.

3.2.1. Dinî eğitim

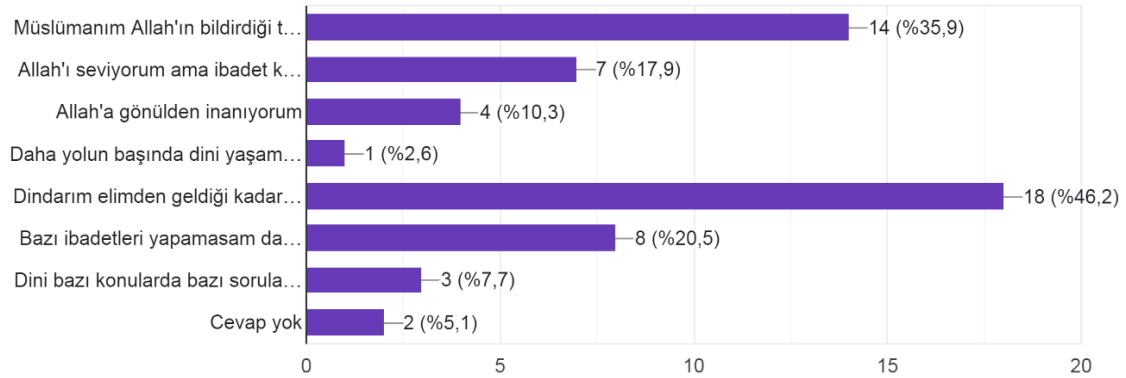
38 yanıt

Şekil 3.4. Dinî Eğitim ile İlgili Bulgular

Öncelikle öğrencilere “Daha önce dinî eğitim aldınız mı?” sorusu yöneltilmiş, katılımcıların tamamına yakını (%97,4) dinî eğitim aldığını belirtmiştir.

3.2.2. Dindarlık

Şekil 3.5. Dindarlık ile İlgili Bulgular

Katılımcıların dine yaklaşımlarını görmek ve dinî açıdan kendilerini nasıl tanımladıklarını öğrenebilmek için onlara “Kendinizi dinî açıdan nasıl tanımlarsınız?” sorusunu sorduk benzer cevaplar kategorize edildiğinde aşağıdaki cevapları verdikleri görüldü.

“Allah'ın varlığına ve birliğine inanıyorum.” (K1)

“Allah inancı bulunan” (K2)

Dindarlığın *inanç* boyutu ile *ibadet* boyutuna vurgu yaparak “Allah’a inanıyorum ama ibadetler noktasında eksiklerim var.” diyen 16 katılımcı olmuştur:

“Allah’ın varlığı ve birliğine inanıyorum ama ibadetlerimi tam yerine getiremiyorum.” (K3, K5, K4, E3)

“Allah’a ve inanılması gereken şeylere inanan bir insanım ama ibadet noktasında özellikle namaz kılmıyorum. Eksiklerimin farkındayım.” (E16, E19, K6, K9, K20)

“Dinî görevlerini yerine getirmeye çalışan Müslüman bir gencim.” (E13, K7)

“Elimden geldiğince ibadetlerle meşgul olmaya çalışan, inancı tam bir Müslümanım.” (E4, E18, K17)

“Allah’ın sonsuz ve tek olduğuna gönülden inanıyorum, namaz konusunda özellikle süreklilik sağlayamıyorum, geri kalan ibadetlerimi çoğunlukla yapıyorum.” (E5)

Dindarlığın sadece *ibadet* boyutunu dikkate alarak kendisini tanımlayan katılımcılar şöyle demiştir:

“Allah’ın emrettiklerine ve dinî kurallara uymaya çalışan bir insanım.” (K3)

“Elimden geldiğince dinimi yaşamaya çalışıyorum ama çok eksikliğimin olduğunun da farkındayım.” (K5)

Bir katılımcı ise dindarlığın *ibadet* boyutuyla birlikte *duygu* boyutuna da vurgu yapmıştır:

“İbadetlerle fazla aram olmasa da Allah’ı yürekten seven bir kul.” (E1)

Bir katılımcı da dindarlığın *bilgi* boyutuna dikkat çekerek şu ifadeyi kullanmıştır:

“Daha yolun başında bilgilere açık, öğrenmeye hevesli bir genç.” (E2)

Bu çerçevede görüşme yapılan İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin tamamının Allah’a iman eden, kendini Müslüman olarak tanımlayan kişiler olduğu tespit edilmiştir. Yanıtlarında dindarlığın en çok *inanç* boyutunu kullanmanın yanı sıra *ibadet* boyutunu da dikkate alan öğrencilerin, inançlarının gereği olan sorumluluklarını yerine getiremediklerini ifade etmelerinden, bu konuda suçluluk hissettikleri sonucuna varılabilir. Zira ergenlik dönemi gencin psikolojik yapısında ortaya çıkan değişimlerin de etkisiyle ibadetlerini aksatmaya başladığı bir dönemdir (İmamoğlu, 2011, s.210).

Katılımcıların hepsi *inanç* boyutunu dikkate alarak Allah’a inandığını belirtmiş; bunlardan 16 katılımcı, “Allah’a inanıyorum ama ibadetler noktasında eksiklerim var” diyerek dindarlığın *inanç* boyutu yanında ve ritüel boyutuna vurgu yapmıştır.

Cevaplardan bazıları şu şekildedir.

“Allah’ın varlığı ve birliğine inanıyorum ama ibadetlerimi tam yerine getiremiyorum.” (K3, K5, K4, E3)

“Allah’a ve inanılması gereken şeylere inanan bir insanım ama ibadet noktasında özellikle namaz kılmıyorum. Eksiklerimin farkındayım.” (E16, E19; K9, K8).

Ergenlik, bir taraftan “dinî uyanış” ve “dine dönüş” ün ortaya çıktığı en karakteristik dönem iken diğer taraftan da “dinî şüphe ve karasızlıkların en yoğun olarak geliştiği, çelişki ve çatışmaların gittikçe artış gösterdiği bir dönemdir. Ergenliğe yaklaşırken çocuk, psikolojik yapısında ortaya çıkan değişmelerin etkisiyle daha önce severek ve isteyerek, coşku ve heyecanla yapmaya çalıştığı ibadetlerini aksatmaya başlar. (İmamoğlu,2011, s.210).

“Dinî görevlerini yerine getirmeye çalışan Müslüman bir gencim.” (E13, K3).

“Elimden geldiğince ibadetlerle meşgul olmaya çalışan, inancı tam bir Müslümanım.” (E18, 5, K2)

Bu bölümle ilgili değerlendirmelerden ortaya çıkan bulgular;

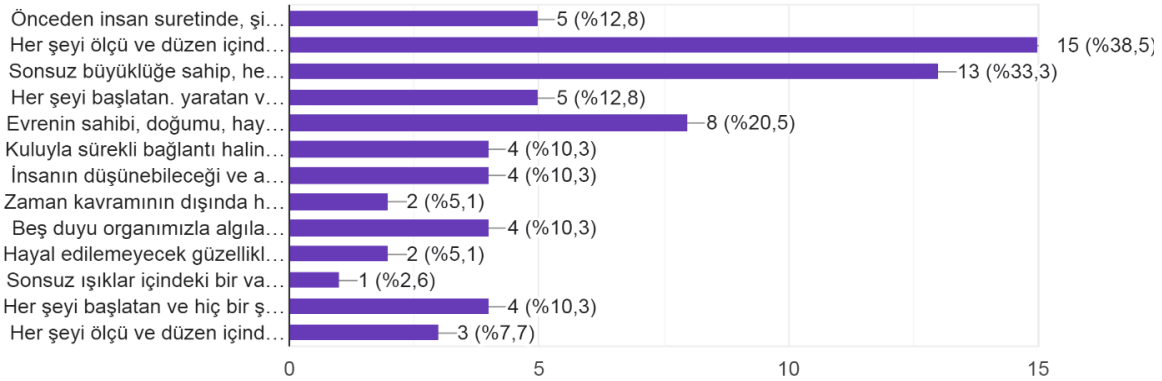
- İmam hatip lisesi öğrencilerinin tamamı dinî eğitim almış kişilerdir.
- İmam hatip lisesi öğrencilerinin tamamına yakını inançlı kişilerdir.
- İmam hatip lisesi öğrencilerinden ibadet noktasında eksiği olan katılımcıların çoğunluğu ibadetlerini yapamadıkları için suçluluk hissetmektedir.

Bu sonuçlar, yeni dinî akımlarla ilgili (dördüncü bölüm) verileri ele alınırken öğrencilerin bu algıları dikkate alınacak ve sonuçların değerlendirilmesinde varsayım kullanılacaktır.

3.3. Tanrı Kavramı, Peygamberlik ve Ahiret

Bu araştırmadaki amacımız ateizm, deizm, agnostisizm gibi eğilimleri belirlemek olduğu için katılımcıların yaratıcı, peygamberlik ve ahiret ile ilgili inançları bizlere ipucu verecektir. Bundan dolayı bu bölümde dinî arka planları saptanan katılımcıların Yaratıcı, Peygamberlik ve Ahiret inançlarıyla ilgili dinî yönelimleri betimlenmeye çalışılacaktır.

3.3.1. Tanrı tasavvuru

Şekil 3.6. Tanrı Tasavvuru ile İlgili Bulgular

Tanrı tasavvuru insanın bebekliğinden itibaren, zekâ gelişimine, edinmiş olduğu bilgi ve yaşantısına göre, Tanrı'yı zihinde canlandırması, biçimlendirmesi ve anlamlandırmasıdır (Peker, 2008, s. 97). A. M. Rizzuto, genç bireylerin Tanrı tasavvurunun oluşumunda aile, sosyal çevre ve öğretmenlerin etkin bir rol oynadığını savunmaktadır (Rizzuto, 1979, s. 44). Psikolojik bir oluşum olarak Tanrıyla ilgili algıları ele alırken bireylerin yaşamsal hikayeleri önem arz etmektedir. İnsanlar sosyal ortamda yetiştiklerinden dolayı sosyal çevrenin ve kültürün dinî algılarının kişiler üzerinde kuşatıcı ve şekillendirici birer değişken olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Mehmedoğlu, 2011, s. 153). Tanrı kavramı anlamsal çerçevede olarak daha çok bilişsel ve nesnel alanla ilişkili iken, Tanrı tasavvuru ise algısal olarak daha çok bireysel, yani öznel ve duyuşsal alanla ilişkilidir (Rizzuto, 1979, s. 48). Bireylerin Tanrı algılarında daha çok sevgi ve korumaya dayalı mükemmel varlık inancı daha etkili olmaktadır.

Cezalandıran yerine seven bir Allah inancı Allah ile pazarlık etmek yerine O'na güvenme, pişmanlık yerine çözüm için sorumluluk alma, çözümsüzlükte ısrarcı olmak yerine a'nı yaşama ve değişime açık olma, manevi açıdan şüpheler içinde olmak yerine güven ve üretkenlik kişiye hayatın zorluklarıyla mücadele etmede daha fazla yardımcı olmaktadır (Göcen, 2014, s. 133). Sağlıklı ruhsal gelişim için olumlu Tanrı tasavvuru önemli işlevlere sahiptir. Ülkemizde üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmaya göre Tanrı ile olumlu yönde bir ilişki kuran, O'na güvenen ve sık sık O'nu anan gençlerin ruhsal açıdan diğerlerine göre daha iyi düzeyde oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca yaşadıkları hadiseler karşısında Tanrıdan yardım isteyen ve O'nun desteğine inanan gençlerin depresyon, anksiyete gibi güçlüklerle diğerlerine göre daha rahat başa çıkabildikleri görülmüştür. Yine söz konusu gençlerin intihar eğilimlerinin düşük olduğu da saptanmıştır (Yapıcı, 2007, s. 92).

Çalışmamızda katılımcılara sorduğumuz "Allah denildiğinde nasıl bir varlık tahayyül ediyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir.

"Kulunun yanında onu koruyup gözeten, merhametli bir varlık tahayyül ediyorum." (E16, K5)

"Bütün her şeyi yaratan, merhametli, yarattığı kulun yanında ve tek olan varlık." (E6)

Bu ifadelerin pozitif bir Tanrı tasavvuruna işaret ettiği söylenebilir; her iki cevap da Allah'ı merhametli bir varlık olarak tanımlamaktadır. Bu, katılımcıların Tanrı tasavvurlarında sevgi, şefkat ve koruma gibi olumlu duyguların ön planda olduğunu göstermektedir. Merhamet vurgusu, katılımcıların dinî algılarında korku yerine sevgi temelli bir ilişki geliştirdiklerine işaret edebilir. İlk yanıtta "koruyup gözeten" bir Tanrı tasavvuru ön plandadır. Bunun, Allah'ı kişisel bir destek ve güvence kaynağı olarak algılama eğilimini yansıtmakta olduğu söylenebilir. Sağlıklı ruhsal gelişim için olumlu Tanrı tasavvuru önemli işlevlere sahiptir Üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir araştırmaya göre Tanrı ile olumlu

yönde bir ilişki kuran, ona güvenen ve sık sık onu anan gençlerin ruhsal açıdan diğerlerine göre daha iyi düzeyde oldukları tespit edilmiştir (Yapıcı, 2007, s. 92).

Bunun yanı sıra katılımcıların teistik bir Tanrı tasavvuruna sahip olduğu söylenebilir. Katılımcıların kullandıkları *tek, yaratan, yaşatan, evrene düzen koyan, varlığı kendinden olan, doğmamış ve doğurulmamış, kudretli, merhametli, eşi ve benzeri olmayan, mükemmel bir varlık* şeklindeki sıfatlardan yola çıkarak İslam'ın Allah tasavvurunu içselleştirdiklerini söyleyebiliriz. Bunu ortaya koyan yanıtlardan bazıları şu şekildedir:

“Yaratmakla bırakmayı yöneten, yarattığı varlıklar üzerinde hakim, her şeyi bilen bir varlık.” (K2, K17, K5; E3, E1, E2).

“Eşi ve benzeri olmayan ve bütün varlığın varlık sebebi, güçlü kudretli bir varlık.” (K11, K15, K12, K3, K14; E13, E19, E7, E18, E4)

“Eşsiz, sonsuz, gözetken ve yarattığı kullarına merhametiyle muamele eden, her şeyi düzenli ve ölçülü bir şekilde yaratan muazzam bir varlık.” (K8, K31, E18)

Tanrı anlayışları duyuşsal alanda anlayışın negatif yahut pozitif olmasına bağlı olarak insanın sosyal ve psikolojik dünyasında etkili olmaktadır. Bireylerin öznel dinî yaşamlarının şekillenmesinde büyük öneme sahiptir. Katılımcıların cevaplarına baktığımızda onların olumlu (pozitif) bir tanrı tasavvuruna sahip olduklarını anlıyoruz ki; görüşme yapılan öğrencilerin, *tek, yaratan, yaşatan, evrene düzen koyan, varlığı kendinden olan, doğmamış ve doğurulmamış, kudretli, merhametli, eşi ve benzeri olmayan, mükemmel bir varlık* olduğu şeklindeki İslam'ın Allah tasavvuruna inandıklarını söyleyebiliriz. Toplumumuzda çocukluk döneminde ebeveynler tarafından bilinçsiz bir şekilde çocuklara anlatılan “Tanrının yakması, çarpması” gibi ifadeler ceza vermek için pusuda bekleyen olumsuz bir Tanrı tasavvuruna neden olabilmektedir. Ancak bu araştırma sonuçları İmam Hatipler Liselerinde verilen dinî eğitimin birtakım eksikliklerine rağmen, bu tür olumsuz tanrı algılarının önüne geçme noktasında olumlu etkiler sağladığını göstermektedir.

Gacemer'in yaptığı “İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Deizm Algısı” adlı çalışmada evrende meydana gelen değişikliklerin Allah'ın kontrolünde olması ile ilgili soruya verilen cevaplara bakıldığında katılımcıların %97'ye yakınının evrene Allah'ın müdahale ettiğini ifade ettikleri görülmektedir (Gacemer, 2023, s. 44). Bu sonuç, katılımcıların deistik anlayışta yer alan 'Tanrı'nın evreni yaratıp üzerinde herhangi bir yetkinliği olmadığı' düşüncesini benimsemediklerini göstermektedir. Bizim ulaştığımız sonucun da bunu desteklediğini söyleyebiliriz. Çalışmamızda da katılımcıların “yaratan, düzen koyan, hayata dair kural koyan, kuluyla devamlı bağlantı halinde olan” ifadelerinden inandıkları Tanrı'nın evrene müdahale ettiği anlaşılmaktadır.

“Evrenin sahibi, doğumu ve ölümü yaratan, evrene kusursuz bir düzen koyan, varlığını aklımda hissettiğim yaratıcı güç, kudret.” E8

Her şeyi bir ölçü ve düzen içerisinde yaratan, eşi ve benzeri olmayan bir güç. (K8)

Tanımlarında Tanrı'nın farklı yönlerini ve sıfatlarını ele alan katılımcıların yanıtları şöyledir:

"Her şeyin başladığı, gördüğümüz hiçbir şeye benzemeyen, her zaman yanımızda, kudretli bir varlık." (K7)

"Eşi ve benzeri olmayan ve bütün varlığın varlık sebebi, güçlü kudretli bir varlık." (K9)

"Varlığını beş duyu organımızla algılayamadığımız ve akla gelebilecek bütün üstün vasıflara sahip yaratıcı." (K10)

"Başlangıcı ve sonu olmayan, doğmamış ve doğurmamış yerin ve göğün sahibi." (E7)

"Zaman kavramının dışında her şeyden üstün varlık." (K11)

Bu tanımlamalar katılımcıların Tanrı anlayışlarına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Tanımlar genel olarak İslamî teolojinin temel kavramlarıyla örtüşmektedir. Her bir tanımlama, Tanrı'nın metafiziksel ve ontolojik boyutlarını farklı açılardan ele almaktadır.

K7 ve K9'un yaptığı her iki tanım da Tanrı'nın benzersizliğine, kudretine ve yaratıcı sıfatına vurgu yapmaktadır. K7'de Tanrı'nın yakınlığı ("her zaman yanımızda") ve farklılığı ("gördüğümüz hiçbir şeye benzemeyen") ön plandayken, K9'da evrenin varlık sebebi olmasına odaklanılmıştır. K10'un Tanrı'yı duyularla algılanamayan, ancak üstün vasıflarla donatılmış bir yaratıcı şeklindeki tanımlanması daha soyut bir Tanrı tasavvuruna işaret etmektedir. Bu ifade, Tanrı'nın aşkınlığını ve insan kavrayışının ötesinde olduğunu vurgulamaktadır. E7'nin yaptığı "başlangıcı ve sonu olmayan, doğmamış ve doğurmamış" ifadesi, özellikle İslamî inanç sistemindeki Samed sıfatını ve İhlâs Suresi'ndeki Tanrı tanımını anımsatmaktadır. K11'in yaptığı Tanrı'nın zaman kavramının dışında olduğu ve her şeyden üstün olduğu vurgusu, onun mutlaklık ve aşkınlık özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu tanım, Tanrı'yı insan boyutlarından bağımsız, evreni aşan bir varlık olarak tasvir etmektedir.

Bu tanımlamaların genel olarak soyut işlemler dönemine uygun olduğu söylenebilir. Katılımcılar somut gerçeklerden uzaklaşıp soyut kavramları düşünme kapasitesine ulaşmış gözükmektedir. Zira Tanrı'yı zaman, mekân ve fiziksel algıların ötesinde tanımlama becerisi, soyut düşüncenin temel özelliklerinden biridir. Katılımcıların dinî düşüncelerini yaşadıkları bilişsel gelişim düzeylerine uygun bir şekilde ifade ettiklerini ve soyutlama becerilerinin giderek geliştiği ifade edilebilir.

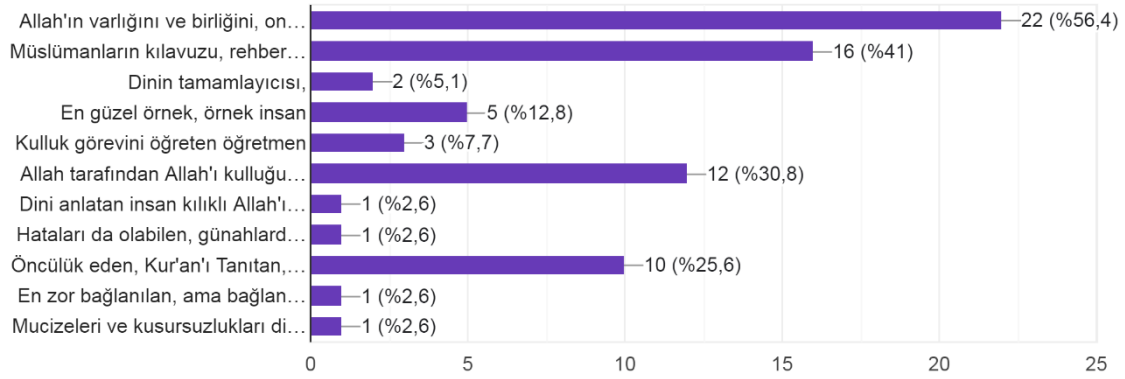
Sonuç olarak, İmam hatip lisesi öğrencilerinin sosyo-kültürel çevrelerinde gördükleri Tanrı tasavvurları yerine daha çok pozitif bir tanrı anlayışlarına sahip oldukları görülmektedir. Araştırmaya katılan imam hatip lisesi öğrencilerinin tamamının, âlemi var eden, yaratıcı ve kural koyucu bir güce inandıkları söylenebilir.

Bu bağlamda ulaşılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- İmam hatip lisesi öğrencileri pozitif Tanrı tasavvurunu benimsemektedirler.

- İmam hatip lisesi öğrencileri, inandıkları yaratıcı gücün evreni var ettiğini kabul etmektedir.
- Öğrenciler, yaratıcı gücün evreni yaratmakla sınırlı kalmayıp, onu düzenlediğine ve belirli bir sistem koyduğuna inanmaktadır.
- Öğrenciler, yaratıcı gücün hayata müdahil olduğuna ve yaşamın devamlılığını sağladığına yönelik bir inanca sahiptir.

3.3.2. Peygamber tasavvuru

Şekil 3.7. Peygamber Tasavvuru ile İlgili Bulgular

“Peygamber Tasavvuru” deyince Peygamber(ler)in beşer vasfı ve gönderiliş amacını göz ardı ederek vahiy ile irtibatını kesen/öteleyen ya da istismar eden iki marjinal anlayış kastedilmektedir. Bunlardan birisi “Aşırı Yüceltmeci Peygamber Tasavvuru” diğeri ise “İndirgemeci Peygamber Tasavvuru” dur. Söz konusu her iki tasavvur biçimi de Hz. Peygamber’in (s.a.v) örnek alınmasına zarar vermekte Peygamberlik misyonunu öteleyerek Kur’an’la çelişmektedir (Yanmaz, 2013, 41-47)

Çalışmamızda katılımcılara sorduğumuz ‘Peygamber kavramı ile ilgili ne düşünüyorsunuz?’ sorusuna verilen cevaplardan bazıları peygamberin beşer, Allah’ın insanlar arasından seçtiği özel elçi, model insan ve dini insanlara tebliğ eden rehber, öğretmen vb. cevaplar dikkat çekmektedir. Cevaplar şu şekildedir:

“Allah’ın kulu ve elçisi insanlara örnek almak için gönderilmiş rol modeldir.” (E11, E18, K7)

“İnsanları doğru yola sevk etmek için yüce yaratıcının görevlendirdiği kişilerdir. Bizim için en değerli inanlardır. Ama bazı insanların özellikle Peygamberimizle ilgili Allah’ın insanları Hz. Muhammed’in yüzü suyu hürmetine yarattığı fikrine katılmıyorum.” (K12, K18, K3, E7, E5, E15)

“Allah’ın elçisi, rehber, biz Müslümanların dini anlamamıza ve öğrenmemize yardımcı önemli faktördür.” (E9, E2, E8, E12, E20, K1, K15, K13)

“İnsanlara kulluk görevini öğreten öğretmenlerdir.” (K14, K17, K11, K4, E19, E6, E16)

Bu ifadelerden katılımcıların Peygamber tasavvuru ile ilgili ne indirgemeci ne de aşırı yüceltmeci bir anlayışa sahip olmadıkları aksine İslam’a giriş cümlesi olan kelime-i tevhit ve kelime-i şahadette de ifade edildiği üzere Allah’ın kulu ve elçisi anlayışına uygun bir anlayışa sahip oldukları görülmüştür.

Bunun yanı sıra K13 ve E14 “Bize doğru yolu göstermek için Allah’ın gönderdiği özel insandır” ifadeleri ile peygamberin sıradan bir insan olmadığına Allah tarafından seçilmiş olmalarından dolayı özel bir konuma sahip olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Peygamber kavramı ile ilgili ne düşünüyorsun sorusuna katılımcıların insanları doğru yola çağıran rehber, kılavuz, en güzel örnek, Allah’ın kulu ve elçisi, insanlara dini yaşamada örneklik ve öncülük eden, mucizeleri olan ve dini insanlara ulaştırmada kararlı ve sabırlı oluşlarıyla dikkat çeken Allah’ın insanlar içerisinde seçtiği önemli ve bu manada da din için insanlara ulaşmasında olmazsa olmaz rol model kişiler olduğu görülmektedir. Yaptığımız araştırmada İmam Hatip lisesi öğrencilerinin peygamber tasavvurlarında “Aşırı yüceltmeci peygamber tasavvuru ya da indirgemeci peygamber tasavvuru”na yol açan bir anlayışlarının olmadığı görülmüştür. Bu sonucun çıkmasında İmam Hatip Liselerinde verilen eğitimin etkili olduğu düşünülmektedir.

Gacemer’in yaptığı bir çalışmada peygamberlikle ilgili soruya (Allah’ın insanlığın kurtuluşu için peygamber gönderdiğine inanıyorum) bakıldığında öğrencilerin %96,2’lik kısmı Allah’ın peygamber gönderdiğini kabul etmektedir (Gacemer, 2023, s.44). Bizim yaptığımız araştırmada görüleceği üzere katılımcıların tamamı peygamberlere inanmaktadır.

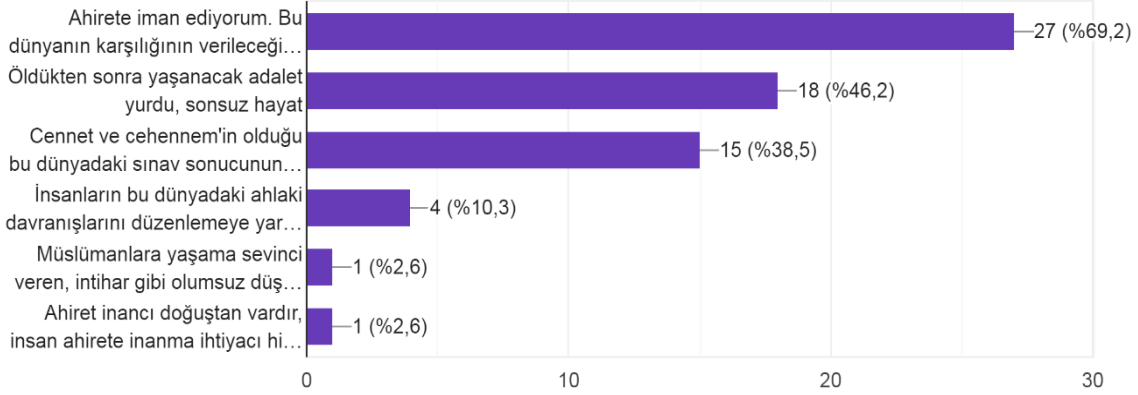
Sonuç olarak, peygamber inancı ile ilgili öğrencilerin psikolojik algılarının inançlarına uygun olduğu görülmektedir. Peygamberlere iman konusunda günümüzde var olan yanlış inanışların farkında oldukları da görülmektedir. Peygamberin İslam inancındaki rol modelliğinin öğrencilerin algılarında da yer aldığı görüşme sonuçları doğrulamaktadır.

Bu anlamda felsefi ve dinî akımlarla ilgili öğrencilerin algıları değerlendirilirken;

- Öğrencilerin peygamberlik algısı inançlarına uygundur.
- Öğrenciler peygamberleri rol model birer insan olarak görmektedir.
- Öğrenciler peygamberlerin öğretici ve seçilmiş özel insanlar olduklarını içselleştirmişlerdir.

3.3.3. Ahiret inancı/kavramı

39 yanıt

Şekil 3.8. Ahiret Kavramı ile İlgili Bulgular

Ahirete inanmak, ölümlerle hayatın bitmediğine, ölümden sonra bir hayatın varlığına inanmak demektir. İslam dininin ahiret inancı çerçevesinde konuyu ele aldığımızda; insan öldükten sonra tekrar dirilecek yeni bir hayat başlayacaktır. Ahiretteki konumumuzu da bu dünyadaki davranışlarımız belirleyecektir. Bu inanç öncelikle insanı kötü davranışlardan uzak tutacaktır. Yine bu inanç insanın karşılaştığı üstesinden gelemediği haksızlıklar ve zulümler karşısında bunu yapanların yanına kar kalmayacağı bu dünyada sağlanamayan adaletin mutlaka bir gün sağlanacağı düşüncesini de beraberinde getirir. Bu ise olumsuzluklar karşısında insana direnme gücü verir. Olumsuz davranışlardan aşırı etkilenmesini önler onu teselli eder. Ayrıca insan bu hayatta sevdiklerinin ölümden büyük üzüntü duyar. Onların yok olacağına inanıyorsa bu üzüntüsü daha da katlanır. Ancak ölümün son olmadığına ahirette yaşamın devam ettiğine ve bir gün beraber olacağına inanan kişinin üzüntüsü azalır bu inanç kişiyi duygusal olarak çöküntüden ve depresyondan kurtarır (Peker, 2012, s. 247, 248).

Çalışmamızda katılımcılara sorduğumuz "Ahiret kavramı ile ilgili ne düşünüyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplardan bazılarında adalet kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Cevaplar şu şekildedir:

"Öldükten sonra gideceğimiz yaptıklarımızın karşılığını göreceğimiz adalet yurdu." (E17, E13, K5, K8, K20)

"Yaratıcının kusursuz ve adil olduğuna inanıyorum. Bunun için de ahirete ben adalet yurdu diyorum." (E18, E12, K19)

"Ahirete inanıyorum. Bence çok mantıklı ve iyi bir düşünce. Çünkü bu dünyada bazı iyi insanlar iyiliklerinin karşılığını alamıyorlar. Yine kötülük yapanların yanına da yaptıkları kar kalıyor. Bundan dolayı iyi ya da kötü insanların yaptıklarının karşılığını görecekları bir yerin olması gerekiyor, mantıken ben böyle düşünüyorum." (E15)

Katılımcıların ahiret kavramıyla ilgili düşüncelerinde öne çıkan cevapların, ödül, ceza, sonsuz hayat, adalet ve adalet yurdu, ahlaki davranış, umut vb. kavramlar etrafında yoğunlaştığını görüyoruz.

“Ahiret düşüncesi insanları dünyada ahlaklı davranmaya sevk eder. Çünkü yaptıklarının karşılığını iyi ya da kötü karşılığını göreceğine inanan kişi ona göre davranır. Bu açıdan ahiret gereklidir. Ben buna canı gönülden inanıyorum.” (K14, K3, E5, E9)

“Bu dünyada iyilik ve kötülüklerin açığa çıkacağı gündür. Hiç kimsenin haklarının yenmediği ve sonunda iyilerin cennetle ödüllendirileceği, kötülerin ise cehennem ile cezalandırılacakları yerdir. Ve böyle bir yer olmalı.” (E16, E10, E7, K10, K5)

“Ahirete inanıyorum. Asıl yaşam yeri orası. Çünkü bu dünyada gerçek mutluluğa ulaşamıyoruz. Mutluluk yurdu olduğuna inanıyorum.” (E19)

“Ahiret kavramı benim için belirsizliği ifade ediyor. İnanıyorum ama kafamda oturmayan yerler var. Ölümden sonra tekrar dirilen insanlar garip geliyor.” (K15)

“Ahiret hakkında birçok soru var. Günah ve sevaplar yazılıyorsa bunun bir sınavı olmalı, insanın nefsinin kontrol edebilmesi için yaptığı kötülüğü bir bedeli olduğunu bilmeli, kevser ırmağı, mizan, sırat köprüsü gibi kavramlar tam olarak zihnimde canlanmasa da iman etmeyi seçtim.” (K16)

“Ölümden sonra dirilip yaşayacağımız sonsuz hayat bu dünyadaki yaşantımızın öbür dünyada cezasını alacağımız yer.” (K17)

“Müslümanlara yaşama umudu, yaşama sevinci veren, intihar gibi olumsuz düşüncelerden uzaklaştıran bu dünyada karşılaştığımız olumsuz durumlarda bizi psikolojik olarak rahatlatan bir kavram olarak görüyorum.” (E20, E6, K4)

Ahiret inancı İslam inanç esaslarından birisidir. İnsanın dünyada yapıp ettiklerinden sorumlu tutulduğu sonsuz bir hayattır. Deizm düşüncesinde net bir şekilde ahiret düşüncesinden bahsedemeyiz. Her ne kadar ismi deizm ile anılan bazı düşünürler ahiret inancını kabul etseler de deistler açısından ortak bir ahiret inancı yoktur (Dorman, 2009, s. 300).

Gacemer’in yaptığı araştırmanın bir diğer sorusu cennet ve cehennemin varlığına inancı ölçen sorudur. Katılımcılar bu soruya %1,8 kesinlikle katılmıyorum, %1,5 katılmıyorum, %16 katılıyorum, %80,8 oranında kesinlikle katılıyorum şeklinde cevaplandırmışlardır. Toplam %97 oranında cennet ve cehennemin varlığı öğrenciler tarafından kabul edilmiş görünmektedir. Araştırmada doğrudan ahirete imanla ilgili bir soru sorulmamış” Ahirete inanıyor musunuz” diye ancak cennet ve cehennemle ilgili sorduğu sorunun cevabı ahirete inanıp inanmamakla doğrudan alakalıdır. Allah’a, peygamberlere ve ahirete imanın temel inanç esasları olduğu düşünüldüğünde İmam Hatip Lisesi öğrencileri arasında bu üç temel inanç esasını kabul etme oranının çok yüksek olduğu görülmektedir. Ahirete iman Allah’a, peygambere imandan sonra, yani kelim-i şahadetten sonra gelen ilk esastır. Bunları kabul eden her ne olursa olsun mümin kabul edilir.

Ahiretin gerekliliği noktasında katılımcıların tamamına yakının inançlarının benzeştiğini görmekteyiz. Ahiret kavramını inanç olarak ele alırken, ahiret inancının gerekliliğine dair bazı temellendirmelerde buldukları görölmektedir. Hemen hemen tüm katılımcılar gerçek adaletin bu dünyada sağlanamadığını, mutlak adaletin gerçekleştirilmesi gereken yerin olması gerektiği konusunda ortak görüşte birleşmektedir. Aksi takdirde kötölük yapanın yaptığının yanına kalacağı, iyilik yapanların haklarını ve yaptıklarının karşılığını tam olarak alamayacaklarını ifade etmektedirler. Bu açıdan ahiretin mutlak adaletin sağlanacağı bir yerin olması gerektiğine dair inançlarına bir gerekçe oluşturdıkları görölmektedir.

Bu da göstermektedir ki, birinci bölümde Allah inancı ile ilgili tasavvurları, peygamber inancı ile ahiret konusunda düşünceleri birbiriyle tutarlılık arz etmektedir. Kandemir'in okul türlerine göre iman esaslarının benimsenme oranlarına bakıldığında imam hatip lisesi öğrencilerinin diğer lise türlerindeki öğrencilerden daha yüksek ortalamalara sahip olduğu tespit edilmiştir (Kandemir, 2022, s. 135).

Katılımcılar inanma biçimlerinde ve zihinsel algılarında birbiriyle çelişmeyen, birbirini tamamlayan ve bütünleyen bir inanç sistemi oluşturmuşlardır. Zira İnadıkları Allah'ın mükemmel olması, peygamberler göndererek yol göstermesi ve neticede bu dünyada insan üzerinde olumlu etkileri ve hâkimiyeti sağlanamayan Tanrı iradesinin ahirette gerçekleşmesi gerektiği fikri üzerinde uzlaşmaktadırlar. Ancak, Allah ve peygamber kavramıyla ilgili genel kabullerin aksine ahiret kavramıyla ilgili genel kabullerin dışında katılımcılarda sorgulamaların olduğu görölmektedir.

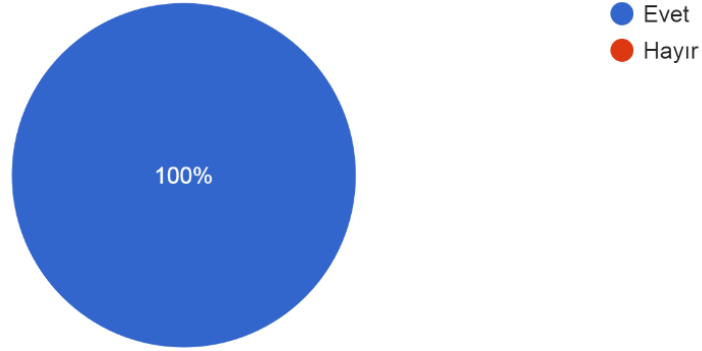
K15 kodlu katılımcı ahiret inanma noktasında bu inancı kabul ettiğini ancak ahiretle ilgili bazı kavramları kafasında tam oturtamadığını ve ahiretle ilgili kendi düşüncesinde bazı belirsizlikler olduğunu belirtmektedir. Bu belirsizliklerin öğrencinin psikolojik ve duygusal gelişimiyle bağlantılı olduğunu düşünmekteyiz. Zira katılımcılarının yaşlarının ergenlik dönemlerini kapsadığını dikkate aldığımızda her ne kadar fiziksel gelişimini yaşına uygun şekilde tamamlamış olsalar bile bazı öğrencilerin duygusal ve bilişsel gelişiminin kemik yaşının gerisinde kalabildiğini biliyoruz. Bu açıdan metafizik alanla ilgili bir kavram olan ahiret inancının aynı katılımcıdaki peygamberlik inancı kadar net olmamasının sebeplerinden biri öğrencinin somut işlem döneminden soyut işlem dönemine geçiş aşamasında olduğunu göstermektedir. Yine K16 kodlu katılımcının özellikle ahiret kavramının kapsamında yer alan mizan, hesap, ba's gibi bazı kavramlarla ilgili sorularının olduğu ve ahiret inancını tam olarak ruhsal dünyasında şekillendiremediğini görmekteyiz.

K16 kodlu öğrencinin ahiret konusunda bilgi eksikliğinin olabileceği veya almış olduğu eğitimin bu konuda onu tatmin edemediğini söyleyebiliriz. Bu katılımcının dinî bilgilerini sosyal medyadan ve arkadaş çevresinden edindiği görölmektedir. Katılımcının bu düşüncesinin dini asli kaynaklarından öğrenmemekten kaynaklı olduğunu düşünmekteyiz. Bu bölümde sorulan sorulara verilen yanıtlardan hemen hemen tüm katılımcıların benzer cevaplar verdiği görölmektedir.

3.4. Dinî Görev Yükümlülükleri ile Psikolojik Dayanıklılık

3.4.1. İbadet ve dua

39 yanıt

Şekil 3.9. İbadet ve Dua Etme ile İlgili Bulgular

Katılımcıların tamamı “İbadet veya dua eder misiniz?” sorusuna evet cevabını vermiştir. Bu da katılımcıların psikolojik dayanıklılıklarında inançların önemli bir başvuru aracı ve başa çıkma yöntemi olduğunu göstermektedir.

Ancak ibadet ve duaya katılımcıların tamamı evet cevabı vermesine rağmen sorunlarla başa çıkarken dinî başa çıkma yöntemi kullanıp kullanmadıkları sorularına verilen yanıtlarda farklılık görülmektedir. Öğrencilerin %87,2’si sorunlar karşısında başka çıkma yöntemi olarak dua ve ibadet ederek psikolojik dayanıklılığını koruduğunu, % 10,3’ü ise her zaman olmasa da genellikle dinî başa çıkma yöntemlerine başvurmaktadır. Bir öğrenci ise sorunlar karşısında dinî başa çıkma yöntemi kullanmadığını belirtmiştir.

Sorulara verilen yanıtlar;

“Her gün olmasa da ihtiyacım olduğunda ve içimi dökmek istediğim dua ederim.” (K3)

“Evet ibadetlerimi yaparım, duamı da ederim.” (E1)

“Mutlu veya üzgün olduğumda ibadet ediyorum, duayı ise her zaman yapmaya çalışırım.” (E7)

“İbadeti her zaman yapmasam da duayı her zaman yaparım.” (K4)

“İbadetlerimde çok eksikim var ama her zaman, çok fazla duaya başvuran biriyim.” (K9)

“İbadet etmiyorum ama her gün dua ediyorum.” (E10)

“Evet sıkıştığım zamanlarda ibadet veya dua ederim.” (E11)

Katılımcıların ibadet veya dua eder misiniz sorusuna verdikleri cevaplarda, ibadet veya duaya başvurdukları görülmektedir. Fakat zorunlu ibadetler konusunda sürekliliklerinin olmadığı, ara sıra bu sorumluluklarını yerine getirenlerin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır.

Gacemer'in çalışmasında yaratıcıya duyulan güveni ölçmek için sorduğu "Dua ettiğimde Allah'ın bana yardım edeceğine inanıyorum." ifadesine katılımcıların şu şekilde yanıt verdikleri görülmüştür: %1,5 kesinlikle katılmıyorum, %0,30 katılmıyorum, %2,30 kararsızım, %23,50 katılıyorum, %72,30 kesinlikle katılıyorum.

Genel olarak öğrenciler arasında %97 gibi oldukça yüksek bir oranda, Allah'a dua ettiklerinde dualarının kabul olacağı inancı hâkimdir. Bu durum, öğrencilerin büyük çoğunluğunun Allah'a olan bağlılık ve güvenini ortaya koymaktadır (Gacemer, 2023, s. 47). Bizim yaptığımız çalışmada da "İbadet veya Dua Eder misiniz" Sorusuna Verilen yanıtların oranı da bu orana yakın gerçekleşmiştir.

Elde edilen bulgulardan, duanın başa çıkma ve psikolojik dayanıklılık açısından bir başvuru aracı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak bazı katılımcıların yalnızca ihtiyaç duyduklarında veya psikolojik kriz anlarında dua ettikleri, bazılarının ise düzenli dua ettikleri belirlenmiştir. E10 kodlu katılımcı diğerlerinden farklı olarak ibadet etmediğini ancak her gün dua ettiğini belirtmiştir.

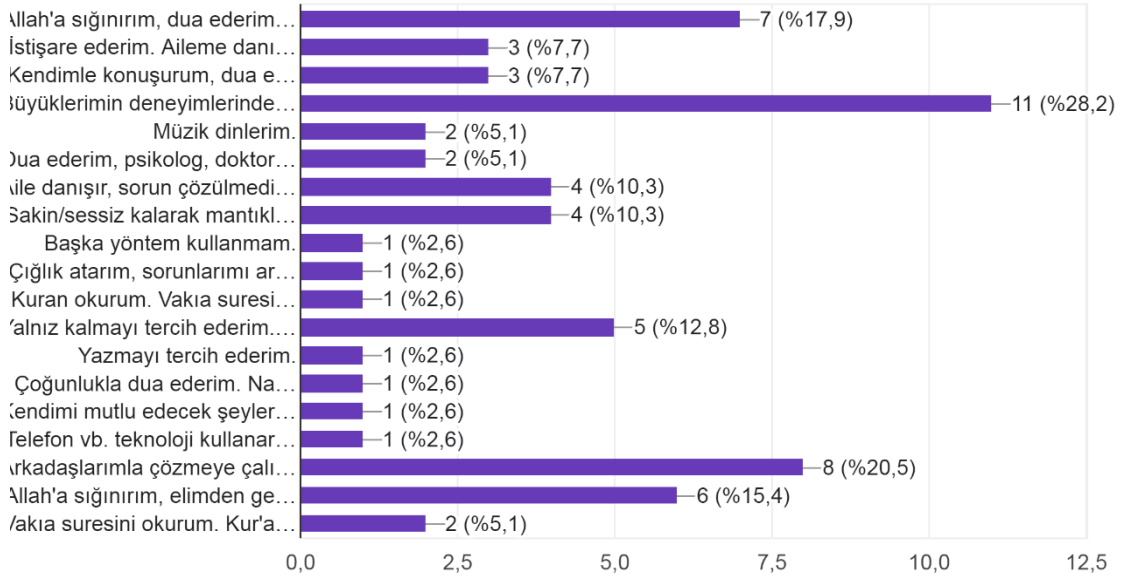
Gacemer'in ibadetlerin insan için önemini ölçmek amacıyla sorduğu "İbadetlerin Allah tarafından benim için emredildiğine inanıyorum." sorusuna verilen yanıtlar, katılımcıların %92'sinin bu görüşe katıldığını göstermektedir (Gacemer, Isparta, 2023, s.47). Benzer şekilde, bizim araştırmamızda yer alan "İbadet veya dua eder misiniz?" sorusuna katılımcılar, düzenli olarak ibadet edenlerin yanı sıra ibadette eksiklikleri olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcılar, ibadeti genellikle bir başa çıkma yöntemi olarak dua kadar sık kullanmasalar da gerekli gördüklerini belirtmişlerdir. İbadetlerini yapamayan katılımcılar ise bu durumu, ibadeti önemsiz bulmaktan ziyade, kişisel yetersizliklerinden kaynaklanan bir eksiklik olarak değerlendirmiştir. Bu durum, Allah, peygamber ve ahiret inançlarıyla uyumlu bir şekilde, psikolojik olarak kendilerini eksik hissetmelerine neden olmaktadır.

Katılımcıların ibadetlerini yapamadıklarını belirtirlerken, yapmaları gerektiğine dair olan inançta oldukları ve psikolojik açıdan kendilerini eksik hissettikleri Allah, peygamber ve ahiret kavramıyla olan inançlarıyla örtüşmektedir.

Bu noktada örneklemelerden elde edilen bulgular imam hatip lisesinde okuyan öğrencilerin inançsal boyutta sorunları olmadığını ancak inançlarını eyleme dönüştürme noktasında sorunları olduğunu ortaya koymaktadır.

3.4.2. Başa çıkma yöntemleri

Şekil 3.10. Başa Çıkma Yöntemleri ile İlgili Bulgular

“Sorunlarınızla başa çıkarken başka hangi yöntemleri kullanırsınız?” Sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplarda danışma/istişare yöntemini çok kullandıklarını ancak bazılarının ailesine, bazılarının arkadaşlarına, bazıları büyüklerine, bazılarının da hocalarına danıştıkları görülmektedir.

“Sakin kalmaya çalışırım, mantıklı bir çözüm yolu bulmaya çalışırım.” (E2)

“Uyurum, müzik dinlerim, dedemle konuşurum.” (K18)

“Önce kendim çözmeye çalışırım, baktım olmadı; üstesinden gelemedim, Allah’a dua ederek ondan yardım isterim.” (K19)

“Büyüklerimin deneyimlerinden faydalanmaya çalışırım onlara danışırım.” (K10)

“Kendi kendimle konuşurum, yalnız kalmayı tercih ederim.” (E12)

“İbadet ve dua dışında başka bir yöntem kullanmam.” (K1)

“Aile anlatırım, Allah’a dua ederim, psikoloğa, doktora başvururum. Çözülmediyse uyurum.” (K3)

“Kafamı dağıtacak mutlu olacak şeyler yaparım ya da etrafımdaki insanlarla sorunumu paylaşıyorum.” (E4)

“Her gün vakıa suresi okurum, özellikle yaklaşan sınavlarımla ilgili bir hocamın tavsiyesi idi onu kullanıyorum.” (K8)

“Arkadaşlarımla konuşarak bazen de çiğlik atarak kendimi teselli ederim.” (K4)

“Sorunum neyse o konuyla ilgili yapmam gerekenleri yapmaya çalışırım. Eğer yine de sorun çözülüyorsa Allah’tan yardım dilerim.” (K5)

Yine sorunu çözmek için elinden geleni yaptıktan sonra yine de sorun çözülüyorsa duaya başvurduklarını, Kur'an okuma, Kur'an'dan bazı ayet ve sureleri okuma vb. davranışlar sergilediklerini anlıyoruz.

“Kur'an okurum, Ayet'el Kürsi okurum. Namaz kılarım.” (E7)

Katılımcılara sorulan diğer sorulara verdikleri yanıtlardaki benzerlik ve cevapların hemen hemen tamamına yakınında uzlaşmasına ve kabul etmelerin ortak noktada toplanmasına rağmen, psikolojik dayanıklılık ve başa çıkma yöntemlerinde farklılaştığı görülmektedir.

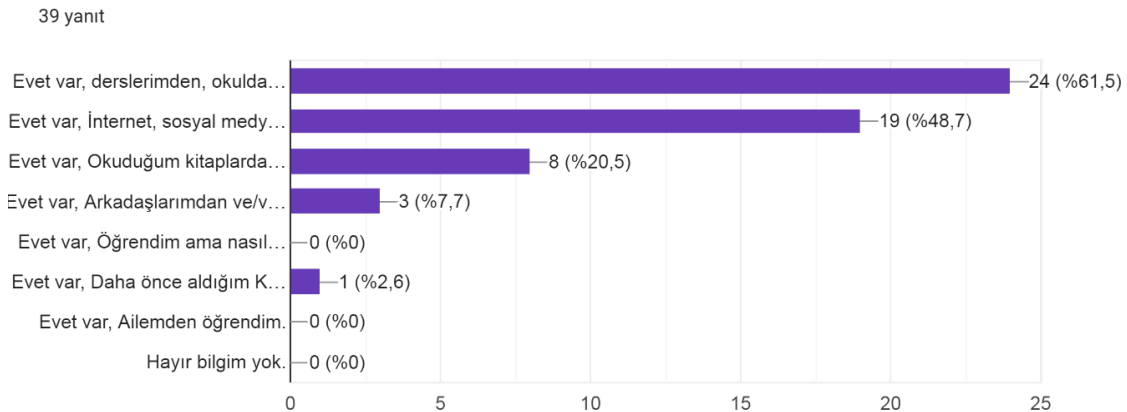
İnanma/kabul etmeyle ilgili dinin itikadi alanına yönelik, metafizik kavramlarla ilgili yanıtların benzerliğinin aksine, inançlı insanların krizle başa edebilme ve psikolojik dayanıklılık vb. bireysel etkilenme ve bireysel eyleme dayalı konularda yanıtların farklılaştığı görülmektedir. Bu da dinin inançsal boyutunun iki farklı kategoride analiz edilmesinin bireylerin düşüncelerine yansımından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Nitekim bunlardan biri dinin inanç/akide kısımlarını içeren ve ilahi dinî metinlerde yer alan dinin sabiteleri; diğeri de dinin farklı değişkenlerden kaynaklanan sonuçları ve yorumları olan dinin değişkenleridir.

Katılımcıların dinin sabiteleri ile değişkenlerinin farkında oldukları, dinin sabiteleriyle ilgili sorularda birbiriyle örtüşen ortak yanıtlar vermelerinden anlaşılmaktadır. Kendileri ve bireysel etkilenmeler söz konusu olduğunda yanıtların farklılaşması inançsal alanda kendilerine tanınan özgürlüklerinin ve yaşam alanlarının da farkında olduklarını göstermektedir.

3.5. Dinî Eğilimler

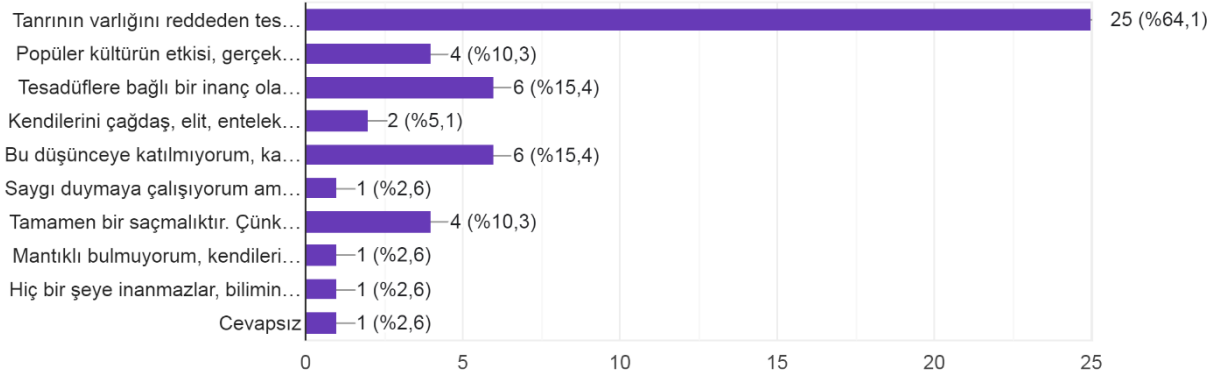
Bu bölümde İmam Hatip Lisesi 11 ve 12. sınıf düzeyi Kalam dersi öğretim programı hedef kazanımları üzerine farklı dinî eğilimlerle ilgili açık uçlu sorular yöneltilmiştir.

3.5.1. Ateizm

Şekil 3.11. Ateizme Eğilim ile İlgili Bulgular

39 yanıt

Şekil 3.12. Ateizmle ilgili düşünceleriniz nelerdir? Sorusunun Bulguları

Dinî akımlardan ateizm ile ilgili katılımcı görüşlerinin tekrarları ve benzer ifadeleri attığımızda şu düşünceler üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür

Katılımcıların bu düşünceye en fazla itiraz noktalarından bir tanesinin “evrenin tesadüfen var olması” anlayışına olduğunu görüyoruz.

“Her şeyi tesadüf ile açıklıyorlar. Ama bu kadar karmaşık bir düzen tesadüfen nasıl meydana gelebilir. Hiçbir şey iğneden ipliğe kendiliğinden var olamazken bu koca âlem nasıl tesadüfen olmaktadır?” (K17)

Yine bir başka katılımcı şu ifadeleriyle bu düşünceyi saçma bulduğunu söylemektedir;

“Bu inanç şeklini saçma buluyorum. Görünen alemde hiçbir şey kendi kendine olamazken biz dünya ve evren nasıl kendiliğinden meydana gelebilir.” (K16)

Diğer görüşler ise şu şekildedir.

“Hiçbir şeye inanmayan. Her şeyin tesadüfen olduğuna inanırlar. Bu kişilerin (ateistleri kastediyor) popüler kültürün ve dinî açıdan yeterince bilgiye sahip olmayan aklı çelişmiş kişilerin görüşü olduğuna inanıyorum. Ateizmle ilgili bilgimi okuldan ve internetten edindim. Bu inanç şeklini tutarlı bulmuyorum.” (E15)

“Evet var, her şeyin bir tesadüf eseri meydana geldiğini, bir yaratıcının olmadığını savunan inanç sistemi. Nereden öğrendiğimi hatırlamıyorum. Bu inanç şeklini saçma buluyorum. Görünen alemde hiçbir şey kendi kendine olamazken biz dünya ve evren nasıl kendiliğinden meydana gelebilir saçma buluyorum.” (K16)

“Yaratıcı varlığı fikrini reddeden düşünce. Her şeyi tesadüf ile açıklıyorlar. Ama bu kadar karmaşık bir düzen tesadüfen nasıl meydana gelebilir. Beni bu düşünce tatmin etmiyor. Bu düşünceyle ilgili bilgilerimi okuldan ve sosyal medyadan öğrendim.” (K17)

“Bu düşünceyle ilgili bilgilerimi ateist arkadaşlarım var. Onlardan ve okuldan öğrendim. Bu düşünceyi mantıklı bulmuyorum. Çünkü ateist arkadaşlarla tartıştığımızda beni

tatmin edici cevaplar veremiyorlar. Ayrıca kendileri de bu düşünceyi tam olarak mantıklı bulmuyorlar. Benim edindiğim izlenim, tartıştığım arkadaşlar yaşamlarına müdahaleyi istemiyorlar, özgür takılmak istiyorlar. İnanmak ise sorumluluk altına girmek demek, onlar da bu sorumluluğun altına girmek istemiyorlar.” (E16)

“Tanrısızlık. Onlara her şey tesadüfen var olmuş. Okuldan ve hocalarımdan öğrendim. Ayrıca merak ettiğim için internette ateistlerle yapılan röportajlardan bilgi sahibi oldum.” (K18)

“Ateizmle ilgili kulaktan dolma bilgim var. Sosyal medya ve arkadaş ortamlarında konuşulanları biliyorum. Derinlemesine bir araştırmam yok. Mensup olduğum din beni yeterince tatmin ettiği için özellikle yaratılışla ilgili ilahi varlığa inandığım için bu düşünceyi kabul etmiyorum” (K19)

“Hocalarıma sorarak, kitaplarda okuyarak öğrendim.” (E18)

“Ateizm aklını yeterince kullanamayan benim gördüğüm daha ergenlikten çıkamamış, bulunduğu sosyal çevrede farklı ve marjinal görünmeye çalışan bir takım insanların, yaratıcıyı inkâr ederek sorumluluk duygusundan kaçmaya çalışanların tuttuğu bir yol olarak görüyorum. Ayrıca ateizmi bir din olarak görüyorum. Onlar yaratıcının koyduğu kuralları reddediyorlar. Yerine kendi heva ve heveslerini koyuyorlar ve öyle bir yaşam sürüyorlar.” (E9)

Ateizmle ilgili görüşlerin, çoğunlukla okulda öğretmenlerden, internetten ve sosyal medyadan öğrenildiği görülmektedir.

Katılımcılar, kâinatta var olan düzenden hareketle bu düzenin bir planlayıcısının olması gerektiğini bu düzenin de kendiliğinden var olamayacağı ve tesadüflere bağlanmayacağını savunmaktadırlar. Ayrıca bu düşünceyi savunan kişilerle ilgili olarak bunun bir ergen tavrı olduğu kanaatindeler; çünkü ergenlerin farklı olmaya çalışmak, ait oldukları sosyal çevrede marjinal takılmak gibi bir tutum geliştirdiklerine dikkat çekmektedirler.

“Ateizm aklını yeterince kullanamayan benim gördüğüm daha ergenlikten çıkamamış, bulunduğu sosyal çevrede farklı ve marjinal görünmeye çalışan birtakım insanların, yaratıcıyı inkâr ederek sorumluluk duygusundan kaçmaya çalışanların tuttuğu bir yol olarak görüyorum. Ayrıca ateizmi bir din olarak görüyorum. Onlar yaratıcının koyduğu kuralları reddediyorlar yerine kendi heva ve heveslerini koyuyorlar ve öyle bir yaşam sürüyorlar.” (E9)

Katılımcıların ateizm düşüncesine yönelik değerlendirmelerinden, bize göre en önemlisi, bu düşüncenin sorumluluktan kaçma duygusundan kaynaklanan bir psikolojik yönelim olarak görülmesidir. İnanan kişinin sorumluluklarının bulunduğunu kabul etmiş olan katılımcıların ateistlerin sorumluluktan kaçış yöntemi olarak bu düşünceye kapıldıklarını belirtmektedirler.

“Benim edindiğim izlenim, tartıştığım arkadaşlar yaşamlarına müdahaleyi istemiyorlar, özgür takılmak istiyorlar. İnanmak ise sorumluluk altına girmek demek, onlar da bu sorumluluğun altına girmek istemediklerini ileri sürmektedirler”. (E16, E15)

Görüşme örneğinde yer alan katılımcıların kendilerini inançlı olarak tanımladıklarından, dinin temel kavramları olan Allah, peygamber, ahiret inançlarıyla ilgili yukardaki yanıtları ve değerlendirme sonuçlarından da anlaşılacağı üzere katılımcıların hiç biri ateizmi tutarlı bir düşünce olarak görmemektedir.

Buradan hareketle katılımcıların psikolojik anlayışlarında inancın bir sorumluluk gerektirdiği ve kişiyi kontrol ettiğine inandıkları sonucuna ulaşabiliriz. Yine tamamının dinî bir eğitim aldığına dikkate aldığımızda, Allah, peygamber inancı ve ahiret inancının sonucu olarak dinin bireysel ve sosyal hayatlarında belirleyici unsur olduğuna inandıklarını ifade edebiliriz. Kandemir'in İmam Hatip Lisesi öğrencileri üzerine çalışmada ateist ya da agnostik Tanrı anlayışını benimseyen öğrenciye rastlanmazken, 1 öğrencinin deist Tanrı anlayışını benimsediği, 9 öğrencinin ise şüphe duymakla birlikte Tanrı'ya inandığı görülmektedir (Kandemir, 2022, s.139).

Bazı katılımcıların ateistlerle ilgili düşüncelerini gözden geçirdiğimizde farklı inançlara ve düşüncelere saygı duyan bireyler olduklarını da görüyoruz.

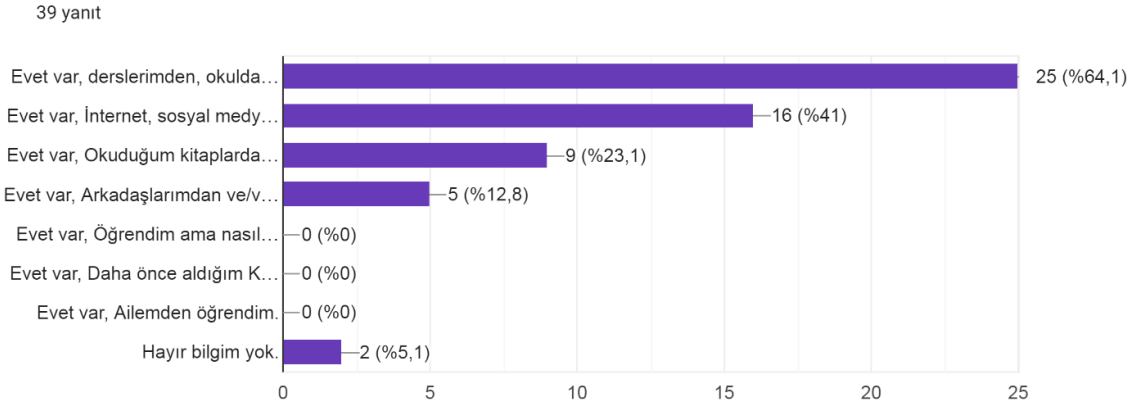
“Bana ve inancıma hakaret etmedikleri sürece düşüncelerine saygı duyuyorum. Ama bu düşünceye katılmıyorum.” (K19)

“İnanmadığım değerlere saygı duydukları sürece her düşünceye saygı duyuyorum. Ama onlar genelde hakaret yolunu seçiyorlar (E13)

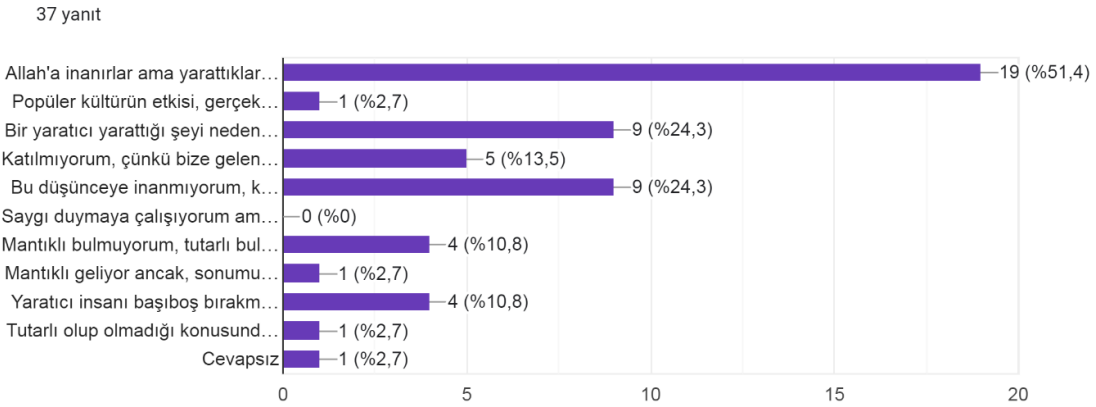
Tüm katılımcıların yanıtlarını gözden geçirdiğimizde, bir katılımcı hariç “Tutarlı bulmuyorum”, “Çelişkilerle dolu”, “Kendiliğinden hiçbir şey var olmamaktadır.” gibi ifadelerde hemfikir olduğu tespit edilmiştir. Bu da göstermektedir ki inanan insanların düşünce sistemlerinde ve ruhsal dünyalarında inançları kendi içinde bir tutarlılık arz etmektedir. Katılımcıların verdiği yanıtlar, dinî eğitim alan ve bir dine inanan İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin duyularla elde edilen bilgileri anlamlandırmada, inançlarını içselleştirmede ve dinî bağlılıklarını oluştururken bilimsel yöntemlerden de yararlandıklarını göstermektedir.

3.5.2. Deizm

Deizmle ilgili bilginiz var mı? Sorusuna 39 katılımcıdan sadece ikisi bu konuda bilgisinin olmadığını söylemiştir. Katılımcıların tamamına yakının deizmle ilgili bilgilerinin olduğu tespit edilmiştir. Deizm ile ilgili bilgisi olanların bu bilgilerini ağırlıklı olarak, okulda işledikleri derslerden, büyük bir kısmı internetten ve sosyal medyadan, bir kısmının arkadaş çevresinden, , ailesinden ve okuduğu kitaplardan az bir kısmının da arkadaş çevresinden öğrendiğini görüyoruz.

Şekil 3.13. Deizme Eğilim ile İlgili Bulgular

Şekil 3.14. Deizm ile İlgili Bulgular

Dinî akımlardan deizm ile ilgili katılımcı görüşlerinin tekrarları ve benzer ifadeleri dikkate almadığımızda şu düşünceler üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür

“Deizm Tanrının yaratıp gittiğine inananların dinidir. Deizmle ilgili bilgiye okuldan ve arkadaş ortamından edindim. Bana göre çok saçma bir düşünce. Çünkü Tanrı yarattığı varlığı niye bıraksın ki? O zaman neden yarattı.” (E3)

“Deizm keyfine düşkün insanların yaratana devre dışı bırakarak kafalarınca yaşayabilmek için uydurdukları sapık bir inanış olarak görüyorum. Amaçları dünyaya müdahale etmeyen bir tanrı yaratmak, bu sayede keyiflerine geldiği gibi yaşama arzusu olduğuna inanıyorum. Deizmle ilgili bilgilerimi okuldan ve okuduğum kitaplardan öğrendim.” (E8)

“Deizm hakkında detaylı bilgiye sahibim. Deist arkadaşlarım da var. Ama düşünceleri bana tutarlı gelmiyor. Tanrıyı reddedemiyorlar ama onun yetkilerinin elinden alıyorlar. Deist arkadaşlardan edindiğim izlenim sanki sorumluluktan kaçmak, özgür olma isteği, biraz da popüler kültürün etkisi diye düşünüyorum. Bilgilerimi okuldan ve arkadaş çevremden, araştırmalarım sonucu elde ettim.” (K9)

“Tanrı yaratmış ama geri çekilmiştir. Ama bana insanın bu dünyada varlığı, var olmasının amacı, ölümden sonra ne olacak gibi mevzularda deizm ikna edici cevaplar veremiyor. Bilgilerimi okul ve internetten, sosyal medyadan edindim.” (K18)

“Öğretmenlerim aracılığı ile öğrendim. İslam’ın inanç esaslarına şüphesiz inandığım için, peygamberlere-ahirete, bu düşünceye katılmıyorum.” (E12)

“Bu düşünce ateizmden saçma geliyor. Onlar en azından her şeyi reddediyor. Deistler ise kendi kafalarında ürettikleri bir Tanrıya inanıyorlar. Okul aracılığı ile öğrendim.” (K15)

“Deizm ile ilgili bilgim yok.” (K13)

“Deizmle ilgili bilgim olmadığı için bir fikrim yok.” (E12)

“İnternet üzerinden bilgi edindim. Bu düşüncenin tutarlı olup olmadığı konusunda kararsızım.” (K14)

“Yaratıcıyı kabul edip onun kitap, peygamber göndermediğini kabul eden, ahireti de reddeden bir görüş. Tanrı yarattı ve bize karışmıyor diyorlar.” (E10)

Katılımcıların deizmle ilgili düşüncelerine ilişkin görüşme sonuçları, neredeyse tamamının aynı fikirde olduğunu göstermektedir. Veriler incelendiğinde, deizmi tutarlı bir görüş olarak değerlendiren hiçbir katılımcıya rastlanmamıştır. Sadece K34 kodlu katılımcı, deizmin tutarlılığı konusunda kararsız olduğunu ifade etmiştir.

Bu düşünceye katılmadığını ifade eden katılımcıların itiraz noktalarının ait oldukları din ve bağlı buldukları yaratıcı eksenli düşüncelerden kaynaklandığını görüyoruz. Yaratıcının yarattığı varlıkları neden amaçsız bıraktığı, amaçsız yaratılan bir insanın olamayacağı düşünceleri, katılımcıların değerlendirmeleriyle örtüşmektedir. Katılımcılar, bu düşünceyi benimseyenlerin kendi kafalarına göre bir tanrı tasavvuru oluşturdukları, buna sebep olarak da deistlerin özgür olmak, sorumluluk altına girmekten kaçınarak kafalarına göre yaşama isteği, popüler kültürün etkisinde kalmak gibi değişkenlere bağlı olarak bu düşünceyi benimsediklerini düşünmektedirler.

Katılımcıların deizm ile ilgili itiraz gerekçelerindeki uzlaşmanın katılımcıların bu konuda oldukça bilgili olduklarını ortaya koymaktadır. Hemen hemen tüm katılımcıların inançsal bağlamda inançlarını içselleştirdikleri, birbiriyle bütünlük arz eden Allah, Ahiret, Peygamber inançlarına bağlı olarak bir değerlendirmede buldukları görülmektedir. Deizmin Allah’ın yeryüzüne müdahale eden, insanların iyiliği için vahiy gönderen ve insanlara verdiği yetkilerin ve sorumlulukların hesabını soran bir tasavvuru yerine, köşesine çekilmiş, kendi halinde hiçbir şeye karışmayan tanrı tasavvuru oluşturması katılımcı öğrencilerin inançları ile ters düşmektedir.

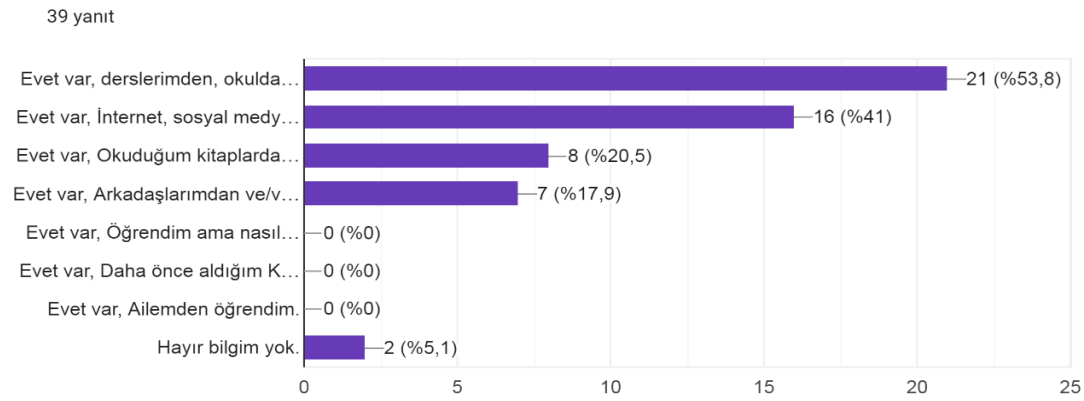
Kinsiz’in “Lise Öğrencilerinde Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma” başlıklı yüksek lisans tezinde araştırmaya katılan öğrencilerin 13’ü (%3,2) ateist, 7’si (%1,7) deist, 221’i (%55) dindar, 132’si (%32,8) Müslüman ve 29’u (%7,2) kararsız olarak kendini tanımlamışlardır.

Sonuçlar incelendiğinde (%87,8) gibi yüksek bir oranla öğrenciler kendilerini dindar ve Müslüman olarak tanımladıkları görülmektedir (Kinsiz,2024, s.30). Bu araştırma genel liselere yönelik yapılmış bir çalışmadır. Oranlardan da anlaşılacağı üzere en düşük oran deizme aittir. Bu sonuç genelde gençler arasında deizmin var olduğuna dair bir gerçeklik ifade etmektedir. Ancak Kandemir'in de yaptığı araştırmada "dine karşı olumlu tutum geliştiren bireylerin ateizm, deizm gibi din dışı yönelimlere eğilimlerinin düşük olduğu anlaşılmaktadır." (Kandemir, 2022, s. 135).

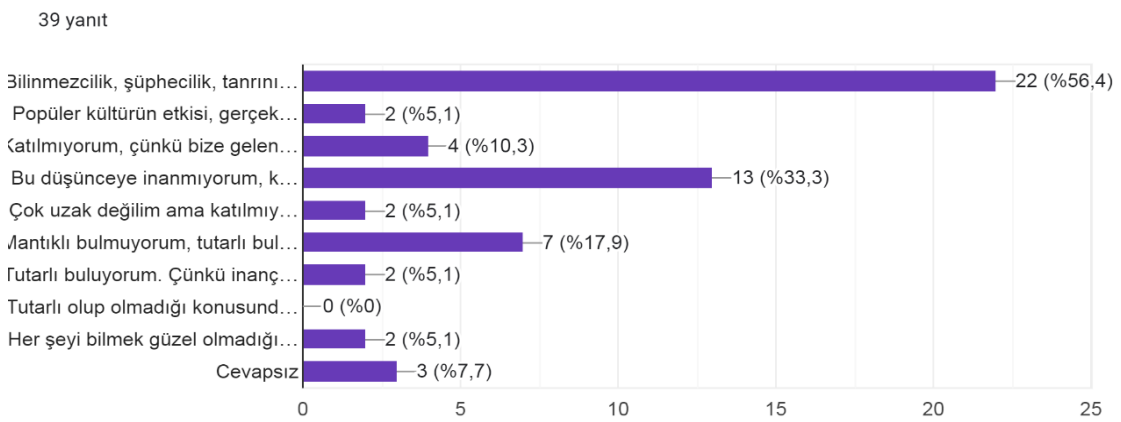
İmam Hatip Liseleri dinî eğitimin yoğun olarak verildiği ve daha çok muhafazakâr veli profiline sahip okullar olduğu için yaptığımız araştırmada yukarıda katılımcı cevaplarından da anlaşılacağı üzere deist bir anlayışla karşılaşmamıştır.

Buradan hareketle İmam Hatip öğrencilerinin deizm eğilimlerinin olduğuna yönelik sosyal medya kaynaklı haberlerin gerçeklikten uzak olduğu bu görüşme bulgularında saptanmıştır.

3.5.3. Agnostisizm

Şekil 3.14. Agnostisizme Eğilim ile İlgili Bulgular

Şekil 3.16. Agnostisizm ile İlgili Bulgular

Dinî akımlardan agnostisizm ile ilgili katılımcı görüşlerinin tekrarları ve benzer ifadeleri çıkardığımızda şu düşünceler üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür.

“Tanrının varlığı insan aklıyla algılanamaz ne reddedebiliriz ne de kabul edebiliriz. Varlığı ve yokluğuyla ilgili bir fikir yürütemeyiz. Okuldan ve hocalarımdan öğrendim.” (K1)

“Hayır bilgim yok, bu konu ilgili bir yorumum da yok.” (K7)

“Tanrının varlığı veya yokluğu hakkında bilgi edinemeyiz. Hocalarımdan edindim.” (E2)

“Bilinemezlik.” (K11)

“Tanrının varlığı ve yokluğunun bilinmeyeceği düşüncesi. İnternette ve araştırarak öğrendim. Ama bence Tanrının varlığı bilinebilir. Allah akıl vermiş, bu dünyada hiçbir şey kendiliğinden meydana gelmiyor. Bir eser varsa onu ortaya koyan biri vardır. Bu şekilde akıl yürütmeye. Biz varsak, bizi varlık sahasına çıkararak olması şarttır.” (E5)

“Tanım olarak biliyorum. Bilinemezlik. Tutarlı bir düşünce olup olmadığı konusunda çok fazla fikir yürütemiyorum. Ama yine de inanan biri olarak bu düşüncüyü kabul etmiyorum. Sosyal medya ve internette öğrendim.” (E16)

“Bilinemezlik. Aslında insan düşünürse bu konuda bir fikre ulaşabilir diye düşünüyorum. Bence insanlar kolayca kaçıyorlar, bu fikre sahip olanların yeterince ve sağlıklı düşünemediklerine inanıyorum. Bence Tanrının varlığına düşünce yoluyla ulaşabiliriz. Bu kavramla ilgili bilgilerimi okuldan öğrendim.” (K13)

“Ateizm ve deizm kadar Agnostisizmi bilmesem de biraz bilgim var. Şüphe ve düşünce iyidir ama tabii ki dozunda. Tamamen bu düşünceye uzak sayılmam, çünkü inanç konuları adı üzerinde inançtır yani koşulsuz kabuldür. Okul ve sosyal medyadan öğrendim.” (K17)

“Bu düşüncüyü okuldan ve internette duydum. Tutarlı bulmuyorum. Allah’ın varlığına yarattığı şeylerden ulaşabiliriz. Bu düşünce bana kocaman bilinmezlik gibi geliyor.” (E8)

Katılımcıların agnostisizm ile ilgili bilgilerini diğer akımlarda da olduğu gibi benzer bilgi kaynaklarından öğrendiklerini görüyoruz. Katılımların tamamına yakını Derslerden ve okuldan, internet ve sosyal medyadan, arkadaşlarından ve ailesinden öğrendiklerini dile getirmektedirler. Yalnız K7 ve K12 kodlu katılımcılar bu konuda bilgilerinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Agnostisizm kavramını katılımcıların bir kısmının tanım olarak bildikleri, bir kısmının ise tanımla birlikte eleştirel bazı yaklaşımlarının olduğu görülmektedir.

“Şüphe ve düşünmek iyidir, Tanrının varlığına düşünülürse ulaşabiliriz, yarattıklarından hareketle yaratıcının varlığına ulaşılabilir, akıl yürütmeye tanrının varlığına ulaşabiliriz.” gibi ifadeler bu konuda katılımcılardan büyük çoğunluğunun agnostisizmin yaklaşımın tutarlı bulmadıklarını göstermektedir.

E8 kodlu katılımcının “bu düşünce de koskocaman bir bilinmezlik” ifadesi agnostisizmin savunduğu düşüncenin kendisinin de bilinmezlik olduğunu ifade etmesi diğer katılımcılardan

daha farklı bir değerlendirme olarak ele alınabilir. Bu noktada katılımcının bilgiyi ve bilginin dayandığı temelleri, düşünceyi ve düşüncenin hareket noktasını, inancın bilgiye dayalı bir kabulleniş olduğundan hareketle bilinmezliği tutarlı bulmadığını söyleyebiliriz.

Katılımcıların tamamına yakını Tanrının insana akıl verdiği bu akli sayesinde çevresine baktığında hiçbir şeyin kendiliğinden ortaya çıkmadığını gördüğünü bu manada kendisinin ve bu evrenin de biri tarafından var edilmiş olması gerektiğini dile getirmektedirler.

Katılımcıların agnostizm ile ilgili değerlendirmelerinde insanların kolayca kaçtıkları ve düşüncelerini yeterince kullanmadıkları için bilinemez deyip işin içinden çıktıklarına dair kanaatleri örtüşmektedir.

E16 kodlu katılımcı tanım olarak bildiğini, ancak tutarlı olup olmadığı hususunda fazla fikir yürütemeyeceğini ancak inanan biri olarak bu düşünceye katılmadığını belirtmiştir. Bu katılımcının ve diğer katılımcıların agnostisizmi değerlendirirken inançlarını göz önünde bulundurmaları katılımcıların farklı dinî eğilimleri değerlendirirken inanç merkezli bir yaklaşım ortaya koyduklarını göstermektedir. Bu çıkarım da Allah, Ahiret, Peygamber inancına sahip katılımcıların inanca dair düşünceleriyle değerlendirmeleri arasında bir tutarsızlık bulunmadığını göstermektedir.

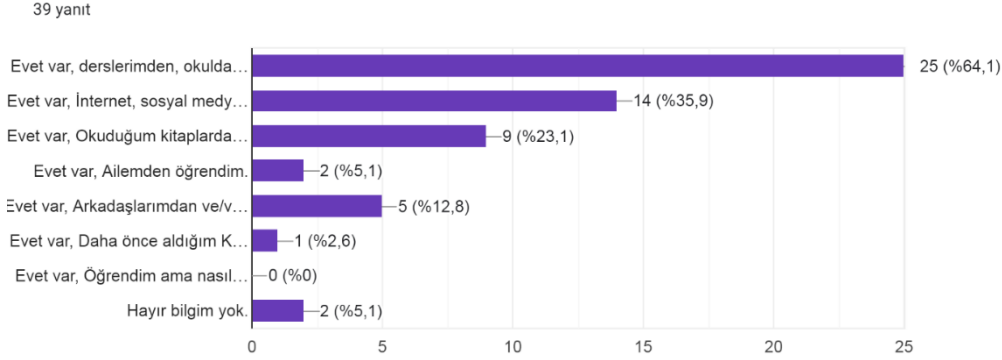
K17 kodlu katılımcı ise biraz bilgi sahibi olduğunu zikrettikten sonra şüphe ve düşüncenin iyi olduğunu, dozunda olduğunda yararlı olabileceğini düşündüğünü söylemiştir. Bu düşünceden tamamen uzak olmadığını, sonuçta bunun bir inanç konusu olduğunu ve inancın ise koşulsuz kabuldür cevabını vermiştir. Katılımcının bu değerlendirmesinin inancın bireyin iç dünyasında sistemleşen bir düşünce olduğunu düşündüğü, inanan insanın bazı şüphelerinin olabileceğini, inancın duyuşsal alanın dışında insanın iç dünyasında bir kabulleniş, teslimiyet ve bağlılık olduğuna inandığını ortaya koymaktadır.

Agnostisizm ile ilgili görüşmelerden elde edilen bulgular, agnostik yaklaşımın İmam Hatip Lisesi öğrencileri arasında revaç bulmadığını göstermektedir.

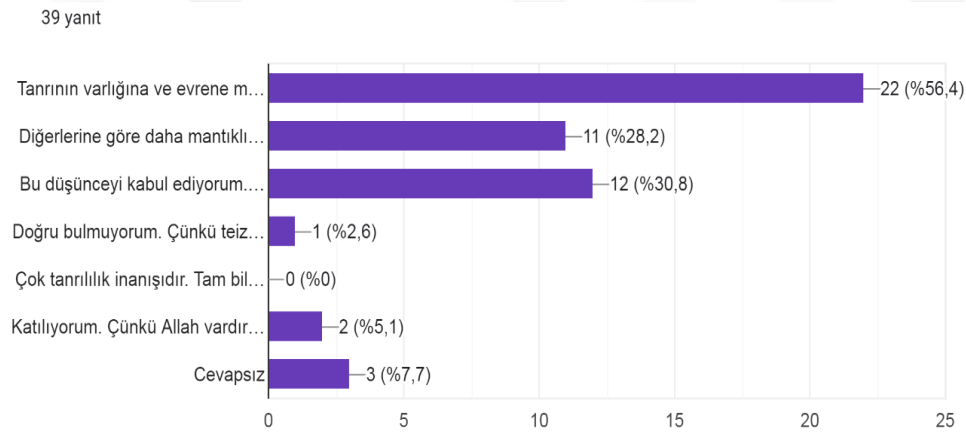
Kandemir'in okul türlerine göre yaptığı araştırmada İmam Hatip Lisesi öğrencileri arasında agnostik Tanrı anlayışını benimseyen öğrenciye rastlanmamıştır. İmam hatip lisesi öğrencilerinin, diğer lise türlerindeki öğrencilere kıyasla daha yüksek düzeyde olumlu dinî tutum sergiledikleri ve din dışı yönelimlere daha düşük eğilim gösterdikleri belirlenmiştir. (Kandemir, 2022, s. 139).

Bu çalışma ile bizim çalışmamız karşılaştırılmış, her iki çalışmada İmam Hatip Liseleri ile ilgili bulguların benzerlik gösterdiği görülmüştür.

3.5.4. Teizm

Şekil 3.157. Teizme Eğilim ile İlgili Bulgular

Şekil 3.168. Teizm ile İlgili Bulgular

Teizm ile ilgili katılımcıların bilgi edinme yollarının diğer kavramları öğrenme yollarıyla örtüştüğü görülmektedir. Genel olarak katılımcılar bu düşünceyi edindikleri kaynakları, okul, dersler, internet ve sosyal medya, arkadaş ve ailelerinden öğrendiklerini ifade etmektedirler.

“Tanrıya inanan kişilerin inancına denilmektedir. İslam’da da Tanrı inancı olduğu için bu düşünceyi benimsiyorum. Okuldan ve arkadaş çevremden bilgi edindim.” (K19)

“Allah’ın varlığını kabul ediyor. Peygamber, Kitap, Ahiret düşüncesi var olduğu için bu düşünceyi benimsiyorum. Okuldan bilgi edindim.” (K18)

“Yaratıcıyı kabul eden dinleri ifade eden genel bir kavram. İlahi dinlerin görüşlerini benimsediği ve İslam’da bunun içinde olduğu için bu düşünceyi kabul ediyorum. Okuldan öğrendim.” (E11)

“Yeryüzüne baktığımızda bir yaratıcının varlığı açık olarak benim açımdan anlaşılıyor. Teizm yaratıcı, peygamberlik, kitap, ahiret gibi kavramları kabul ettiği için bu düşünceyi en tutarlı düşünce olarak görüyorum. Bilgilerimi okuldan ve internetten öğrendim.” (E13)

“İslam’ın inanç kavramlarıyla paralel bir düşünce, ilahi varlığı kabul ediyor, ahireti kabul ediyor, bundan dolayı bu kavramı doğru buluyorum.” (E4)

“Tanrıyı kabul eden Tanrının koyduğu kuralları kabul eden düşünce olarak biliyorum. Bu düşünceyi doğru buluyorum. İnternet üzerinden araştırarak bilgi edindim.” (K13)

“Teizme katılıyorum. Tanrı vardır ve birdir. Evrene yasalar koyar, bu yasalarını peygamberleri ve kitapları vasıtasıyla insanlara ulaştırır. Ölümünden sonra da ahiret vardır. Teizmde bunları kabul ettiği için teizm benim inancıma göre tutarlı bir düşünce şeklindedir. Kitaplardan ve internetten öğrendim.” (E1)

“Bilgim yok onun için bir şey söyleyemeyeceğim.” (K7)

“Bizim inancımıza benziyor, tutarlı buluyorum. Derslerden öğrendim.” (E17)

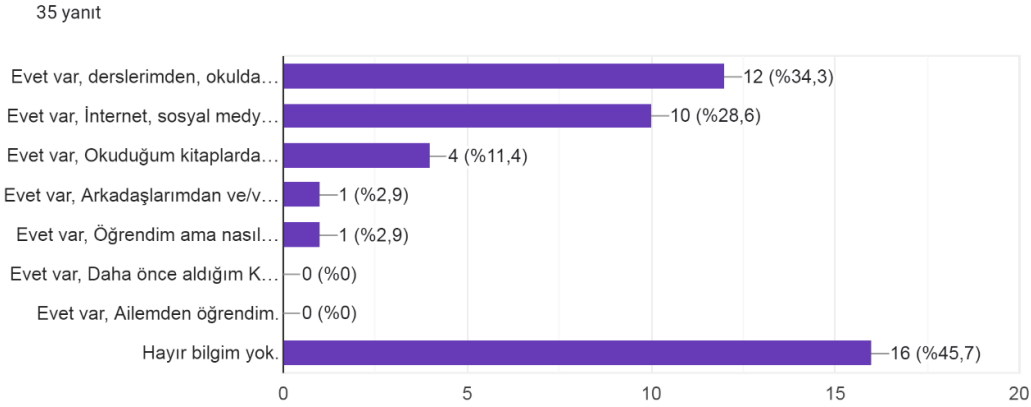
“Çok tanrıcılık diye biliyorum ama tam da bilgim yok doğru bulmuyorum.” (K8)

Bu kavrama İslam’ın inanç ilkeleriyle paralellik arz ettiği için Allah, peygamber, kitap ve ahiret gibi inançları kabul ettiği için katılımcılarda olumlu bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Teizmin yaklaşımını değerlendirirken katılımcıların bu düşünceye bağlı buldukları inancı dikkate alarak pozitif değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir.

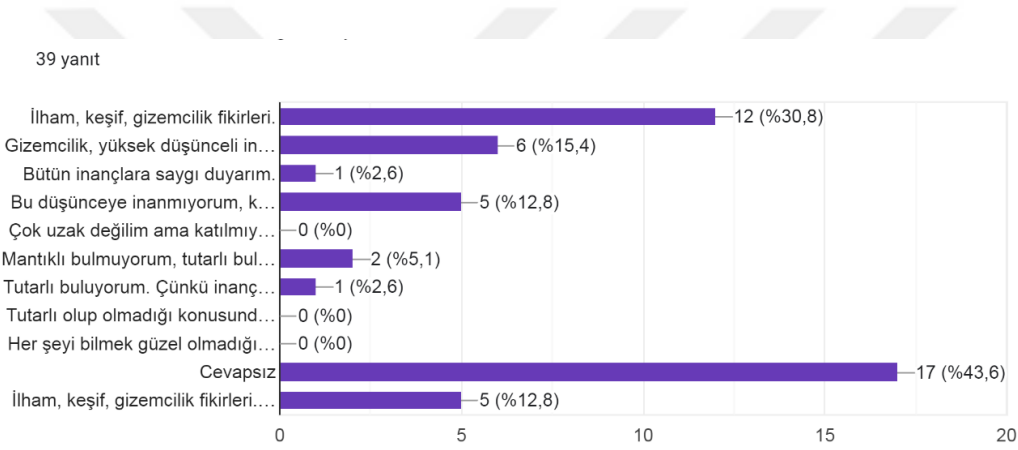
Teizm kavramına katılımcılardan ikisi (K7 ve K12) bilgilerinin olmadığı yönünde cevap vermişlerdir. Bir katılımcı (K8) kavram hakkında eksik bilgiye sahip olduğu için bu düşünceyi benimsemediğini ifade etmiştir. Katılımcıların verdikleri bilgilerin tamamına yakını Teizmi Tanrının varlığını, ahiret inancını, peygamber görevlendirmesini kabul eden bir düşünce merkezlidir. Teizm ile ilgili değerlendirmeler katılımcıların büyük çoğunluğunun Teizmi evreni yöneten bir tanrının varlığını kabul eden düşünce olarak tanıdıklarını ortaya koymaktadır. Ancak teizmin monoteizm ve politeizm olarak türleri bulunduğu hususunu katılımcılar göz ardı etmektedirler. Sadece bir katılımcı (K8) politeizm ile Teizmin genel düşüncesini ayırt edemeyerek politeizm teizm olarak değerlendirmiştir. Sonuçta katılımcıların ifadelerinden katılımcıların Teizmin, monoteizm düşüncesini tanıdıklarını ancak politeizm konusunda bilgi sahibi olmadıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

Kandemir lise öğrencilerine yönelik Tanrı inancının varlığına dair yaptığı bir çalışmada Allah’ın varlığına imana yönelik kendilerine sunulan ifadelerden en uygununu seçmelerini istemiş verilen yanıtlar sonucunda katılımcıların %3.4’ünün ateist, %2.7’sinin agnostik, %2.3’ünün deist tanrı inancına sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Bazı şüpheleri olmasına rağmen inanan ve hiç şüphe duymadan inananların %91.6 olduğu görülmüştür (Kandemir, 2022, s. 107). Bu çalışmadan toplamda %6 da olsa lise gençlerinde din dışı eğiliminin olduğu görülmektedir. Ama bizim yaptığımız çalışmada bu tür bir sonuca ulaşmadık. Çünkü biz İmam Hatip Lisesi üzerinde araştırmamızı yaptığımız için Allah’a iman noktasında katılımcıların hiçbirinden olumsuz bir cevapla karşılaşmamıştır. Bunun sebebinin İmam Hatip Liselerinde dinî eğitimin daha yoğun olması ve ağırlıklı olarak veli profilinin muhafazakâr çevreden olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

3.5.5. Gnostisizm

Şekil 3.17 Gnostisizme Eğilim ile İlgili Bulgular

Şekil 3.18 Gnostisizm ile İlgili Bulgular

Katılımcıların ifadelerinden hakkında en az bilgi sahibi oldukları yaklaşımın Gnostisizm olduğu görülmektedir. Katılımcıların yarısına yakını bu kavramla ilgili bilgilerinin olmadığını ifade etmektedirler. Yine cevap veren otuz katılımcı bu yaklaşım hakkında çok fazla bilgisinin olmadığını veya fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu bulgulardan hareketle Gnotisizmin en az anlaşılan yaklaşım olduğu saptanmıştır.

Bu akımla ilgili katılımcı görüşlerine bakıldığında iki katılımcının gizemcilik kavramına dikkat çektikleri görülmektedir.

“Allah’ın varlığına inanan ama aynı zamanda gizemli olduğunu kabul edenlerin inancındır. Arkadaş ortamından öğrendim. Bu inançla ilgili bir görüş ifade edebilecek kadar bilgiye sahip değilim.” (K7, E9)

Hakikate keşif ve ilham yoluyla ulaşılabileceğini savunan görüştür diyenler:

“Yaratıcıya keşif ve ilham yoluyla ulaşılabileceğini savunan görüştür. Herkes bu makama ulaşamaz oysa Tanrı herkesin tanrısı, seçilmiş kişilerin ulaştığı bir bilgi gibi geliyor ben bu düşünceye katılmıyorum.” (K9, K3)

“Allah’a sadece ermiş, vasıfla kişilerin ulaşabileceğini savunuyorlar diye biliyorum. Bu düşünceyi doğru bulmuyorum.” (E8)

“Tanrıya sadece üstün insanlar değil herkes ulaşabilmeli. Sadece onlar bilirse diğer insanlar Tanrıya ve dine ulaşamaz bu yaklaşıma katılmıyorum.” (E3)

“İlham yoluyla, düşünmeden, mantık yürütmeden Tanrının varlığına ulaşılmasını mümkün görmüyorum. Okuldan öğrendim.” (E15)

“Tanrıya ulaşmak keşif ve ilham yoluyla olur. Onu da ancak üstün kişiler yapabilir. Bu kadar biliyorum. Sosyal medyadan öğrendim.” (K17)

“Seçkin insanlar tarafından tanrının var olduğu bulunabilir. Doğrusunu söylemek gerekirse bu düşünce hakkında çok fazla bilgi sahibi değilim. Okulda anlatıldı ama ben pek bir şey anlamadım.” (K5)

Bir diğer önemli sonuç da sosyal medyanın gençlerin dinî düşünce ve tutumlarında etkili olduğu gerçeğidir.

“Tanrıya ulaşmak keşif ve ilham yoluyla olur. Onu da ancak üstün kişiler yapabilir. Bu kadar biliyorum. Sosyal medyadan öğrendim.” (K17, K8, K13, E2, E5)

Gençlerin bilgiye ulaşmasında sosyal medya önemli bir araçtır. Ancak bu gibi platformlardan elde edilen bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliğine dikkat edilmelidir. Gülten Koç’un yaptığı araştırmada da sorgulamalarına aile, okul veya uzman kişiler üzerinden karşılık bulamayan gençler özellikle sosyal medya ve internet siteleri vasıtasıyla doğru/yanlış pek çok bilgiye ulaşmaktadır. İnternet tabanlı bazı web siteleri tarafından gençlere her türlü destek verilmekte, ücretsiz kitaplar gönderilmekte ve gençler akran bulabileceği platformlara yönlendirilmektedir (Koç, 2021, s. 140). Bu çalışma ile bizim çalışmamız karşılaştırılmış, her iki çalışmada ile ilgili bulguların benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Kavramla ilgili değerlendirme yapan katılımcıların eleştirileri ise keşif ve ilham yoluyla Tanrı’nın varlığına ulaşma anlayışınadır. Keşif ve ilham seviyesine ulaşamayanların durumunun ne olacağıyla ilgili eleştiriler bu yaklaşımı katılımcıların tutarlı bulmadıklarını ortaya koymaktadır. E15 kodlu katılımcı ilham ile Tanrı’ya ulaşamayacağını düşünmektedir.

Değerlendirmelerin bütünü dikkate alındığında katılımcılar, insanlar arasında inançsal yönden alt sınıf ve üst sınıf oluşturacağından dolayı gnostik yaklaşımı tutarlı görmemektedirler. Katılımcıların Allah inancıyla ilgili tasavvurlarının ne olduğu sorusuna verdiği yanıtların genel sonuçlarıyla gnostisizmi değerlendirmeleri tutarlılık arz etmektedir. Allah’ın merhametli, adil ve insanları bilgilendirmek için peygamberler gönderdiğine bütün katılımcıların inandığından söz edilmişti. Bu noktada katılımcıların, gnostisizmin akli olmayan içsel yollarla Tanrı’ya ulaşma düşüncesini tutarsız olarak değerlendirmelerinde peygamber inancının etkili olduğu görülmektedir.

SONUÇ

İmam Hatip Liselerinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin dinî eğilimleri ile ilgili yapılan bu çalışmada, dinî akımların İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin Tanrı, Peygamberlik ve Ahiret tasavvurları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ateizm, deizm, agnostisizm, gnostisizm ve teizm akımlarının öğrencilerin inanışlarına ve davranışlarına ne şekilde yansıdığı ve kendi inanışlarıyla bu akımları ilişkilendirme biçimleri araştırılmıştır.

İnanç sistemleri arasında yer alan ateizm, deizm, agnostisizm, gnostisizm ve teizm, özellikle ateizm gibi kökenleri eski Yunan felsefesine dayansa da günümüzdeki etkileri açısından incelendiğinde, bu akımların Avrupa'da Aydınlanma Çağı'na, yani Rönesans sonrası dönemde, us ve bilimin gelişip egemen olmaya başladığı bir döneme dayandığı söylenebilir. Bu dönemde yani 17. ve 18. yüzyılda akıl ve bilime dayanan bir düşünce tarzı ortaya çıkmıştır. Aydınlanma düşüncesi dinin otoritesini sorgulayarak özgürlük, eşitlik, insan hakları ve özgür düşünce gibi değerleri teşvik etmiştir. Özellikle Hristiyanlık ve kilisenin baskıcı tutumuna alternatif olarak bu akımlar önce Hristiyan Batı'da çok kolay taraftar bulmuştur. Temelleri Batı'da atılan bu akımlar zamanla dünya çapında ve ülkemizde de taraftar bulmuş, özellikle son yıllarda internet ve sosyal medya platformlarında bu akımları anlatan ve savunan içerikler belirgin bir artış göstermiştir. Bu durum, yazılı ve görsel medyada bu akımlara yönelimin arttığına dair birçok haberin yapılmasına yol açmıştır. Öne çıkan bu haberlerden biri, İmam Hatip Liseleri öğrencileri arasında da söz konusu akımlara olan yönelimin arttığına dair yapılan değerlendirmelerdir.

Bu çalışmada, Çorum'da eğitim veren dört İmam Hatip Lisesi'nde gerçekleştirdiğimiz araştırma ile, İmam Hatip Lisesi öğrencileri arasında bu akımlara yönelim olduğu yönündeki algının geçerliliğini sorgulamayı ve nitel araştırma yöntemi (mülakat) ile bu konuda elde ettiğimiz bulguları sunmayı amaçladık.

Araştırma bulgularına göre, İmam Hatip Lisesi öğrencileri, cezalandıran ve kuluyla mücadele eden ya da pazarlık yapan bir tanrı tasavvuru yerine; koruyucu, güven veren, yöneten ve müdahale eden bir pozitif tanrı tasavvuruna sahiptirler. Bu durum, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde güçlü bir tanrı inancının varlığını ortaya koymaktadır.

İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin peygamber anlayışları incelendiğinde, özellikle deizm başta olmak üzere diğer dinî akımların savunduğu görüşlerin öğrencilerin peygamber tasavvurları üzerinde belirgin bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda, öğrencilerin peygamberlik sistemini gerekli gördükleri ve peygamberleri rol model olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Öğrencilerin yaşadıkları sosyal çevrede, söz konusu olan peygamberi hayatın dışına iten veya onu indirgemeci bir anlayışla pasifize eden peygamber tasavvuru yerine Allah'ın mesajlarını insanlara ileterek ve bizzat onu uygulayarak rol model olan peygamber inanışını benimsedikleri gözlemlenmiştir. Bir başka açıdan, aşırı yüceltmeci bir yaklaşımla peygamberin insani özelliklerini göz ardı ederek insan üstü bir varlık haline getiren

anlayışların aksine İslam'ın temel inançlarından biri olan ve kelime-i şhadette de ifade edilen Allah'ın kulu ve elçisi anlayışına dayanan bir peygamber tasavvurunu kabul ettikleri belirlenmiştir.

İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ahiret tasavvurları ile ateizm, deizm, agnostisizm vb. akımların seküler bir perspektifle yaşamı sadece bu dünyadan ibaret görme yaklaşımları karşılaştırıldığında, öğrencilerin mutlak ve gerçek adalet anlayışını benimsedikleri gözlemlenmiştir. Öğrencilerin bu konudaki sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde, katılımcıların büyük bir kısmının, bu dünyada kötülük yapanların çoğunun yaptıklarının karşılıksız kaldığı ve iyilik yapanların hak ettikleri karşılıkları bu dünyada bulamadıkları kanaatinde oldukları, dolayısıyla gerçek adaletin sağlanamadığı ve bundan dolayı mutlak adaletin sağlanacağı bir ahiret duydukları inançta birleştikleri tespit edilmiştir. Buradan yola çıkarak İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin, İslam inancındaki ödül ve ceza anlayışına dayanan ahiret tasavvurunu benimsedikleri sonucuna varılabilir.

Öğrencilerin tanrı, peygamber ve ahiret tasavvurlarıyla ilgili bulgular göstermektedir ki, bu üç inanış İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde birbiriyle tutarlılık arz etmektedir. Zira inandıkları Allah'ın mükemmel olması, peygamberler göndererek yol göstermesi, bu dünyada insan üzerinde pozitif etkileri ve hâkimiyeti sağlanamayan Tanrı iradesinin ahirette gerçekleşmesi gerektiği düşüncesi üzerinde hemfikir oldukları görülmektedir.

Mülakat sorularına verilen yanıtlar incelendiğinde, cevaplar arasında farklılıklar bulunsa da genel olarak teistik bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. Dua ve ibadetle ilgili sorulara verilen yanıtlar ise pratikteki farklılıkları ortaya koymuştur. Ancak katılımcıların çoğunluğu, dua ve ibadet pratiğine dair olumlu yanıtlar vermiştir. Bununla birlikte, katılımcıların kendilerini bu alanda yeterli görmedikleri ve eksikliklerinin farkında oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum, gençlere ibadetleri daha etkili bir şekilde sunmanın önemini vurgulamaktadır. Ergenlik dönemi, sorgulama ve kabul görme ihtiyacının baskın olduğu bir dönemdir; dolayısıyla İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde de benzer duygular mevcuttur.

Yeni dinî akımlar hakkında bilgi edinme konusunda ise katılımcıların büyük kısmı internet ve sosyal medya platformlarını kaynak olarak belirtmiştir. Bu durum, gençlerin bu akımlar hakkında bilgi edinirken olumsuz ya da eksik bilgilendirilmiş olma ihtimalini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, bu akımların olumsuz ya da olumlu yönlerine dair kapsamlı bir bilgilendirme yapılması önemlidir. Ayrıca, gençlerin gelişim çağında oldukları göz önüne alındığında, çevresel etkilerden etkilenebilecekleri ve sorgulama döneminde oldukları unutulmamalıdır. Bu bağlamda, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin merak ettiği konularda onlara rehberlik edilecek alternatif imkanlar sunulmalıdır. Kalam dersi, bu konuda önemli bir fırsat sunmaktadır.

Sonuç olarak, araştırma bulguları, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ateizm, deizm ve agnostisizm gibi inanç sistemleriyle olan ilişkilerini ve bu sistemlerin onların dinî inanışlarına

etkilerini anlamada önemli ipuçları sunmaktadır. Elde edilen bulgular, bu kavramların İmam Hatip Lisesi öğrencileri arasında, yaygınlaştığına dair kamuoyunda yer alan yayınlar ve algıların nesnel ve doğru bir temele dayanmadığını göstermektedir. Bu durum, dinî inançlar ve uygulamaların İmam Hatip Lisesi öğrencileri tarafından güçlü bir şekilde muhafaza edildiğini ve zaman zaman çevresel faktörlerin, özellikle sosyal medya ve internetin, gençlerin dinî anlayışlarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Alper, Ö. M. (2000). İrfaniye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. c.22, Ankara: TDV. Yayınları, 444-447.
- Aslantatar, N. (2022). *Agnostisizm: Tanrı'nın Bilinememezlik Sorunu*. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Felsefesi) Anabilim Dalı.
- Aydın, M. (1981), Ateizm ve Çıkmazları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1-2, 1981, 187- 204.
- Aydın, M. S. (1999). *Din Felsefesi*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Oktay, A. S. (2019). Kant'ın Ölümsüzlük Varsayımı Bağlamında Ölümden Sonraki Hayatın Felsefi Gereksesi Olarak Ahlak. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (42), 5-26.
- Bakış, M. L. (2008). *Felsefi Bir Problem Olarak Ateizm*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Din Felsefesi Bilim Dalı.
- Bolay, S. H. (1979). *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ceylan, Ş. (2022). İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Arapça Dersine Karşı İlgilerinin incelenmesi. *TALIM: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*. Erişim Tarihi: 08.09.2024. <https://doi.org/10.37344/talim.2022.34>.
- Coşkun, İ. (2018). *Ateizm ve İslam Kelami Açısından Modern Çağ Ateizminin Eleştirisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Coşkunsever, A. (2022). Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Temel Problemleri. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 5, 47-80.
- Creswell, John W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Çev. ve Ed: Selçuk Beşir Demir, Ankara: Eğiten Kitap.
- Çayır, C. (2014). Ergenlerin Dini İnanç Şüphe ve Dini Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Bilimname*, 27 (2), 59-88.
- Demir, Z. (2019). *Ergenlik Döneminde Dini İnanç ve Şüpheler ile Psikososyal Değişkenler Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması: İstanbul Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Dorman, E. (2017). Tarihsel ve Teolojik Açısından Deizm ve Eleştirisi. Ed. H. Gündoğar, *Din Karşısı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, 217-242.
- Dorman, M. E. (2009), *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*. (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.

- Duman, D. (2015). 1950 Seçimleri Öncesinde Cumhuriyet Halk Partisinin Politik Bir Manevrası Olarak İmam Hatip Kursları. *Belgi*, 10. 1343-1360.
- Düzgün, Ş. A. (2017). Deizm: Öncü İsimler ve Temel Toktrin. *Kelam Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı ve Uluslararası Deizm Sempozyumu*.
- Erdem, H. (1994). Deizm. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Erişim Tarihi: 12.08.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/>
- Erdoğan, H. N. Ö. (2014). Ergenlik döneminin dini ve toplumsal gelişimi. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 153-165.
- Gacemer, H. (2023). İmam hatip lisesi öğrencilerinin deizm algısı (Denizli ili örneği) [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Göcen, G. (2014). Şükür Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü. İstanbul: Dem Yayınları.
- Gündoğar, H. (2017). Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm. *Deizm; Aklın Tanrılaştırılması Ya Da Sorumsuz Özgürlük*. Ed. Sönmez V., Kıyıcı B. ve Yıldız M. Van: Ensar Neşriyat, s. 29-40.
- Gündüz, Ş. (2022). Gnostisizm. *TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. Ed. Yekta Saraç, Erişim Tarihi: 11.08.2024. <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/gnostisizm>
- Gündüz, M. M. (2020). Gelişim Özellikleri Doğrultusunda Gençliğin Din Eğitimi. *Şarkiyat*, 12(4), 1092-1117. Erişim Tarihi: 27.06.2024. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.737971>
- Gündüz, Ş. (1995). *Sabiiler Son Gnostikler*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Gündüz, Ş. (1998). *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Gündüz, T. (2010). Üstün Zekâlı Çocuklarda Ahlâk Gelişimi ve Eğitimi. *İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), s. 157-177.
- Hançerlioğlu, O. (1977). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1979). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hökelekli, H. (2005). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İmamoğlu, A. (2011). Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (23), 205-244.
- Kalgı, M. E., & Kayıklık, H. (2020). Dindarlık ile Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması (Siverek örneği). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 20(2), 552-569, Erişim Tarihi: 26.07.2024. <https://doi.org/10.30627/cuilah.721696>
- Kandemir, S. (2022). Lise Öğrencilerinde Ateizm ve Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği. (*Doktora Tezi*), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.

- Karasar, N. (2023). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karataş, C. (2018). *Agnostisizm-Ateizm İlişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kardaş, M. Ö. (2017). Deizmin İncilinde Tanrı ve Din Tasavvuru. *Din Karşısı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, Ed. H. Gündoğar, 10. 217-242.
- Kinsiz, A. (2024). Lise Öğrencilerinde Deizm Eğilimi Üzerine Bir Araştırma: Tokat Örneği. (*Yüksek Lisans Tezi*), Tokat: Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü.
- Koç, G. (2021). *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma: Başakşehir Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kutluer, İ.(2003). Laedriyye. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 12.06.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/>
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Mehmedoğlu, A. U. (2011). *Tanrı Tasavvurları, Din Psikolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Metin, O. & Ünal, Ş. (2022). İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı. *Anadolu üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22(2), 273-294. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227356>
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Özel Program ve Proje Uygulayan Eğitim Kurumları Yönetmeliği*, R.G. S. 29818 (1 Eylül 2016). Erişim Tarih: 13 Mayıs 2024. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901-32.htm>
- Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Kanun No. 6528, md. 22/9), R.G. 28941 (1 Mart 2014). Erişim Tarihi: 13.08.2024. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140314-1.htm>.
- Morton, S. (2024) The History of the Term Gnostikos/Gnostisizm Teriminin Tarihçesi. *brill.com*. Erişim Tarihi: 13.10.2024. https://doi.org/10.1163/9789004378599_051
- Ortahisar, S. (2019). İmam Hatip Okullarının Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. (*Yüksek lisans Tezi*), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Eğitimi Anabilim Dalı.
- Ölmez, A. (2014). II. Meşrutiyet Devrinde Osmanlı Medreselerinde Reform Çabaları ve Merkezileşme. *Vakıflar Dergisi*, 41, 127-140

- Özkarpuzcu, H. A. (2019). *Konya İlgın İlçe Merkezindeki Ortaöğrenim Gençliğinin Din Algısı ve Dini Yaşayışları*. (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı.
- Pınar, E. (2020). *Gnostisizm ve Yeni Ahit'teki Gnostik Unsurlar*. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı.
- Peker, H. (2012). *Din Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Rizzito, A. M. (1979). *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Shanahan, E. (2024). *Agnosticism, Catholic Encyclopedia*, New York: Robert Appleton Company, Erişim Tarihi: 13.10.2024. <http://www.newadvent.org/cathen/01215c.htm>.
- Sinanoğlu, M. (2000). İlahad. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi:12.08.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr>
- Su, M. (2022). Piaget'nin Bilişsel Gelişim Teorisinin Ergenlik Dönemi Dini Gelişim Üzerindeki Etkileri: Elkind'in Yaklaşımı. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/The Journal of Mesned of Theological Studies*, 1, 63-82.
- Tarhan, H., Karateke, T. (2021). Proje İmam Hatip Liselerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/ The Journal of Mesned of Theological Studies*, 2, 481-516.
- Topaloğlu, A. (2011).Teizm. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 14.08.2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/>
- Uslu, F. (2012). Agnostisizm, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (21), 5-28.
- Wolcott, Harry F. (1994). *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, and Interpretation*. USA: Sage Publications.
- Yanmaz, A. N. (2013). *MEB İmam Hatip Öğrencilerinin Peygamber Tasavvuru*. (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12. basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yürük, T. (2005). Cumhuriyet döneminde Türkiye'de laiklik çerçevesinde din eğitimi [Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi].

EKLER

Ek-1: Görüşme Formu

Bu bölümde öğrencilerden bilgi formunda yer alan yaşı, doğdukları yer, cinsiyetleri ve okul türleriyle ilgili 5 bilgiyi yazmaları istenilmiştir. Bu form aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Tablo 3.1: Bilgi formu

Yaşınız	Cinsiyetiniz
Doğum Yeriniz	
Okul Türü	İnancınız

Katılımcılardan mülakatın bölümlerini ve kendilerine yöneltilen soruları yanıtlarken sadece bugüne kadar olan dinî duygu ve düşüncelerini ifade etmeleri istenilerek aşağıdaki açık uçlu sorular üç bölüm halinde yöneltilmiştir.

2.3.2. Dinî arka plan

1. Dinî eğitim aldınız mı?
2. Kendinizi dinî açıdan nasıl tanımlarsınız?

2.3.3. Tanrı, peygamber ve ahiret tasavvuru

1. Allah dendiğinde nasıl bir varlık tahayyül ediyorsunuz?
2. Peygamber kavramı ile ilgili ne düşünüyorsunuz?
3. Ahiret kavramı ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

Bu bölümde Allah, Peygamber ve Ahiret inancı ilahi dinlerde ortak olarak kabul edilen üç inanç esası olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu üç inancın bireyin dinsel algısını ve dinî eğilimlerini belirlemede üç temel etken olduğu varsayılmıştır.

2.3.4. Dinî yükümlülükler ve psikolojik dayanıklılık

1. İbadet ve/veya dua eder misiniz?
2. Sorunlarınızla başa çıkarken ibadet/dua gibi dinî başa çıkma yöntemleri kullanır mısınız?
3. Sorunlarınızla başa çıkarken başka hangi yöntemleri kullanırsınız?

Bu bölümde ilk iki soruda katılımcıların dinî arka planlarının olduğu varsayımından hareketle, yaşantılarında; krizler ve krizlerin çözümünde dinî yönelimlerde buldukları, bu yönelimlerinin ibadet veya dua etmek şeklinde gerçekleştiği kabul edilmiştir. İbadet etmenin ve dua etmenin psikolojik dayanıklılık olduğu varsayılmıştır.

Üçüncü soruda Her bireyin diğerlerinden farklı kişilik özellikleri ve dinî yönelimleri bulunduğundan hareketle farklı eğilimler ve yönelimlerinin olduğu varsayılarak farklı psikolojik dayanıklılık yöntemlerinin olup olmadığı saptanmaya çalışılmıştır.

Aynı zamanda dördüncü bölümde yöneltilecek farklı dinî yaklaşımlara verilebilecek cevaplarla farklı dinî yönelimleri olan katılımcılar arasında bağlantı tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.3.5. Yeni felsefi ve dinî eğilimler

Dördüncü bölümde imam hatip lisesi öğrencilerinde farklı dinî eğilimlerin olabileceği varsayılmıştır. Günümüzde en yaygın olan ve İmam Hatip Lisesi 17-20 yaş grubu öğrencilerinin öğrenim gördüğü 11. Sınıf Kelam Dersi Öğretim programında yer alan ve öğretmenlerin sınavlarda en çok sordukları 5 dinî eğilimle ilgili aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

1. Ateizm ile ilgili bilginiz var mı? Bilgilerinizi nasıl edindiniz?
2. Deizm ile ilgili bilginiz var mı? Bilgilerinizi nasıl edindiniz?
3. Agnostisizm ile ilgili bilginiz var mı? Bilgilerinizi nasıl edindiniz?
4. Teizm ile ilgili bilginiz var mı? Bilgilerinizi nasıl edindiniz?
5. Gnostisizm ile ilgili bilginiz var mı? Bilgilerinizi nasıl edindiniz?

Ek-2: Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
GİRİŞİMSSEL OLMAYAN ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU

14. ARAŞTIRMAYA KATILMA ONAYI

Yukarıda detayları yazılı olan ve tarafıma anlatılan bu araştırmada yer almak için araştırmacı Sayın Servet YILMAZ tarafından "katılımcı" (denek) olarak davet edildim. Aklıma gelen tüm soruları araştırmacıya sordum, yazılı ve sözlü olarak bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Araştırmanın yürütülmesi sırasında herhangi bir sebep göstermeden araştırmadan çekilebilirim (Ancak araştırmacıları zor durumda bırakmamak için araştırmadan çekileceğimi önceden bildirmemim uygun olacağına bilincindeyim). Araştırmaya katılmayı isteyip istemediğime karar vermem için bana yeterli zaman tanındı. Araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında kişisel bilgilerimin saklanmayacağı, verdiğim cevapların özenle korunacağı konusunda bana gerekli güvence verildi. Araştırma için yapılacak harcamalarla ilgili herhangi bir parasal sorumluluk altına girmiyorum. Bana da bir ödeme yapılmayacaktır. Bu koşullar altında, bana ait bilgilerin gözden geçirilmesi, transfer edilmesi ve işlenmesi konusunda araştırma yürütücüsüne yetki veriyor ve söz konusu araştırmaya ilişkin bana yapılan katılım davetini hiçbir zorlama ve baskı olmaksızın büyük bir gönüllülük içerisinde kabul ediyorum. Bu formu imzalamakla yasaların bana sağladığı hakları kaybetmeyeceğimi biliyorum.

Bu formun imzalı ve tarihli bir kopyası bana verildi.

GÖNÜLLÜ		İMZASI
ADI SOYADI		
ADRES		
TELEFON		
TARİH		

ARAŞTIRMACI		İMZASI
ADI SOYADI	Servet YILMAZ	
GÖREVİ		
ADRES	Ç. Karaman Proje İmam Hatip Lisesi	
TELEFON	505 55 2	
TARİH	17/02/2024	

Servet YILMAZ
Öğrenci